

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AKADEMİ VE SİYASET KISKACINDA BİR
ÖMÜR: TARIK ZAFER TUNAYA (1916-1991)

Cansu DEMİR

2501181494

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. İsmail COŞKUN

İSTANBUL – 2021

ÖZ

AKADEMİ VE SİYASET KISKACINDA BİR ÖMÜR: TARIK ZAFER TUNAYA (1916-1991)

CANSU DEMİR

Tarik Zafer Tunaya'nın yaşam öyküsünü ve eserlerini konu alan tezimiz üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Tunaya'nın yaşam öyküsü ele alınmıştır. Akademisyenliğinin ve bilim insanlığının yanı sıra erken yaşlardan itibaren içinde bulunduğu siyasi ilişkiler ağı çalışmamızın odak noktalarından birisini oluşturmuştur.

İkinci bölümde, Tunaya'nın lisans ve doktora eğitimi sırasında başlayan entelektüel yolculuğu ve bu entelektüel yolculuğun eserlerine yansımalarının izi sürülmüş, doğrudan bu kapsama alınabilecek eserleri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, dünyada ve Türkiye'de meydana gelen gelişmelerin Tunaya'nın düşünce sistemine yaptığı etki incelenerek eserlerinde Türk modernleşmesini okuma biçimlerinin izi sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tarık Zafer Tunaya, Siyaset Bilimi, Müessese ve Tesis Teorisi, Türk Modernleşmesi

ABSTRACT

A LIFE IN THE GRIP OF ACADEMY AND POLITICS: TARIK ZAFER TUNAYA (1916-1991)

CANSU DEMİR

This thesis on biography and works of Tarık Zafer Tunaya consists of 3 chapters.

In the first chapter, his biography is examined. This chapter includes his political relation networks since his political relation networks since his early ages along with his career as an academic and a scientist.

In the second chapter, his intellectual journey which started during graduate and doctorate and this journey's reflections on his works are discussed through his works in this context.

In the third chapter, his interpretation of Turkish modernization is discussed through analyzing impact of developments in Turkey and all around the world on his way of thinking.

Keywords: Tarık Zafer Tunaya, Political Science, The Theory of the Institution and of Foundation, Turkish Modernization

ÖNSÖZ

Uluslararası İlişkiler disiplininde aldığım lisans eğitiminin ardından Siyaset Sosyolojisi programında Yüksek Lisans eğitimime başlamam akademik ilgilerimi çeşitlendirdi. Birbirine yakın ancak birçok noktada birbirinden ayrılan bu iki disiplinin etkisi altında, tarihsel ve siyasal olgulara tek yanlı bakmanın mümkün olmadığını ve meydana gelen her bir olayın birçok dinamiğin bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıktığını öğrenmiş oldum. Siyaset Sosyolojisi Yüksek Lisans programında aldığım formasyon Sosyoloji disiplini ile bağ kurmama, olayları farklı unsurlar üzerinden okumama fayda sağladı. Bu noktada dikkatimi en çok cezbeden konuların başında Türk modernleşmesinin okuma biçimleri geldi. Özellikle 1946 yılı itibarıyla, mevcut siyasal iklimin değişime uğramaya başlaması tarihin yeniden okunması ilgisini doğurmuş, bu ilgi batı kaynaklı modernleşme kuramları ile birleşince Türk modernleşmesi üzerine yapılan çalışmalar çeşitlenmiştir. Tarık Zafer Tunaya ise Türk modernleşmesini okuma üzerine yaptığı çalışmalar ile bu alana dair ilk eserleri veren isimlerden birisi olmuştur. Tunaya'nın bu alana dair eser veren öncü isimlerden birisi olması dışında; hukukçu, tarihçi, siyaset bilimci gibi birçok sıfatı bünyesinde barındırması, siyasi yönü güçlü bir akademisyen olarak ön plana çıkması ve alanla kurduğu dinamik ilişki beni bu çalışmaya yönlendiren temel motivasyon oldu. Bu bağlamda çalışmamız kapsamında siyaset bilimi ve sosyoloji eksenli bir okuma yapmayı amaçladık.

Çalışmanın bu noktaya gelmesinde benimle birlikte emek harcayan birçok isim var. Öncelikle kısa sürede Sosyoloji disiplini ile sağlıklı bir bağ kurmamı sağlayan, yeni sorular sormayı öğreten İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümü hocalarına teşekkür ederim. Bu noktada iki isme verdikleri emekler dolayısıyla özellikle teşekkürlerimi bildirmek isterim. Çalışma Prof. Dr. Enes Kabakcı'nın desteği ve ilgisiyle başlamıştı, katkıları ve ilgisi için çok teşekkür ederim. Yeni bir şeyler öğrenmenin heyecanı ile konunun odak noktasını kaybettiğim sıralarda hevesimi kırmadan, zamanında ve doğru müdahale ile çalışmanın sınırlarını hatırlatan, akademik birikiminden çokça faydalandığım, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Sevgili danışman hocam Prof. Dr. İsmail Coşkun'a müteşekkirim, desteği ve ilgisi olmasaydı çalışma bu noktaya ulaşamayacaktı.

Çalışmam sırasında görüşme talebimi reddetmeyerek, Tunaya'ya dair aktardıkları ile çalışmamda birçok noktanın aydınlanmasını sağlayan Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu, Prof. Dr. Namık Sinan Turan ve Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan'a teşekkürlerimi sunarım.

Bocaladığım, aklımdakileri formüle ederek kâğıda dökemediğim sıralarda bana her zaman yol gösteren, ulaşamadığım kaynaklara zamanında ulaşmamı sağlayan, zaman zaman kendi çalışmalarını ikinci plana atarak bana yardımcı olan sevgili arkadaşım Cenker Kuzgun'a teşekkürü bir borç bilirim. Her sıkıştığım da yanımda olan, çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen sevgili arkadaşım Eda Genç'e teşekkür ederim. Ve son olarak, çalışmam boyunca beni cesaretlendiren, daima güven ve desteklerini arkamda hissederek sağlam adımlar atmamı sağlayan sevgili aileme sonsuz teşekkürler.

CANSU DEMİR

İSTANBUL, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIK ZAFER TUNAYA’NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ

1.1. Değişime Doğmak	6
1.2. İlk Gençlik Yıllarıyla Başlayan Siyasi İlişkiler ve Akademi	7
1.3. Siyaset ve Akademi İkileminde Akademi	10
1.4. Yurtdışı Çalışmaları	12
1.5. 1960 Darbesi: Profesörler Heyeti	14
1.6. En Büyük Hayal Kırıklığı: 147’ler	16
1.7. Kurucular Savaşı	18
1.7.1. Ankara, İstanbul – Eski, Yeni Çatışması.....	18
1.8. Yeni Umutlar, Yeni Kutuplaşmalar.....	24
1.9. Aktivist Bir Eğitimci Olarak Tunaya	25
1.10. 12 Mart 1971 Muhtırası.....	30
1.10.1. Balyoz Harekâtı.....	31
1.11. Yurtdışı Çalışmaları: Fransa	32
1.11.1. UNESCO: Balkan Tarihinin Yeniden Yazımı.....	32
1.12. Siyasal Bilimler Fakültesi.....	33
1.13. 1980 Darbesi.....	36
1.14. Emeklilik: Akademik Verimlilik Yılları	37

1.14.1. Çarşamba Toplantıları	39
1.14.2. Alaylı-Mektepli Bir Arada.....	40
1.14.3. Sanat Uçmaktır: Desen Çalışmaları	42

İKİNCİ BÖLÜM

AKADEMİK YÖNELİMLER, MÜESSESE FİKRİ VE TARIK ZAFER TUNAYA’NIN ESERLERİNE YANSIMASI

2.1. Düşünsel Altyapı Kaynağı: Müessese ve Tesis Teorisi	46
2.1.2. Tunaya’nın Müessese ve Tesis Teorisini Okuma Biçimi Olarak Doktora Tezi	48
2.2. Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952.....	52
2.3. Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARIK ZAFER TUNAYA’NIN ESERLERİNDE TÜRK MODERNLEŞMESİNİ OKUMA BİÇİMLERİ

3.1. Hürriyetin İlanı, İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar	77
3.2. Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri.....	82
3.3. İslamcılık Cereyanı, İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Meseleler	95
3.4. Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük	102
3.5. Türkiye’nin Siyasi Gelişmeleri: Eski Türkler, İslam Devleti, Osmanlı Devletinin Kuruluşu	113
3.6. İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa	121
3.7. Medeniyetin Bekleme Odasında.....	122
SONUÇ.....	124
KAYNAKÇA.....	129
EKLER.....	151

Ek-1: 1947 Yılı İtibariyle Tarık Zafer Tunaya'nın Halkevinde Çalışması İçin CHP Genel Sekreterliğine Yazılan Dilekçe	151
Ek-2: Tarık Zafer Tunaya'nın CHP Genel Merkezine Yazığı Mektup	152
Ek-3: Suat Hayri Ürgüplü Tarafından Tarık Zafer Tunaya'nın CHP Talebe Memurluğu Görevine Alınması İçin Yazılan Dilekçe	154
Ek-4: CHP İl İdare Kurulu Başkanlığı Tarafından Tarık Zafer Tunaya'ya Gönderilen Nakdi Yardım	155
Ek-5: 1 Ocak 1947 Tarihi İtibariyle Tarık Zafer Tunaya'nın CHP Bünyesinde Çalışmaya Başlaması.....	156
Ek-6: Tarık Zafer Tunaya'nın Halkevlerindeki Görevi Karşılığında CHP Bütçesinden Son Kez Ödeme Yapılması.....	157
Ek-7: Tarık Zafer Tunaya'nın I. Esas Teşkilat Kürsüsü Profesörlüğüne Tayini	158
Ek-8: Tarık Zafer Tunaya'nın Kuzey Atlantik Anlaşması Türkiye Daimi Delegeliğinde Mütihassıs Delegeliğine Tayini.....	159
Ek-9: Kuzey Atlantik Anlaşması Konseyi Nezdinde Türkiye Daimi Delegeliği Mütihassıs Delegesi Prof. Tarık Zafer Tunaya'nın Merkeze Alınması	160
Ek-10: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nin Açılışı.....	161
Ek-11: Tarık Zafer Tunaya'nın Desen Çalışmalarından Örnekler	162
Ek-12: Türk Devrim Ocakları Tüzüğü.....	165

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
BCA	: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
İTÜTB	: İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
s.	: Sayfa
SBF	: Siyasal Bilimler Fakültesi
ss.	: Sayfa Sayısı
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TMGT	: Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu

GİRİŞ

Tarık Zafer Tunaya 1916 yılında İstanbul’da doğmuş, 1991 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Tunaya 75 yıllık ömründe; öğrenci, akademisyen, siyaset bilimci, hukukçu, tarihçi, sanatçı olmak üzere birçok kimliği bir arada barındırmıştır. Tunaya’nın özelliği tüm sıfatları bir arada taşımasının yanı sıra siyasi kimliği ön planda bir akademisyen olarak yaşamış olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmamız, tüm sıfatlarıyla birlikte Tarık Zafer Tunaya’nın yaşam öyküsünü, düşünsel kaynaklarını ve eserlerini konu edinmiştir.

Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya hakkında yazılan biyografi sayısı yok denecek kadar azdır. Tunaya, hakkında yazılan yazıların büyük çoğunluğunu, öğrencileri ve meslektaşları tarafından bir minnet ifadesi olarak kaleme alınmış çalışmalar oluşturmaktadır. Bu bağlamda Tunaya hakkında üç adet armağan kitabı yayınlanmıştır. Bu eserlerden ilkinin “Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği” tarafından 3 Mayıs 1991 günü Tarık Zafer Tunaya’nın anısına düzenlenen sempozyumun, 1992 yılında “Tarih ve Demokrasi: Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan” başlıklı bir eser olarak kitaplaştırılması oluşturmuştur (Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği, 1992: 8). Bu eserin diğer armağan kitaplarından farkı Tunaya’nın desen çalışmalarından örneklerle yer vermiş olmasıdır. Aynı yıl, İstanbul Barosu tarafından “Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan” başlıklı bir eser yayınlanmıştır (İstanbul Barosu, 1992), bu eserde Mehmet Ö. Alkan tarafından oluşturulan Tunaya’nın kısa biyografisi ve bibliyografyası yer almıştır. Ardından 2010 yılına gelindiğinde Mehmet Ö. Alkan tarafından derlenen “Tarık Zafer Tunaya Anısına Yadigâr-ı Meşrutiyet” başlıklı eser okuyuculara sunulmuş, Mehmet Ö. Alkan tarafından 1992 yılında İstanbul Barosu tarafından hazırlanan ve esere eklenmiş olan biyografi ve bibliyografya bölümü geliştirilmiştir (Alkan, 2010). Biz de çalışmamız kapsamında temel izleni olarak Mehmet Ö. Alkan tarafından oluşturulan Tunaya’nın kısa biyografisi ve bibliyografyasını kullandık. Armağan kitapları dışında, Feroz Ahmad 1991 yılında Tunaya’nın kişiliğini ve eserlerini değerlendirdiği “Tarık Zafer Tunaya” başlıklı yazı kaleme almıştır (Ahmad, 1991). Tunaya’nın kişiliğinin ve eserlerinin değerlendirildiği bir diğer yazı ise Ersin Kalaycıoğlu tarafından 2000 yılında kaleme alınmıştır. 2002 yılında ise Bülent Tanör, Modernleşme ve Batıcılık başlıklı derleme eserde “Tarık Zafer Tunaya” başlıklı bir

yazı yazmıştır (Tanör, 2002). 2010 yılına gelindiğinde Tunaya'nın kısa hayat öyküsünü içeren “Tarık Zafer Tunaya” başlıklı yazı Selin Karagündostu tarafından kaleme alınmıştır (Karagündostu, 2010). Kaleme alınan yazıların dışında Tunaya hakkında bir belgesel bölümü hazırlanmıştır. 1993- 1995 yılları arasında Hüsamettin Ünlüoğlu yönetmenliğinde “Cumhuriyete Kanat Gerenler” isimli 182 bölümlük bir belgesel serisi yapılmış, serinin on beşinci bölümünde Tarık Zafer Tunaya'ya yer verilmiştir (Cumhuriyete Kanat Gerenler, 2020). Belgesel bölümü ve Tunaya hakkında kaleme alınan yazıların ortak özelliği, Tunaya'nın hayatına dair önemli kesitler sunmakla beraber Tunaya'yı bizzat tanıyan kişiler tarafından, bir minnet ifadesi olarak ele alınmalarıdır.

Çalışmamızı ele almamıza kadar geçen süreçte, doğrudan Tarık Zafer Tunaya'yı ele alan yalnızca iki tane doktora tezi yazılmıştır, hakkında yazılan yüksek lisans tezi bulunmamaktadır. “Türkiye’de Siyaset Biliminin Gelişimi ve Bir Türk Siyaset Bilimcisi Olarak Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya” başlığını taşıyan doktora tezi, 2006 yılında Ali Kuyaksil tarafından ele alınmıştır (Kuyaksil, 2006)¹. Çalışma, meslek yaşam öyküsü sunma amacını taşımış, bu bağlamda Tunaya'nın kişisel ve mesleki hayatından çok siyaset bilimi disiplinin gelişimi ve Türkiye’deki siyaset bilimcilere odaklanmıştır. Bir diğer doktora tezi ise “Türk Modernleşmesine Mukayeseli Bir Bakış: Ali Fuad Başgil ve Tarık Zafer Tunaya” başlığından oluşmuş ve 2020 yılında Hasan Öztürk tarafından kaleme alınmıştır (Öztürk, 2020). Çalışma temel olarak Ali Fuad Başgil ve Tarık Zafer Tunaya arasındaki Türk Modernleşmesini okuma biçimlerindeki benzerlik ve farklılıklara odaklanırken tarihsel dönem anlatısına geniş bir yer ayırmıştır. Bu oranla Tarık Zafer Tunaya'nın yaşam öyküsüne kısıtlı bir yer ayrılmıştır.

Tunaya hakkında yapılan tüm çalışmalar, bütünlüklü olarak Tunaya'nın yaşam öyküsüne odaklanmamıştır, ancak kendilerinden sonraki araştırmacılara yol haritası bırakmışlardır, sadece bu anlamıyla bile değerleri çok büyüktür.

Çalışmamız, “Tarık Zafer Tunaya'nın Yaşam Öyküsü”, “Akademik Yönelimler, Müessese Fikri ve Tarık Zafer Tunaya'nın Eserlerinde Yansıması” ve “Tarık Zafer Tunaya'nın Eserlerinde Türk Modernleşmesini Okuma Biçimleri” olmak üzere üç

¹ Ali Kuyaksil doktora tezini 2014 yılında kitaplaştırmıştır. Ayrıntı için bkz. Ali Kuyaksil, Türkiye’de Siyaset Biliminin Gelişimi ve Tarık Zafer Tunaya, İstanbul: Orion Kitabevi, 2014.

bölümünden oluşmaktadır. Konuyu netleştirip araştırmalara başladığımız sıralarda tek bir bölüm olarak sunduğumuz birinci bölümü, Tunaya'nın akademik hayatı ve siyasi hayatı olarak iki ayrı bölüm olarak ele almayı planlamıştık. Ancak araştırmalarımız devam ettikçe Tunaya nezdinde böyle bir ayırım yapmanın mümkün olmadığını gördük. Tunaya'nın akademik kimliği ve siyasi kimliği tamamen iç içe geçmiş durumdadır, bu iç içe geçmişlik iki kimliğin ayrı ayrı eriyerek tek bir kimlik oluşturmasını doğurmuştur. Tunaya'nın yazdığı eserler, ders notları dikkatli bir şekilde incelendiğinde güncel siyasi tartışmalara verilen cevaplar göze çarpmaktadır. Öte yandan 1960'lı yılların sonlarında İstanbul Üniversitesi boykot ve işgallerinde bir figür olarak yer alan Tunaya'nın durduğu nokta siyasi ve akademik kimliğin harmanlanışını somut bir şekilde gözler önüne sermektedir. Tarık Zafer Tunaya'nın "aydın" tanımı şu şekildedir:

"Bir toplumun siyasi düşüncesi, geçmişi açıkladığı gibi geleceği tayin etmek, geleceğe ait kanunlar çıkarmak iddiasındadır. Bir toplumda aydınlar bu iddiaya sahip olanlardır. Onlar, toplum olaylarına değişik açılardan, değişik fikir gözlükleriyle bakarlar. Bu olayları yorumlarlar. Yeni doğabilecek olayları tespit etmek, geleceğe ait kanunlar bulmak isterler. Bir memleketin aydını, kitleye, sosyal hayatı anlama imkânını hazırlar. Halk efkârının açıklanmasını sağlar. Birçok kişinin duyup da anlatamadığı şeyleri anlatmaya çalışır (Tunaya, 1959: 70)."

Tunaya, üniversite öğrencisiyken de üniversitede profesörken de ya da 1960 darbesi sonrasında yeni düzenin kurucu unsurlarından birisiyken de bir aydında olması gerektiğini düşündüğü misyon ile hareket etmiş, inandığı ilkeler doğrultusunda ,bu ilkelerin yanlış olabilirliğini sorgulamadan, çalışmayı ve halkı bilgilendirmeyi sürdürmüştür. Ancak yaptığı eylemler siyasetin bir parçası olmasına rağmen bunları "siyaset yapmak" olarak görmemiş, bir aydının görevlerini yerine getirmesi olarak yorumlamıştır. Bu bağlamda iki kimliği birbirinden ayırmak her ikisinin de içini boşaltmak olacağından böyle bir bölümlendirme yapmaktan kaçındık. Tunaya'nın kimlikleri arasındaki iç içe geçmişlik eserlerinde de kendisini hissettirmiş, eserleri arasında yapılacak bir tasnifi zorlaştırmıştır. Eserlerinin büyük bir kısmının, 1948 yılında yayınladığı doçentlik tezinde işlediği konuların genişletilmiş hali olarak ortaya çıkmış olması eserleri birbirinin devamı haline getirmiştir. Ayrıca eserlerde birbirini tekrar eden unsurları fazlalaştırmıştır. Bu noktada Tunaya'nın lisans ve doktora eğitimde edindiği birikimi, erken dönem düşünsel altyapı kaynaklarını ve bu kapsama

giren eserlerini çalışmamızın ikinci bölümünde ele aldık. Üçüncü bölümde ise Tunaya'nın eserlerinde Türk modernleşmesini okuma biçimlerine odaklandık.

Çalışmamız kapsamında Tarık Zafer Tunaya'nın 1946 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi bünyesinde yazdığı doktora tezine ulaşamadık. Resmi olarak tez İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi'nde görünmektedir ancak kütüphane ile iletişime geçtiğimizde eserin kayıp olduğunu ve kayıp bilgisinin kayıt sistemine işlenmediğini öğrendik. Çalışma sürecimizde karşılaştığımız bir diğer problem Tunaya'ya ait olan herhangi bir kişisel evraka ulaşamamamız olmuştur. Bu bağlamda öncelikle Tunaya'nın uzun yıllar yaşamış olduğu Beyoğlu ilçesine bağlı Gümüşsuyu mahallesinde bir araştırma yürütmeye çalıştık. Gümüşsuyu Mahallesi Muhtarlığı ile görüşme yaparak, yerel halktan Tarık Zafer Tunaya ile tanışıklık kurmuş kişileri tespit etmeye çalıştık. Ancak ne yazık ki Tunaya ile tanışıklığı veya bağı olan herhangi birine ulaşamadık. Ali Kuyaksil 2006 yılında Tarık Zafer Tunaya hakkında kaleme aldığı doktora tezinin önsözünde Tunaya'nın yayınlamadığı notlarının ve kişisel evraklarının Maltepe Üniversitesi Kütüphanesi'nde olduğunu ancak araştırmacılar için henüz açılmadığını belirtmektedir (Kuyaksil, 2006: 5). Tarık Zafer Tunaya'nın yeğeni olan Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu ile yaptığımız görüşmede, Kalaycıoğlu da Tunaya'ya ait dokümanların ve kişisel evrakların Maltepe Üniversitesi Kütüphanesine verildiğini teyit etmiştir. Bu bağlamda 6 Kasım 2019 tarihinde Maltepe Üniversitesi Kütüphanesi ile iletişime geçtiğimizde, dokümanların ellerinde olduğunu ancak henüz tasnif işlemi bitmediği için araştırmacılara açık olmadığı bilgisini aldık². Tunaya'ya dair kişisel bir evrak bulunmaması Tunaya'nın hayatında açıklayamadığımız bazı noktalar oluşmasına sebep olmuştur. Bu noktada, Tunaya'nın aslen nereli olduğu bilgisine de ulaşamadığımızı belirtmek isterim. Tunaya'nın yeğeni Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu ile yaptığımız görüşme sonucunda Tunaya'nın ailevi kökenlerinde Erzincan ve uzaktan bir Kıbrıs bağlantısı olduğunu öğrendik. Kıbrıs Lefkoşa'da bir sokağın adı Tarık Zafer Tunaya'dır. Ancak ailevi kökenlerine dair sürebildiğimiz iz bu kadarla sınırlı kalmıştır.

Çalışmamızı sınırlayan bir diğer konu ise Tarık Zafer Tunaya'nın, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesindeki özlük dosyasına ulaşamamış olmamızdan kaynaklanmaktadır. 9 Mart 2020 tarihinde, İÜ SBF Dekanı Ayşegül Komsuoğlu

² kutuphane@maltepe.edu.tr adresi ile 6 Kasım 2019 tarihinde bir yazışma gerçekleştirdik.

Çıtıptıoğlu görüşme yaparak, Tunaya'nın özlük dosyasını görmeyi talep ettik. Dekan A. K. Çıtıptıoğlu, talebimizin ancak resmi bir dilekçe vermemiz halinde gerçekleşebileceğini belirtti, ancak dilekçe verdikten sonra Dekan A. K. Çıtıptıoğlu bize ulaşarak personel özlük dosyasını görmemizin yasal olarak ,dilekçe versek dahi, mümkün olmadığını belirtti. Aynı tarihte, İÜ SBF kurucularından Prof. Dr. Ülkü Azrak ile iletişime geçmek için randevu oluşturduk, ancak kısa bir süre sonra pandemi süreci başladı, alınan randevuları iptal etmek durumunda kaldık. 15 Nisan 2020 tarihinde ise maalesef Ülkü Azrak hocayı kaybettik.

Çalışmamızda tüm bu etkenler sebebiyle eksikler bulunmaktadır, bu bağlamda bu çalışmadaki temel amaçlarımızdan ve temennilerimizden birisi bizden sonra bu konuda yapılacak araştırmalara bir kaynak oluşturabilmektir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Tarık Zafer Tunaya hakkında çeşitli yazılar kaleme alınmış ve iki adet doktora tezi kaleme alınmıştır. Yaptığımız çalışmanın farkı, Tunaya hakkında ilk kez hayatının tüm yönlerini kapsayan bir biyografi çalışması olmasından kaynaklanmaktadır. Tarık Zafer Tunaya'nın "Siyasi Kurumlar ve Anayasa Hukuku" isimli çalışmasının önsözünde altını çizdiği gibi *"her bilim dalının konusu da, yöntemi de, yaşanan çağın özellikleri, gerçekleri ve çatışmaları içinde anlam kazanır"* (Tunaya, 2000: 9)." Çalışmada öncelikli olarak; bu anlayıştan hareketle her bir insan yaşamının da yaşadığı çağın içinde anlam kazandığını savunarak, tüm sıfatlarıyla beraber, Tarık Zafer Tunaya'nın yaşam öyküsünün yaşadığı çağın özellikleri, çatışmaları içinde ele alınması amaçlanmıştır. Ardından Tunaya'nın düşünce sistemini anlayabilmek adına eserleri incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışmamızın ikinci bölümünde Tunaya'nın düşünsel altyapı kaynaklarına eğilerek, üniversite eğitimi boyunca edindiği birikimi daha belirgin bir biçimde yansıtan eserlerini ele aldık. Üçüncü bölümde ise Tunaya'nın düşünce sistemini etkileyen gelişmeler ışığında Türk modernleşmesini okuma biçimini aktarmaya çalışarak, bu perspektiften eserlerini inceledik.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIK ZAFER TUNAYA'NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ

1.1. Değişime Doğmak

Tarik Zafer Tunaya, 7 Şubat 1916 tarihinde İstanbul, Beyoğlu'nda dünyaya gelmiştir. Babası Avukat Ahmet Samih Tunaya, annesi ise İrfan Yonat Tunaya'dır³. Sema Neşet adında bir kız kardeşi olan Tarık Zafer Tunaya babasının vefatına kadar Beyoğlu Cihangir Mahallesi'nde yaşamış, babasının vefat etmesiyle beraber Beyoğlu Gümüşsuyu Mahallesi Bağ Odaları sokakta yaşamaya başlamıştır. Tarık Zafer Tunaya'nın vefatının ardından İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Tunaya'nın ömrünün büyük bir kısmını geçirmiş olduğu Bağ Odaları sokağına Tarık Zafer Tunaya ismini vererek, hatırasını canlı tutmaya çalışmıştır (Milliyet Gazetesi, 4 Eylül 1991: 1).

1922 yılında eğitim öğretim hayatına başlayan Tarık Zafer Tunaya ilk olarak Galatasaray Mektebine kaydolmuş ancak beşinci sınıfa geldiğinde babası Ahmet Samih Tunaya'nın talebiyle Galatasaray Mektebinden Saint Benoît Lisesine nakil olmuştur (Kuyaksil, 2006: 179, 180). Saint Benoît Lisesi, bir diğer Fransız lisesi Saint Joseph'e gibi ekonomik olarak yalnızca üst sınıfa hitap etmemiş, orta sınıf ailelerin çocuklarını da kapsamıştır. Saint Benoît, gayrimüslim vatandaşların yanı sıra Anadolu'dan İstanbul'a göç etmiş ve zamanla zenginleşmiş tüccar ailelerinin çocuklarının da yer aldığı bir okul olma özelliğini göstermiştir (Odabaşı, 2003: 214). Tunaya'nın Saint Benoît Lisesi'nde aldığı eğitimin en önemli katkılarından biri hiç kuşkusuz Fransızca'yı ileri düzeyde öğrenmesi olmuştur. Bu sayede Tunaya, akademik yaşantısı boyunca bir Frankofon olarak sosyal bilimler literatürüne hâkim olmuş, Fransa ve Belçika başta olmak üzere yurtdışında akademik çalışmalarda bulunabilmiş,

³ Tarık Zafer Tunaya'nın resmi evrak kayıtlarına göre anne adı Emine Rukiye, baba adı ise Hayrettin Şevket'tir. Ancak 1964 yılında Tunaya'nın annesinin vefatı dolayısıyla yayınlanan ölüm ilanında anne adı İrfan Tunaya, baba adı ise Ahmet Samih Tunaya olarak belirtilmiştir. Tunaya'nın 1952 yılında yayınladığı Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952 başlıklı eserini annesi İrfan Tunaya'ya ithaf etmesi sebebiyle (Tunaya, 1952) anne ve baba adını ölüm ilanında verildiği şekliyle esas aldık. Ölüm ilanı için bkz. Milliyet Gazetesi, 3 Aralık 1964: 2.

Avrupa kaynakları ve arşiv belgelerinde Türk modernleşmesinin izlerini sürebilmiştir. Öte yandan, Galatasaray Mektebi ve Saint Benoit Lisesi'nden aldığı dil eğitimi sayesinde Tunaya, üniversitedeki öğretim üyeliği görevinin yanı sıra Beykoz Ortaokulunda Fransızca öğretmeni olarak da çalışmıştır (TBMM Albümü 4. Cilt 1960-1983: 1666). Üniversite öğrenciliği sırasında ise Fransızcadan birçok akademik ve edebi metin çevirisi yapmıştır.

1.2. İlk Gençlik Yıllarıyla Başlayan Siyasi İlişkiler ve Akademi

Tunaya henüz Saint Benoit Lisesi'ndeki son senesinde, 1936 yılında, Eminönü Halkevinde aktif olarak görev almaya başlamıştır (BCA, 490-1/ 393 - 1664 – 2)⁴. 1936 yılında ,Eminönü Halkevinde çalışmaya başlamasından bir yıl sonra, Şehremini Halkevinde yönetim kurulu üyeliğine yükselmiştir (Özacun, 2002: 216). Tunaya için halk evleri “*Cumhuriyet Halk Partisi'nin Türk Ocakları yerine kaim olmak ve kültür politikasını tahakkuk ettirmek üzere kurduğu müesseseler*” anlamına gelmektedir (Tunaya, 1952: 578). Bu bağlamda Eminönü Halkevinde, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi hocalarından Yavuz Abadan başkanlığında kültürel ve sanatsal faaliyetler yürütmüşler, yürüttükleri faaliyetler ile Eminönü Halkevi diğer halkevlerine örnek oluşturacak duruma gelmiştir (Abadan- Unat, 1998: 145, 146). Tunaya halkevindeki görevini kendi ifadeleri ile şu şekilde tanımlamaktadır:

“Bu kadar mesuliyetli bir vazifenin gayesi her şeyden önce Parti ile gençlerin birbirine daha fazla yaklaştırılması ve bu gençlerle birlikte Türk inkılabının umdeleri gereğince çalışmak olabilirdi. Bu faaliyetimi Eminönü Halkevinde fasılasız surette devam edegelen vaziyetimle tahkim ederek Yurtlarımıza müsamere tertibi ve Yurtlarımıza mensup gençlerle Dil ve Edebiyat ve diğer Şubelerde yardımcı kollarda vazife verdim (BCA, 490-1/ 393 - 1664 - 2)⁵. ”

Tunaya, 1936 yılında Saint Benoit Lisesi'ni birincilikle bitirmiş hemen akabinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt olmuştur. Tunaya'nın lisans öğrenimine başladığı 1936 senesinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi; Nazi Almanyası'nın dehşet ortamından kaçan Musevi asıllı Alman akademisyenler, doktoralarını Avrupa kurumlarında yeni tamamlamış genç hukukçular ve Darülfünundan Üniversite'ye geçmesine izin verilmiş olan öğretim üyelerinden

⁴ Tarık Zafer Tunaya'nın 1936 yılında halkevinde görev yaptığı bilgisine 21 Şubat 1947 tarihinde, CHP İstanbul İl İdare Kurulu'nun Genel Sekreterliğe yazdığı bir dilekçe metni üzerinden ulaşılmaktadır. Ayrıntı için bkz. Ek-1.

⁵ Ayrıntı için bkz. Ek-2.

oluşmaktadır (Kalaycıoğlu, 2000: 111). Hukuk Fakültesinden 1939- 1940 öğretim yılında iyi derece ile mezun olan Tunaya, hiç ara vermeden 22 Aralık 1940 tarihinde Esas Teşkilat Hukuku Kürsüsünde doktora programına başlamıştır (Alkan, 2010: 3). Tunaya, doktora eğitimine başlamasından kısa bir süre sonra 5 Şubat 1942 tarihinde Esas Teşkilat Hukuku Kürsüsünde fahri asistan⁶ olarak çalışmaya başlamıştır (Alkan, 2010: 3). Fahri asistanlığına başlamasından yaklaşık olarak 2 ay geçmeden, 27 Mart 1942 tarihinde namzet asistanlık görevine atanmıştır (Alkan, 2010: 3). Namzet asistanlık, asistanlık görevine ilk kez başlayan adaylar için bir senelik deneme süresidir. Bu süreçte, profesörler yıl içinde asistanlara verecekleri görevlerin programını dekanlığa bildirirler, yılsonunda her bir asistan için tuttukları raporu dekanlığa sunarlar, böylece asistanların terfi edip edemeyeceği belirlenir (İstanbul Üniversitesi Asistanlık Talimatnamesi, 1941: 95)⁷.

Tunaya, aday/ namzet asistan olarak göreve başladıktan yaklaşık yedi ay sonra 22 Ocak 1943 tarihinde Kayseri milletvekili Suat Hayri Ürgüplü⁸ tarafından Cumhuriyet Halk Partisi talebe memurluğu teklifi almıştır (BCA, 490-1/ 1612 - 582 - 1)⁹. Tunaya teklifi kabul etmiş, 1 Şubat 1943 tarihinde Talebe Memuru olarak göreve başlamıştır. Teklifin bizzat Suat Hayri Ürgüplü tarafından yapılmış olması ve henüz lise öğrencisiyken halkevlerinde görev almaya başlamış olması Tunaya'nın örgütlü

⁶ Fahri asistanlar, ilgili profesör ve fakülte dekanının teklifi üzerine Rektörlük tarafından tayin edilmektedirler ve görev süreleri maksimum beş yıl olarak belirlenmiştir. Normal asistanlık alımlarında fakülte dekanlıkları tarafından resmi gazeteye ilan açmak ve adayların yabancı dil seviyelerini ölçmek zorunluymken fahri asistanlık için yabancı dil bilgisinin tespiti ve resmi gazeteye alım ilanı vermek zorunlu değildir. Fahri asistan, ilgili profesörün belirli bir kişi için yaptığı teklif ve rektörlük tarafından bu teklifin kabul edilmesiyle göreve başlar. Ancak normal asistanların görevden alınabilmesi ancak belirlenmiş kriterleri yerine getirmemesi sonucu olabiliyorken fahri asistanın görevine son vermek ilgili profesör ve dekanlığın inisiyatifine bırakılmıştır (İstanbul Üniversitesi Asistanlık Talimatnamesi, 1941: 94, 95).

⁷ Profesörlerin her bir asistan için tuttukları raporlar üzerinden işleyen bu prosedür yalnızca fahri asistanlık için geçerli değildir, fahri asistanlık statüsü dışındaki tüm asistanlık kadrosu süreçlerinde bu prosedür işletilmektedir.

⁸ Suat Hayri Ürgüplü 13 Ağustos 1903 tarihinde Şam'da doğmuştur. 1926 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olarak çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuştur. Türk-Yunan Ahali Değiş-Tokuşu mahkemelerinde çalışmış, 1929 ve 1932 yılları arasında İstanbul Ticaret Mahkemesi yargıçlığında bulunmuştur. 1939 ve 1943'te Kayseri Milletvekili seçilmiş, II. Saraçoğlu kabinesinde Gümrük ve Tekel Bakanı olmuştur. 1950'de tekrar parlamentoya dönerek 1952 yılına kadar Kayseri Milletvekilliği yapmıştır. Avrupa İstişare Meclisi'nde başkan yardımcılığı görevinde bulunmuş, 1952'de parlamentodan ayrılarak Bonn Büyükelçiliğine getirilmiştir. 1955'te Londra, 1959'da Washington, 1960'da ise Madrid Büyükelçiliğine atanmıştır. 1961 seçimlerine katılarak Kayseri Senatörü seçilmiş ve Cumhuriyet Senatosunun ilk başkanı olmuştur. Bu görevi tamamladıktan sonra 1965 yılında partiler üstü hükümetin başkanlığını yapmıştır. 1966'da kontenjan senatörü seçilerek 1972'ye kadar bu görevde kalmış ve 1981 yılında vefat etmiştir (Suat Hayri Ürgüplü, 2020).

⁹ Tunaya, görevin kendisine teklif edildiğini CHP Genel Merkezine yazdığı mektupta bildirmiştir. Mektup için bkz. Ek-2. Suat Hayri Ürgüplü tarafından CHP Genel Sekreterliğine yazılan dilekçe için bkz. Ek-3.

ilişkiler ağı içinde bulunduğunu göstermektedir. 1 Şubat 1943 yılında 143 lira 73 kuruş ücretle göreve başlayan Tunaya, 3 Haziran 1944 tarihinde yapılan zamlarla 152 lira 09 kuruş maaş almış ve 1944 yılının Ekim ayına kadar çalışmalarına devam etmiştir (BCA, 490-1/ 1612 - 582 - 1). Tunaya, Talebe Memuru sıfatı ile yaptığı görevleri şu ifadelerle özetlemektedir:

“...Ayrıca siyasetin uhdeme tevdi ettiği vazifeler cümlesinden olarak verilen birçok işleri (tahkikat, mecmua ve kitap tetkikleri gibi), hususi Yurtlarla irtibat temini, İranlı talebelerle meşguliyeti ve nihayet bütün gençlik meselesi hakkında çalışmayı hüsniyetle ve büyük müşkülata göğüs gererek ifaya gayret ettim (BCA, 490-1/ 393 - 1664 - 2)...”

Tunaya, Cumhuriyet Halk Partisi bünyesindeki memurluk görevi devam ederken 29 Nisan 1943 tarihinde aday asistanlığı bitmiş ve Esas Teşkilat Hukuku Kürsüsündeki asistanlığının asaleti tasdik edilmiştir (Alkan, 2010: 3). 3 Ocak 1941 tarihinde Talim ve Terbiye Heyetinin aldığı kararın üçüncü maddesinde; asistanların bütün vakit ve çalışmalarını üniversiteye vermekle mükellef oldukları, üniversite dışında hiçbir iş alamayacakları belirtilmiştir (İstanbul Üniversitesi Asistanlık Talimatnamesi, 1941: 94). Aynı karar metninin on birinci maddesinde üniversite dışında iş aldıkları sabit olan asistanların vazifelerine nihayet verileceğinin de altı çizilmiştir (İstanbul Üniversitesi Asistanlık Talimatnamesi, 1941: 94, 95). Bu kurala rağmen Tunaya'nın hukuk fakültesinde asistanken aynı zamanda CHP bünyesinde memurluk görevi yapabilmesi ve görev teklifinin bizzat Kayseri milletvekili tarafından gelmiş olması dikkat çekicidir.

Tunaya CHP Talebe memurluğu görevinden 1944 yılının Eylül ayında 1945 yılı Mart ayında gireceği doktora sınavına hazırlanmak gerekçesiyle istifa etmiştir. İstifa dilekçesinde *hukuk doktoru sıfatının hem memleket için hem de parti için daha büyük bir kazanç teşkil edeceğini düşündüğünden sınavlara kadar sadece bu işle meşgul olmak istediğini* belirtmiştir (BCA, 490-1/ 393 - 1664 - 2).

Tunaya, Esas Teşkilat Kürsüsündeki asistanlık görevi ve Talebe memurluğu görevinden aldığı maaş ile babasının rahatsızlığı sebebiyle maddi anlamda zorlu günler geçiren ailesine yardımcı olmaktadır. Talebe Memurluğundan istifa ederken bu durumu şu sözlerle dile getirmiş ve yardım talebinde bulunmuştur:

“İstifam maddi anlamda, hem kendim hem de ailem için zor bir süreç sebep olacaktır, bu sebeple 6 ay müddetle talebe memuru iken aldığım maaşın yardım

veyahut borç olarak verilmeye devam edilmesini istirham ederim (BCA, 490-1/ 393 - 1664 - 2)..."

Cevap olarak, böyle *bir şeyin mümkün ve uygun olmadığını ancak bir kereye mahsus olmak üzere partiden kendisine 250 lira yardım gönderileceği* bildirilmiş ve 24 Nisan 1945 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Tunaya'ya 250 lira nakdi yardım yapılmıştır (BCA, 490-1/ 393 - 1664 - 2)¹⁰.

1.3. Siyaset ve Akademi İkileminde Akademi

Tunaya istifasının ardından akademik çalışmalarına yoğunlaşmıştır. Doktora yaptığı dönemde doktora tez danışmanı Fransız Kamu Hukukçusu Prof. Charles Crozat¹¹ olmuştur. 1933 üniversite reformu akabinde Amme Hukuku'nun konusu, kapsamı ve işleyişi özelinde de tartışmalar olmuş, Amme Hukuku kürsüsünde uzun yıllar görev yapan Charles Crozat Amme Hukuku'nun konusunu ve kapsamını genişleterek ders içeriğini İsa'nın doğumundan 1766 yıl öncesinden başlatarak yaşadığımız çağı kapsayacak şekilde oluşturmuştur (Abadan, 1965: 400). Tunaya, kendisini Sosyal Bilimler alanında önemli bir isim haline getirecek olan "Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952" kitabının esinlenişinin bu dönemde, hocası Charles Crozat ile çalışırken olduğunu vurgulamıştır. İngiltere ve Fransa'nın siyasal gelişmelerini incelerken bu gelişmeler bizde yok muydu, sorusunun üzerine giderek çalışmasını derinleştirmesi 1952'de büyük ses getirecek eserinin temelini oluşturmuştur (Kabacalı, 2007: 171). Yine aynı yıllarda Tunaya, "Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952" kitabının 1952 yılındaki ilk önsözünde Charles Crozat'nın "Topraklarımızda mademki bu kadar siyasi parti kurulmuş neden demokrasi yok?" sorusunun aslında kitabı meydana getiren temel sorulardan biri olduğunu belirtmiştir (Tunaya, 1952: iv).

Tunaya doktora yaptığı sırada danışman hocası Charles Crozat'nın da hocası olan ünlü Fransız hukukçu Maurice Hauriou¹² 'nin "Müesse Kuramı"ndan fazlaca etkilenmiş,

¹⁰ İlgili arşiv kaydı için bkz. Ek-4.

¹¹ 1897 yılında Fransa'da doğan Charles Crozat, Toulouse Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş, aynı üniversitede doktora eğitimini tamamlayarak ünlü hukukçu Maurice Hauriou'nun asistanı olarak görev almıştır. İstanbul Hukuk Fakültesi Umumi Amme Hukuku dersi için Fransa'dan bir öğretim üyesi getirtmeye karar vermiş, Fransa Hükümeti bu görev için Charles Crozat'yı aday göstermiştir. Fakülte kurulunun 14 Şubat 1926 günü toplantısında bu öneri kabul edilmiş ve Prof. Charles Crozat ile ilk sözleşme, Paris büyükelçisi Fethi Okyar tarafından imzalanmıştır. 30 Ekim 1959 tarihine kadar kesintisiz 43 yıl boyunca Türkiye'de görev yapmıştır (Charles Crozat: 2020).

¹²Jean Claude Eugene Maurice Hauriou 17 Ağustos 1856 tarihinde Fransa'da doğmuştur. 1876 tarihinde Bourdeaux Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuş, aynı fakültede 1879 yılında doktorasını tamamlamıştır. 1883 yılında Toulouse Üniversitesi Hukuk Fakültesinde "Hukuk Tarihi" dersleri

1946 yılında tamamladığı doktora tezini de bu kurama dayandırmıştır (Hanioğlu, 2020). Maurice Hauriou, kurumları fikirlerin somutlaşması olarak tanımlayarak bir kurumun canlılığının da ancak onu var eden fikrin canlılığının devamıyla mümkün olacağını belirtmiş; Tunaya, bu anlayışla siyasal kurumların arkasındaki bu itici gücün etkilerini araştırmaya ve somut kurumları araştırmaya yönelmiştir (Kalaycıoğlu, 2000: 111, 112).

Böylece hem 1946 yılında tamamladığı doktora tezinin hem de ilk olarak 1952 yılında yayınlanacak olacak “Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952” kitabının düşünsel kaynaklarından birini “Müessese Kuramı” oluşturmuştur. Tunaya, 25 Kasım 1946 tarihinde Ord. Prof. Dr. Charles Crozat danışmanlığında hazırladığı “Müessese Teorisinde Fikir Unsuru ve Bazı Hususiyetleri” isimli tezini Ord. Prof. Dr. Charles Crozat başkanlığındaki Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil ve Prof. Dr. Recai Galip Okandan’ın bulunduğu jüride savunarak Hukuk Doktoru unvanını almıştır (Alkan, 2010: 3). Tunaya’nın doktora tezi ulaşılabilir durumda değildir. Resmi olarak tez İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi’nde görünmektedir ancak kütüphane ile iletişime geçtiğimizde eserin kayıp olduğunu ve kayıp bilgisinin kayıt sistemine işlenmediğini öğrenmiş bulunuyoruz. Ancak Tunaya “Siyasi Kurumlar ve Anayasa Hukuku” eserinin önsöz kısmında bu çalışmadan üç ayrı makale ürettiğini ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi dergisinde bu makaleleri yayınladığını bildirmiştir (Tunaya, 2000: 86).

Tunaya’nın hukuk doktoru unvanını almasından yaklaşık bir yıl sonra, 1 Ocak 1947 tarihinde *Halkevleri ve Halkodaları arasındaki iletişimin sağlanması* görevini gerçekleştirmek üzere aylık 120 lira ücret karşılığında CHP bünyesinde tekrar çalışmaya başlamıştır (BCA, 490-1/ 393 - 1664 - 2)¹³. 1948 yılının ikinci yarısı itibariyle Halkevlerinin tesis haline dönüştürülmesi ve CHP ile olan organik bağının koparılması gündeme gelmiştir. Bu gerekçeyle CHP Genel merkezinden Tunaya’ya maaş ödemesi yapılamayacağı bildirilmiştir (BCA, 490-1/ 393 - 1664 - 2)¹⁴.

Tunaya, doktorasını tamamlayıp hukuk doktoru unvanı almasından yaklaşık iki yıl sonra, 1948 yılında doçentlik başvurusunda bulunmuştur. 1949 yılında ise “Amme

vermeye başlamış, 1888 yılında aynı üniversitede İdare Hukuku kürsü başkanı olarak görev yapmaya başlamıştır. 12 Mart 1929 tarihinde Fransa’da vefat etmiştir Ayrıntı için bkz. Gray, 2010.

¹³ İlgili arşiv kaydı için bkz. Ek-2, Ek-5.

¹⁴ İlgili arşiv kaydı için bkz. Ek-6.

Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Fikir Cereyanları” başlıklı tezi onaylanmış ve doçent unvanı almıştır. Tunaya’nın doktora tezini tamamlamasından iki yıl sonra doçentlik tezini hazırlayarak doçent unvanını alması kariyerindeki hızlı yükselişin göstergelerinden birisi olmuştur. Doçentlik tezi Tunaya’nın akademik kariyerinde kritik bir noktayı oluşturmaktadır. Giriş bölümü dâhil toplamda dört bölümden oluşan eser, İkinci Meşrutiyet dönemini etkileyen iç ve dış olayları, bu süreçte ortaya çıkan ya da bu süreçte gelişme göstererek kurumsallaşan “Garpcılık, İslamcılık, Türkçülük” akımlarını konu edinmiştir. Tunaya’nın doçentlik tezi daha sonra kaleme alacağı eserlerinin iskeletini oluşturmuştur, diğer çalışmalarının büyük bir kısmı bu eserin bölümlerinin geliştirilmesi ile oluşturulmuştur. Tunaya doçentlik tezinin mesleki yaşamında bir dönüm noktası oluşturduğunun altını çizmiştir (Tunaya, 1959: 3). Anayasa hukukçusu sıfatıyla hazırladığı doçentlik tezi, 1960 sonrasında çalışmalarında belirgin hale Siyaset Bilimi yaklaşımının ilk izlerini taşıması açısından ayrı bir önem arz etmektedir (Aybay, 1992: 17). 30 Kasım 1949 tarihinde doçent unvanını alan Tunaya, 2 Ocak 1950 tarihinde Umumi Amme Hukuku doçentliğine atanmıştır (Alkan, 2010: 3). Ardından, 17 Kasım 1951 ve 23 Nisan 1952 tarihleri arasında yedek subay olarak istihkâm okulunda askerlik görevini yapmıştır (Alkan, 2010: 3).

1.4. Yurtdışı Çalışmaları

1953 ve 1954 yıllarında bilimsel çalışmalar yapmak üzere Fransa, İngiltere, Federal Almanya ve İtalya’da bulunmuştur (Alkan, 2010: 3).

Tarık Zafer Tunaya 1954 ve 1957 yılları arasında Rockefeller Vakfı ile iletişime geçmiştir. Rockefeller Vakfına yazdığı bir mektupta kendisini Türkiye’deki siyaset bilimi alanında öncü isimlerden birisi olarak niteleyen Tunaya, alana dair çalışmalarını derinleştirebilmek adına Avrupa’da ve Amerika’da bazı üniversite ve enstitüleri ziyaret etmesi gerektiğini ve bu gerekliliğin gerçekleşebilmesi için Rockefeller Vakfı’nın desteğine ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir (Örnek, 2015: 232). Rockefeller Vakfı Tunaya’nın talebine olumlu cevap vermiş, 1955 yılında, Rockefeller Vakfı’nın daveti üzerine bilimsel araştırmalarda bulunmak amacıyla Amerika Birleşik Devletlerine gitmiştir. Stanford Üniversitesi’ne bağlı bir kurum olarak çalışan Hoover Enstitüsünde incelemeler yapmıştır. Hoover Enstitüsü 1919 yılında 31. ABD Başkanı Herbert C. Hoover tarafından kuruluş, dünya barışını, kişisel özgürlüğü ve Amerikan

sistemini korumayı görev olarak belirlemiştir (Mission/History, 2020). Tunaya, Hoover Enstitüsünde bulunduğu süreçte Sosyal Bilimlerin ilgi alanına giren birçok isimle ilişki kurma imkânı bulmuştur. Bu kişilerden biri de Hoover Enstitüsünde yan odasında bulunan Aleksandr Fyodoroviç Kerenski'dir. Tunaya, Hoover Enstitüsünde bulunduğu süre boyunca A. F. Kerenski ile sık vakit geçirmiş, Rus İhtilali üzerine uzun sohbetler etme fırsatını bulmuştur (Kalaycıoğlu 2020, Sözlü görüşme). Böylece Hoover Enstitüsünde, farklı kültürlerden ve alanlardan birçok isimle temas kurma fırsatı yakalamış, yakın tarihin bizzat öznelerinden olmuş kişilerle ilişki içinde olmuştur.

Tunaya'nın 1954-1957 yılları arasında Rockefeller Vakfı ile iletişime geçerek çalışmalarına destek istemesinin sonucu sadece Hoover Enstitüsüne davet edilmesi olmamıştır. 1956 yılında Rockefeller Vakfı tarafından Tarık Zafer Tunaya'ya Türk Devrim tarihi araştırmaları için 7.500 Amerikan doları hibe verilmiş, hibenin karşılığında araştırmalarının yazıya dökülmesi gibi bir önkoşul konulmamıştır (The Rockefeller Annual Report, 1956: 227). 1957 yılında ise Rockefeller Vakfı bu kez, Tunaya'nın Avrupa'daki siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin merkezlerini ziyaret edebilmesi için 1. 605 Amerikan Doları hibe etmiştir (The Rockefeller Annual Report, 1957: 268).

Tunaya yurtdışındaki akademik çalışmalarını tamamlayarak Türkiye'ye dönmüştür. 1943 yılında asistan olarak başlayan akademik kariyeri hızlı yükseliş ivmesi göstermeye devam etmiş, 20 Temmuz 1959 tarihinde Esas Teşkilat Hukuku Kürsüsünde Hukuk profesörü olmuştur (BCA, 30-11-1-0/ 276 - 20 - 13)¹⁵. Amerika deneyimi sonrasında Anayasaya Hukuku derslerini canlı, dinamik bir siyaset bilimi anlatısına dönüştürmüştür (Cumhuriyet Kanat Gerenler, 1995). Ancak burada dikkat çeken nokta, Tunaya'nın eserlerinde ve derslerinde etkili olan siyaset bilimi anlayışının Fransa tipi siyaset bilimi anlayışı olmasıdır. Tunaya her ne kadar siyaset bilimi çalışmalarını Amerika Birleşik Devletleri'nden aldığı fon ile geliştirmiş olsa da siyaset bilimine yaklaşımı Amerikan siyaset bilimi anlayışından uzak olmuştur. Bu durumun en önemli göstergelerinden birisi, çalışmamız kapsamında daha sonraki kısımda üzerinde durulacak olan, Siyasal Bilimler Fakültesinin bizzat kurucusu olmasıdır. İkinci dünya savaşı sonrası ABD'nin sosyal bilimler alanında etkili

¹⁵ İlgili arşiv kaydı için bkz. Ek-7.

olmasıyla birlikte kamu hukuku, işletme gibi disiplinler ile tarih disiplinin bağı koparılmıştır. Henüz çok genç bir disiplin olan siyaset bilimi bu etki altında kurumsallaşmıştır. Amerikan tipi siyaset bilimi anlayışı çoğunlukla; kantitatif araştırmalar, oy verme pratikleri gibi alanlara yönelirken Fransız tipi siyaset bilimi anlayışı tarih ile siyaset bilimi arasındaki bağı güçlü tutmuş, Amerikan tipi siyaset bilimi anlayışının aksine devlete ,yaşayan ve dinamik bir organizasyon olarak, büyük bir yer ayırmıştır. Tunaya'nın tüm eserlerinde ortak olarak görülen süreklilik izi de Fransız tipi siyaset bilimi anlayışının eseri olmuş, olayları ve olguları tarihsel süreklilik bağları üzerinden okumuştur.

Tunaya profesör unvanını aldığı 1959 senesinde, temelini doçentlik tezi olarak hazırladığı “Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Fikir Cereyanları” isimli çalışmasının geliştirilmiş versiyonu olan “Hürriyetin İlanı, İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar” başlıklı eserini Baha Matbaası aracılığıyla yayınlanmıştır. Bir yıl sonra, bir anlamda “Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar” eserinin uzantısı olan “Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri” başlıklı eseri ise Yedigün Matbaası tarafından yayınlanmıştır. Tunaya, eserine 1955 yılında Rockefeller Vakfı'nın en fazla 30 sayfa olacak biçimde Türkiye'de Batılılaşma hareketlerini anlatan bir makale talep etmesi üzerine çalışmaya başlamış ve sonuçta 30 sayfalık bir makaleyi aşacak hacimde bir eser ortaya çıkarmıştır (Tunaya, 1960: 1).

1.5. 1960 Darbesi: Profesörler Heyeti

Tunaya'nın akademik çalışmaları canlılığını korurken Türkiye'de de siyasal ve toplumsal hayat dinamik ve hareketli günler geçirmekteydi. 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'nin siyasal ve toplumsal hayatında izlerini ve etkisini bugün dahi hissedebildiğimiz bir olay meydana gelmiş, ordu yönetime el koymuştur. Askerler yönetime el koymuşlardır ancak ülkenin nasıl yönetileceğine dair bir pratikleri ve donanımları mevcut değildir. Darbeyi yapan subaylar Demokrat Parti yönetiminden, uygulamalarından memnun olmama konusunda hemfikirdirler ancak Demokrat Parti kadrosuna ne olacağı, darbe sonrası siyasi hayatın nasıl düzenleneceği gibi konularda siyasi bir amaç birliği içinde olmamışlardır.

Silahlı Kuvvetler yönetimi ele aldıklarında bir bildiri yayınlayarak, bu harekete girişme sebeplerini açıklamışlardır. Bildiride, partileri içine girdikleri uzlaşmaz

durumdan kurtarmanın amaçlandığı ve girişilmiş olunan teşebbüsün hiçbir şahsa ve zümreye karşı olmadığı belirtilmiştir. Bildirinin devamında, en kısa sürede partiler üstü tarafsız bir idare altında, adil ve serbest seçimlerin yapılacağı ve kazanan hangi taraf olursa olsun idarenin kazanan tarafa teslim edileceği belirtilmiştir (Ak Devrim, 1960: 50).

Silahlı kuvvetler, giriştikleri harekete meşruluk sağlamak ve siyasi hayatın düzenlenmesi konusunda destek almak amacıyla üniversite ile birlikte hareket etme yolunu tercih etmiş bu amaçla darbenin gerçekleştirildiği gün üniversite öğretim üyelerinden oluşan bir profesörler heyeti kurmuşlardır. Profesörler heyetinde hangi öğretim üyelerinin yer alacağı, hareketin başında yer alan Cemal Madanoğlu'nun talebiyle Prof. Nedim Ergüven tarafından belirlenmiştir (Aydemir: 2000: 353, 354). Prof. Nedim Ergüven'in hazırladığı listeye göre; "İstanbul Üniversitesi Rektörü İdare Hukuku Profesörü Sıddık Sami Onar başkanlığında Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Nail Kubalı, Prof. Ragıp Sarıca, Prof. Naci Şensoy, Doç. İsmet Giritli ve Prof. Tarık Zafer Tunaya"nın da içinde bulunduğu bir profesörler heyeti oluşturulmuştur (Öymen, 1987: 263, 264). Tunaya'nın da yer aldığı, ilk etapta oluşturulan profesörler heyetinin tamamen İstanbul Üniversitesi'nin öğretim üyelerinden oluşturulması ve Ankara Üniversitesinden kimsenin heyete dâhil edilmemiş olması dikkat çekicidir.

Darbeyi gerçekleştiren askerler ilk olarak ,darbe bildirisinde de halka sunmuş oldukları gibi, ülke idaresini sivil yönetime bırakma amacıyla profesörler heyetine yetki vermek istemişlerdir. Bu bağlamda içinde profesörler heyetinin, Yargıtay, Danıştay üyelerinin ve Askeri Şuranın olduğu bir kurucu meclise yönetimin devredilmesi, hemen ardından da askerin geri çekilmesi profesörlere teklif edilmiştir (Birand, Dündar ve Çaplı, 1991: 216). Profesörler bu teklifi reddederek, hükümet kurma yetkisini askerlerin üstlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Böylece, Tunaya, askeri darbenin gidişatını değiştirecek ilk hamleyi yapan ekip içinde yer almış, hükümet kurma görevinin tamamıyla askerlere devredilmesine destek olmuştur. Ardından Tunaya ve diğer profesörler bir darbe bildirisi yayımlayarak darbenin haksız uygulamalarda bulunan Demokrat Parti hükümetine karşı yapılması sebebiyle haklı ve meşru bir zemine dayandığının altını çizmişlerdir (Resmi Gazete, 1 Temmuz 1960: 4). Tunaya, darbeyi meşrulaştırma amacıyla kaleme alınan raporda da yer almış, böylece darbenin seyrinin ikinci kez yön değiştirmesine katkıda bulunmuştur. İlk etapta darbenin herhangi bir grup ya da siyasi özneye karşı yapılmadığı bildirilirken, profesörler heyetinin raporu ile hareketi

doğrudan Demokrat Parti uygulamalarına karşı haklı bir tepki olarak konumlandırmışlardır.

Yalnızca İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden oluşturulan Profesörler Heyetine Haziran ayının başlarında Ankara Üniversitesinden üç öğretim üyesi eklenmiştir. Bu isimlerden ilki, Tunaya'nın meslektaşı olması dışında da çok yakın arkadaşı olan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Prof. Bahri Savcı olmuş, ardından Tunaya'nın düzenlediği Çarşamba Toplantılarına sıklıkla katılan Doç. Muammer Aksoy, ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden ise Prof. İlhan Arsel heyete katılmıştır (Camelio, 2015: 145).

Kısa bir süre sonra, 25 Ağustos 1960 tarihinde Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli, komisyon başkanı Sıddık Sami Onar ile yaşadıkları bir tartışma sonucunda profesörler heyetinden tasfiye edilmişlerdir. Tasfiyenin ardından kısa bir süre sonra Tunaya, 20 Eylül 1960¹⁶ tarihinde, Devrim Ocakları¹⁷ Genel Başkanı sıfatıyla bir basın toplantısı düzenlemiş, Atatürk devrimleri için bir fikir savaşı başlatacaklarını ilan etmiştir (Milliyet Gazetesi, 20 Eylül 1960: 1, 3).

1.6. En Büyük Hayal Kırıklığı: 147'ler

Tunaya, Profesörler Heyetinden çıkarılmasından 2 ay kadar sonra, 28 Ekim 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi tarafında çıkartılan ve 146 öğretim üyesini daha kapsayan 114 numaralı yasa ile görevinden uzaklaştırılmıştır.

Cemal Gürsel'in "*Üniversiteye inanıyoruz, hatta inanmakla kalmıyoruz iman ediyoruz*" dediği üniversiteye yine Cemal Gürsel başkanlığındaki MBK tarafından müdahale edilmiştir (Birand, Dündar & Çaplı, 1991: 217). MBK içinde gruplaşmalar olduğu bilinmektedir ancak tasfiyelerin hangi grup tarafından yapıldığına dair resmi bir açıklama bulunmamaktadır.¹⁸ Oluşturulan liste¹⁹ incelendiğinde askeri idarenin kendi taleplerine uygun bir yapı kurmaya çalıştığı, ancak kendi içlerindeki gruplaşmalar sebebiyle tasfiyesi gerçekleştirilen isimler arasında farklılıklar olduğu

¹⁶ Tunaya 20 Eylül 1960 tarihinde Devrim Ocakları Derneği genel başkanıdır. Önceki süreçte çok yüksek ihtimal dernekte görev almıştır/ derneğe üyedir. Ancak bu kapsamda yaptığımız araştırmalar ve gazete taramalarından Tunaya ve Devrim Ocakları Derneği bağıını en erken 20 Eylül 1960 tarihi olarak saptayabildik.

¹⁷ Dernek tüzüğü için bkz. EK-12.

¹⁸ Erik Jan Zürcher 147 öğretim üyesinin tasfiyesinin "Aşırılar ya da Şahinler" olarak bilinen Alparslan Türkeş ve ekibi tarafında yapıldığını, o tarihlerde bu ekibin 147 öğretim üyesini üniversiteden attıracak bir kararı zorla ve hızla geçirecek kadar güçlü olduklarını belirtmektedir (Zürcher, 2000: 354).

¹⁹ Liste için bkz. Resmi Gazete, 28 Ekim 1960: 6, 7.

görülmektedir. İdeolojik olarak farklı yerlerde duran Ali Fuat Başgil ve Tarık Zafer Tunaya'nın aynı tasfiye listesinde yer almış olması MBK içindeki ayrılığın görünmesi ve listenin tek bir grup tarafından hazırlanmadığını göstermesi açısından bir örnek oluşturmaktadır.

147'lerin tasfiyesinin beklenenin üzerinde toplumsal tepki oluşturması üzerine askerler 147 öğretim üyesine yönelik itibarsızlaştırma kampanyası başlatmıştır (Alkan, 2017: 62- 64). Bu itibarsızlaştırma kampanyasında hiç kuşkusuz 147 öğretim üyesini derinden sarsacak söylevlerden birisi ,kısa bir süre sonra 14'ler ile birlikte tasfiye edilecek olan, Yarbay Muzaffer Karan'a aittir. Muzaffer Karan, 2 Kasım 1960 tarihinde basına verdiği demeçte 147 öğretim üyesinin görevden men edilmesinin gerekçesi olarak şu sözleri söylemiştir:

“Ahlaki, ilmi ideolojisi yönünden yüz kızartıcı notlara sahip olan, bilhassa çoğu komünist, mason, kifayetsiz, cinsi sapık, Kürt devleti kurmak isteyen, asistanlarını metres olarak kullanan, doçentin yazdığı kitaba imzasını koyan, senede üç beş kere fakülteye uğrayan üyeleri görevlerinden affettik (Yeni Sabah Gazetesi, 2 Kasım 1960: 3).”

Tasfiyelerin alelacele ve herhangi bir gerekçe gösterilmeden yapıldığı eleştirilerinin artması üzerine, daha sonra 14ler listesine dâhil edilerek tasfiye edilecek olan, MBK üyesi Binbaşı Orhan Erkanlı ve Yüzbaşı Numan Esin tasfiyeler ile ilgili olarak 3 ay süren bir inceleme yapıldığını belirtmişlerdir (Milliyet Gazetesi, 30 Ekim 1960: 1). Ayrıca tasfiyelerdeki kıstasların çeşitli olduğu ve herkes için ayrı sebepler bulunduğunu belirterek talep edenlerin tasfiye gerekçelerinin kendilerine ve basına bildirilebileceğini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Tunaya'nın cevabı “*Evvela bana bildirsinler, öğreneyim. Sonra ben basına açıklarım*” şeklinde olmuştur (Milliyet Gazetesi, 30 Ekim 1960: 5). Kürsüsünden alkışladığı komite tarafından atılması, üstelik bu tarz iddialarla itibarsızlaştırılması Tunaya'nın yaşadığı en büyük hayal kırıklıklarından biri olmuş ve ilk kez bu süreçte sigara içmeye başlamıştır (Karagündostu, 2010: 67).

Tunaya bu süreçte akademik çalışmalarına devam etmiştir. 1959 yılında “Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar” başlıklı eseriyle başlatmış olduğu Siyaset İlmi Serisinin “Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri” başlığını taşıyan ikinci kitabını 1960 yılında okuyucularına sunmuştur. Tunaya, eserinin önsözünü 1960 yılının Eylül ayında

kaleme almıştır. Önsözde, 1960 darbesi ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile bağ kuran Tunaya, 1960 darbesini “*memleketimizde bir kez daha hürriyetin ilan edilmesi*” şeklinde nitelendirmiştir (Tunaya, 1960: 2). Görüldüğü üzere, Tunaya'nın 25 Ağustos tarihinde profesörler heyetinden, 28 Ekim tarihinde ise üniversiteden tasfiye edilmesi, 1960 darbesine ve ihtilal idaresine olumsuz bir tepki beslemesine sebep olmamış, harekete verdiği destek devam etmiştir.

1.7. Kurucular Savaşı

MBK içinde Alparslan Türkeş ve ekibinin tasfiye edilmesi üzerine ,Mehmet Ö. Alkan'ın yorumuyla bir nevi “iade-i itibar” olarak (Alkan 2019, Sözlü görüşme), 3 ay önce çeşitli suçlamalarla üniversitedeki görevinden tasfiye edilen Tunaya, bu kez İstanbul İl Temsilcisi olarak Kurucu Meclis'e dahil edilmiş ve Anayasa Komisyonunda aktif görev almaya başlamıştır. Ancak Kurucu Meclis oluşturulana kadar geçen süreçte üniversite alanında yaşanan ikilik yalnızca Tunaya ve Onar grubu arasında olmamıştır. Askerlerin üniversite ile dirsek temasında hatta doğrudan üniversite eliyle yeni bir düzen kurma çabaları, İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerini kapsayan heyet ile Tunaya'nın da parçası olduğu Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi öğretim üyelerinden oluşan ekip arasında bir gruplaşma oluşturmuştur.

1.7.1. Ankara, İstanbul – Eski, Yeni Çatışması

Başkanlığı Prof. Dr. Sıddık Sami Onar tarafından yürütüldüğü için Onar Komisyonu olarak anılan grup Hüseyin Kubalı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Naci Şensoy'dan oluşmaktadır ve bu grup Walter F. Weiker²⁰ tarafından “Kanuncular Grubu” olarak nitelendirilmektedir (Weiker: 1967: 87). Onar grubu üyeleri, eski usullerde hukuk eğitimi almıştır, siyasi meselelere daha muhafazakâr ve hukuki bir açıdan yaklaşma eğilimi göstermektedirler. Türkiye’de politik sistemi değiştirmeye imkan veren tüm boşlukların gerekli kanuni düzenlemeler yapılarak doldurulması ve tüm bu koruyucu tedbirlerin, kısıtlamaların Anayasa’ya dâhil edilerek siyasi partilerin hareket alanının daraltılmasını savunurlar (Weiker, 1967: 87, 88). Siyasi partilere genel bir güvensizlik duyan Onar Grubu; siyasi partiler, sendikalar gibi oluşumların demokratik ilkelere uygun hareket edebilmeleri amacıyla bu kurumlara dair iç düzenlemelerin anayasal

²⁰ Walter F. Weiker 1959- 1961 yılları arasında Ford Vakfı tarafından oluşturulmuş “Foreign Area Training Fellowship” programı kapsamında Türkiye’de bulunarak siyasi gelişmeleri yakından izlemiş Amerikalı bir sosyal bilimcidir. Ayrıntı için bkz. Weiker, 1967: 5, 6.

düzlemde ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır (Dodd, 1969: 108- 115). Onar Grubu, siyasette sınıfları ve sınıf çatışmalarını dışlayarak toplumsal dayanışmayı ve buna bağlı olarak toplumsal dayanışmayı ortaya çıkaracak meslekleri ön plana alan korporatizm anlayışını benimsemiştir. Bu anlayışın bir getirisi olarak da oluşturulması öngörülen ikinci meclisin üyelerinin mesleki temsile göre seçilmesini savunmuştur (Giritli, 2020).

Walter F. Weiker'ın kategorizasyonunda “Politik Grup” olarak adlandırılan Ankara Grubu; İlhan Arsel, Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Yavuz Abadan, Tahsin Bekir Balta, Turan Güneş ve Turhan Feyzioğlu'ndan oluşmaktadır (Weiker, 1967: 87). Ankara Grubu, Onar Grubu gibi bir teklif ve talep üzerine değil, kendi inisiyatifi ile bir anayasa taslağı hazırlamaya başlamıştır. Ankara Grubu kendilerini Onar Grubundan farklı bir anayasa taslağı hazırlamaya yönlendiren motivasyonun, Onar Grubunun basına düzenli olarak açıklama vermemesi ve çalışmalarının basına yansıyan kısımlarında da korporatif niteliklerin ağır basması olduğunu vurgulamıştır (Abadan Unat, 1998: 189,193).

Ankara Grubu, hızlı bir toplumsal, ekonomik ve politik kalkınma için gerekli dinamizmin sağlanmasında “ileri görüşlü” siyasal partilere yaşlanılması tezini savunarak politik alandaki yeniliği engelleyecek tüm tedbirlerin karşısında yer almıştır (Weiker, 1967: 87, 88). İki grup arasındaki bir diğer önemli fark oluşturulması öngörülen ikinci meclis üyelerinin seçimine ilişkin olmuştur. Ankara grubu meslekleri ve dayanışmayı ön plana çıkaran korporatizm anlayışının karşısında yer alarak ikinci meclis üyelerinin mesleki temsile göre atanmasının karşısında yer almış, meclis üyelerinin halk oylaması ile seçilmesini savunmuşlardır.

İki grup arasındaki fark, Weiker'ın sıkça altını çizdiği gibi grup üyelerinin aldıkları eğitimle yakından ilişkilidir. Onar grubu, tamamen hukuk eğitimi almış kişilerden oluşurken Ankara grubunda siyaset bilimci ve görece daha genç üyeler ağırlıktadır. Ancak dikkat edilmesi ve gözden kaçırılmaması bir diğer nokta iki grup üyelerinin politika ile kurdukları ilişki ile ilintilidir. Onar grubu üyelerinin doğrudan politika ile ilişkisi olan herhangi bir üyesi yoktur. Ancak Ankara grubu üyelerinden Yavuz Abadan, Muammer Aksoy, Tahsin Bekir Balta, Turhan Feyzioğlu ve Turan Güneş aktif olarak CHP içinde siyaset yapmışlardır. Onar Grubunun siyasi partilere duyduğu güvensizlik, darbeyi yorumlama biçimleriyle örtüşmektedir. Grubun kaleme aldığı

darbe bildirisi anımsandığında darbenin gerekçesi olarak Demokrat Parti'nin uygulamaları gösterildiği unutulmamalıdır. Öyleyse, eğer siyasi partilerin iç işleyişleri dahil olmak üzere hareket alanları kısıtlanırsa ve yasal düzlemde kontrol altına alınırsa, siyasal hayatın işleyişinin tekrar sekteye uğramayacağı düşünülerek siyasal hayatın tüm unsurlarının yazılı kurallara bağlanması savunulmuştur. Ankara Grubu ise, politika ile kurdukları ilişkinin etkisiyle siyasi partiler üzerinde herhangi bir sınırlamayı reddetmiştir. İki grup arasındaki bir diğer önemli tartışma, korporatizm meselesi ve oluşturulması öngörülen ikinci meclisin üyelerinin seçimine ilişkindir. Onar grubunun ikinci meclis üyelerinin mesleki temsile göre atanmasını istemesi, grubu demokratik olmadığı şeklinde eleştirilere maruz bırakmıştır. Örneğin tarihçi C. H. Dodd, Onar Grubunun demokratik bir ruha sahip olmadığını, Ankara Grubunun ise saf demokrasiyi gerçekleştirmek amacıyla anayasa çalışmalarına dâhil olduğunu belirtmektedir (Dodd, 1969: 112, 113). Ancak bu noktada, iki grup arasındaki anayasanın kabul edilme şekline ilişkin yaşanan tartışma dikkat çekici olmaktadır. Onar Grubu anayasanın kabul edilmesi bir için bir halkoylaması yapılmasını savunmuştur. Ankara Grubu ise anayasa referandumuna; halkın anayasanın karmaşık yapısı üzerinde bilinçli oy kullanacak nitelikte ve olgunlukta olmadığı gerekçesiyle karşı çıkarak referandum yerine siyasi gruplar dâhil olmak üzere tüm sorumlu grupların dâhil olacağı, tartışabileceği bir “Kurucu Meclis” önermiştir (Weiker, 1967: 86). Görüldüğü üzere her iki grup açısından da değerlendirme yapmak, tanımlayıcı yargılara ulaşmak zordur. İki grup arasında bir karşılaştırmaya giderken grup mensuplarının aldıkları eğitim kadar içinde bulundukları siyasi ilişkiler ağı da göz önünde tutulmalıdır. Bu bağlamda, Ankara Grubu'nun eski statükoyu temsil ettiğini, 1960 darbesiyle birlikte kurulacak yeni düzende, CHP'nin ve dolayısıyla eski statükonun hâkimiyetini sağlamaya çalıştığını belirtmek mümkündür.

Tarık Zafer Tunaya bu ikili kutuplaşmada olayları eski statüko içinden okumuş, İÜ Hukuk Fakültesine mensup olmasına rağmen Ankara Grubunun yanında yer almıştır. Tunaya'nın Ankara Grubu yanında saf alması öncelikli olarak formasyonu ile ilgilidir, Tunaya bir hukukçu olmasına ve hukuk eğitimi almış olmasına rağmen, Siyaset Bilimi ve Hukuk bağını korumuş, eserlerinde ve ders anlatılarında Siyaset Bilimi disiplini ağırlıklı olarak hissettirmiştir. Bir diğer etken ise Tunaya'nın da diğer Ankara Grubu üyeleri gibi siyasetle kurduğu ilişkidir. Tunaya hayatı boyunca doğrudan bir siyasetçi olarak görev almamış olmasına rağmen siyaset ile dirsek temasını sürdürmüştür.

Henüz lise yıllarında Halkevleri ile başlayan siyasi ilişkiler ağı, üniversite yıllarında “CHP Talebe memurluğu” görevi ile devam etmiştir. Öte yandan, Tunaya’nın insani ilişkiler anlamında da Ankara grubu üyeleri ile daha yakın bir bağı olduğu bilinmektedir. Örneğin Bahri Savcı çok yakın bir arkadaşırken, Yavuz Abadan ile Eminönü Halkevinde birlikte görev almıştır.

Tunaya Ankara Grubu yanında saf tutmasına rağmen, darbenin gerçekleştirildiği gün oluşturulan ve ilk etapta yalnızca İÜ öğretim üyelerinden oluşan profesörler heyetine Tunaya da dâhil edilmiştir. Heyetin kurulmasından yaklaşık üç ay sonra Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli, komisyon başkanı Sıddık Sami Onar ile yaşadıkları bir tanışmanın sonucunda heyetten tasfiye edilmişlerdir. Tartışma, oluşturulması öngörülen ikinci meclisin üye seçiminin nasıl olacağına ilişkin olmuştur. Sıddık Sami Onar, üyelerin mesleki temsile göre atama yoluyla seçilmesi görüşünü savunmaktadır; bu görüş, Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli tarafından şiddetle eleştirilmiş, sonunda Tunaya ve Giritli’nin tasfiyesiyle sonuçlanacak ciddi tartışmalara sebep olmuştur (Giritli, 2020). Tunaya, komisyon üyeleri arasında Giritli’nin belirttiği anlaşmazlık sebepleri dışında yeni kurulacak olan düzende siyasi partilerin konumu, İktisat Şurasının gerekliliği ve özellikle Anayasa Komisyonunun basınla kurduğu ilişkiler konusunda anlaşmazlık yaşandığını belirtmektedir (Ulus Gazetesi, 4 Eylül 1960: 3).

Tartışmanın yaşandığı oturumun akabinde, Sıddık Sami Onar, Milli Birlik Komitesiyle görüşerek Komisyonda Tunaya ve Giritli bulunduğu sürece bu işin yürümeyeceğini, ikisinin de komisyondan çıkartılması gerektiğini söylemiştir (Birand, Dündar ve Çaplı, 1991: 243). Nitekim bu görüşmenin sonucunda Milli Birlik Komitesi Sıddık Sami Onar tarafında pozisyon alarak, 1 Eylül 1960 tarihinde Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli’nin Anayasa Hazırlama Komisyonundaki görevlerinden tasfiye etmişlerdir. Tasfiyeler ile ilgili olarak Cemal Gürsel basına verdiği demeçte *“Tunaya ve Giritli’nin lüzumundan fazla ince eleyip sık dokuma alışkanlığın yüzünden, hızlı çalışmaların gerekli olduğu bir anda komisyon çalışmalarının yavaşladığını ve onları komisyondan atmak zorunluluğuyla karşı karşıya kaldığını”* belirtmiştir (Weiker, 1967: 88, 89). Cemal Gürsel’in basına verdiği beyanat; tasfiyenin, çalışmaların yavaşlamaması ve bir an önce anayasanın hazırlanması motivasyonu ile yapıldığını göstermektedir. Dolayısıyla, MBK’nin Sıddık Sami Onar tarafında pozisyon alması siyasi bir tercihten ziyade pragmatik bir refleks sonucunda olmuştur. Tasfiyelerinin akabinde, Tunaya ve Giritli de basına demeçler vermişlerdir. Tunaya,

Onar’la ilgili olarak farklı fikirlere karşı asabi ve despotik muamele gösterdiğini belirterek, tasfiye ile ilgili kendisine hiçbir bildirim yapılmadığının da altını çizmiştir (Ulus Gazetesi, 2 Eylül 1960: 1, 3). Onar ise tasfiyelerde kendisinin hiçbir payının olmadığını, tayin ve tasfiye kararlarının tamamen MBK tarafından alındığının ve kendisine bu konuda fikir dahi danışılmadığı yönünde bir açıklama yapmıştır (Ulus Gazetesi, 2 Eylül 1960: 3). Ancak Tunaya ve Giritli’nin tasfiyesiyle boşalan kadrolara Onar’ın kürsüsüne bağlı iki doçentin tayin edilmesi Onar’ın basına verdiği *ilgim yoktur* beyanatının inandırıcılığını sarsmıştır (Ecevit, 2020).

1960 yılının sonlarına gelindiğine Milli Birlik Komitesi gruplar arasındaki çekişmeye son verecek bir adam atmış, iki komite arasında doğrudan bir tercih yapmadan, Ankara Grubunun talebi doğrultusunda Anayasayı tamamlama görevi için bir Kurucu Meclis oluşturulmasına karar vermiştir. 13 Aralık 1960 tarihinde kabul edilen bir kanunla MBK ve siyasi teşekküller, çeşitli meslek kuruluşları, sendika ve oda temsilcilerinden oluşan bir Kurucu Meclisi kurulmuştur (Resmi Gazete, 16 Aralık 1960: 2- 6).

Henüz 6 ay önce “Profesörler Heyetinden” çıkartılan ve 3 ay önce 147likler listesine dahil edilerek çirkin suçlamalarla üniversitedeki görevinden tasfiye edilen Tunaya, 3 ay sonra “İstanbul İl Temsilcisi” olarak Kurucu Meclis’e dahil edilmiş; hemen akabinde, 261 oyun 227sini alarak Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki Anayasa Komisyonunda yerini almıştır (Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 1961: 16). Anayasa Komisyonu 9 Ocak 1961’de çalışmalara başlamıştır. 10 Ocak günü yapılan oturumda, Komisyon başkanlığına, Kurucu Meclise CHP temsilcisi olarak katılan Ord. Prof. Enver Ziya Karal getirilmiş başkan sözcülüğü görevine ise Tarık Zafer Tunaya, Muammer Aksoy ve Turan Güneş getirilmiştir (Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, 1961: 157). Tunaya’nın Anayasa başkan sözcülüğü görevini birlikte yürüttüğü Muammer Aksoy ve Turan Güneş, 1960 sonraki süreçte de aktif olarak siyaset ile ilgilenmişler, siyasi kimlikleri akademik kimliklerinden daha belirgin olmuştur.

Tunaya, 27 Nisan 1961 tarihinde 5952 sayılı kanunla Kuzey Atlantik Antlaşması nezdinde Türkiye Daimi Delegeliğinde üçüncü derece ile Mütahassıs Delegeliğe atanmıştır (BCA, 30-11-1-0/ 285 - 10 - 10)²¹. Tunaya 1 Temmuz 1961 tarihinde Kurucu Meclis’teki görevinden şu şekilde bir dilekçe yazarak istifa etmiştir:

²¹ İlgili arşiv kaydı için bkz. Ek-8.

“Yeni ödevim Yüksek Meclis ile bağdaşmamaktadır. Bu münasebetle, çalışmalarına şerefle katıldığım Meclis Üyeliğinden istifa ettiğimi bildirir, tarihi ödevlerinde sayın arkadaşlarıma sonsuz başarılar diler, saygılarının kabulünü rica ederim (Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 1961: 185).”

Tunaya, Paris’te müşavirlik görevine devam ederken Türkiye’de de 147’lerin mücadelesi devam etmektedir. Mücadelenin sonucunda 12 Nisan 1962 tarihli 43 numaralı kanunla 28 Ekim 1960 tarihinde görevlerinden tasfiye edilen 147 öğretim üyesinin tasfiye öncesinde bağlı bulundukları üniversite senatolarının da uygun görmesi halinde başka bir şart aramaksızın görevlerine kabul olunacağı belirtilmiştir (Resmi Gazete, 18 Nisan 1962: 1). Bu süreçte akademik çalışmalarına devam eden Tunaya, 1962 yılında, oluşturduğu Siyaset İlmi Serisinin üçüncü kitabı olan “İslamcılık Cereyanı, Meşrutiyetin Siyasi Hayatı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Meseleler” başlıklı eserini yayınlamıştır. Tunaya eserinin önsözünde, tarihsel olarak *her yenilik hareketinin karşısında gelenekçi bir zümrenin belirdiğini, bugün de Türkiye’de devrimciler ile gelenekçilerin çarpıştığını* belirtmiş, eserini bu gözlem üzerinden okuduğu tarihsel olaylara dayandırmıştır (Tunaya, 1962: vii, viii). Tunaya’nın eserini yayınlamasından kısa bir süre sonra üniversitedeki görevine dönüş yolu açılmıştır. Bu gelişme üzerine 2 Ekim 1962 tarihinde Paris’teki görevini Türkiye’ye aldırması (BCA, 30-11-1-0/ 293 - 27 - 16)²², ve üniversiteye dönmüştür. 1964 yılında Siyaset İlmi serisinin dördüncü kitabı olan “Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük” başlıklı eserini yayınlamış, eser 10- 19 Kasım 1963 tarihlerinde Milliyet Gazetesinde kaleme aldığı yazıların derlenmesinden oluşmuştur (Tunaya, 1964: v). Tunaya Siyaset İlmi serisi ile sosyal bilimler literatürüne yaptığı katkının yanı sıra bir anlamıyla “gerici/irticai” olarak nitelendirdiği çevre ile de bir hesaplaşma içine girmiştir. Ancak 1964 yılında yayınladığı eseri diğer eserlerinden farklı olarak özünden koparılmış bir Atatürkçülük ile de hesaplaşma amacı gütmüştür (Toprak, 1992: 23).

Tunaya eserini yayınlamasından bir yıl sonra 4 Haziran 1965 tarihinde Melahat Başoğlu²³ ile evlenmiştir (Kurucu Dekanımız Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya...: 2020).

²² İlgili arşiv kaydı için bkz. Ek-9.

²³ Melahat Başoğlu Tunaya, 1919 yılında İstanbul’da doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Kimya Mühendisliği bölümünden mezun olarak emekli olana dek kimya mühendisi sıfatıyla Sümerbank’ta çalışmıştır. Yeğeni Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu ile 2 Mart 2020 tarihinde gerçekleştirdiğimiz sözlü görüşmede edindiğimiz bilgiye göre; Melahat Başoğlu Tunaya’nın siyaset ve hukuk bilimlerine özel bir ilgisi olmamakla birlikte eşi Tarık Zafer Tunaya’ya daima yardımcı olmuş, Çarşamba Toplantılarına

Tunaya üniversiteye yeni düzenin kurucu unsurlarından birisi olarak dönmüştür. Çalışmamızın giriş kısmında da üzerinde durulduğu üzere Tunaya nezdinde akademik, siyasi ve aydın kimliği ayrımı yapmak, bu kimliklerin tamamen iç içe geçerek bütün bir kimlik oluşturması sebebiyle zordur. Ancak özellikle hayatının 1960 ve 1970 yılları arası döneminde Tunaya'nın diğer kimliklerinin yanında siyasi kimliği daha ön planda yer almış, daha ağır basmıştır. Bu durumda hiç kuşkusuz Tunaya'nın öğrencilik yıllarından beri edindiği sosyal çevrenin etkisi olmakla birlikte, 1960 ve 1970 yılları arasında Türkiye'de özellikle üniversite öğrencilerinin hızla politize olmasının da payı büyüktür.

1.8. Yeni Umutlar, Yeni Kutuplaşmalar

1960'lı yılların sonu, çeşitli dinamiklerin etkisiyle tüm dünyada ve doğal olarak Türkiye'de toplumsal hareketliliğin yoğun olduğu bir süreç olmuştur. Toplumsal ve siyasal hareketlilik Tunaya'nın hayatında da belirleyici olmuştur.

Türkiye özelinde 1960'lı yılların ikinci yarısı itibariyle gelişen toplumsal hareketliliğin sebepleri öncelikle ikinci dünya savaşından beri süregelen toplumsal ve ekonomik sorunlarla ilintili olmuştur. İkinci dünya savaşı sonrasında doğum oranları hızla artarken ölüm oranları azalmış, Marshall Planı²⁴ ile birlikte toprakta yaşanan dönüşüm kırdan kente kitlesel bir göç hareketi başlatmıştır. Kitlesel göç hareketleri ile topraktan kopma çok hızlı ve büyük çapta olmuş ancak büyük şehirlerde sanayileşme ve örgütlenme hızı nüfus yoğunluğunu kapsayacak şekilde genişlememiştir (Kıray, 1998: 20,21). Kente göç ile kitleler, *bir yanda modernliğin sınırsız gibi görünen imkânları, yaşam biçimleri, estetik normları ve yüksek kültürüyle tanışırken, bir yandan da bunların kendilerini dışlayan yönlerinin bilincine varmışlardır* (Bozdoğan, 2005:

kendisi de katılmıştır. Tunaya'nın vefatının ardından Çarşamba Toplantıları Melahat Başoğlu Tunaya tarafından vefatına kadar devam ettirilmiştir. 2 Ocak 2004 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

²⁴ İkinci Dünya Savaşının akabinde Amerika'nın savaştan zarar gören Avrupa ekonomilerini destekleme ve uluslararası pazarı canlandırma projesinin bir ayağı olarak Marshall yardımlarının gündeme gelmesi, Türkiye ekonomisinin Marshall Planına uygun bir şekilde düzenlenmesini de beraberinde getirmiştir. Marshall Planına uygun olarak, ekonomideki ağırlık tarım alanına verilmiştir. Amerika'dan gelen yardımlar ile birlikte tarımda makineleşmeye gidilmiş, insan ve hayvan gücünün yerini makine gücü almaya başlamıştır. Eski usullerin yerine traktörün kullanılmaya başlanması kırsal kesimde toprağın ve dolayısıyla toplumsal işbölümünün biçimini değiştirmiştir. Makineleşme öncesinde, çift sürme hayvanının büyüklüğüne göre ortalama 5,5 hektar toprak yeterli olduğu için toprak bu büyüklüklerde bölünmüş, işlenmiştir ancak makineleşmeyle beraber traktörün ekonomik olabilmesi için minimum 75 hektar toprağın işlenmesi gereksinimi toprak üzerinde yeni dönüşümü beraberinde getirmiştir (Tekeli, 1977: 22). Toprak büyüklüğü, makine kullanımına elverişli olmayan küçük toprak sahiplerini topraklarını elden çıkartmak zorunda bırakmış, topraksızlaşan köylü için yaşamı idame ettirmenin bir seçeneği büyük kentlere göç etmek olarak belirlemiştir.

126). Kentlerin kitlesel göç hareketini kapsayacak altyapıdan yoksun olması kent çeperlerinde giderek büyüyen, yarı istihdam edilmiş, yoksul ve sosyo kültürel olarak dışlanmış bir kitle oluşumunu desteklemiştir. Bu gelişme bir yandan toplumsal kutuplaşmanın yolunu açarken, bir yandan da toplumsal aidiyet sorununu ortaya çıkartmıştır.

Sosyal alandaki hareketliliğin bir diğer etmeni ise 1961 anayasasının getirdiği özgürlük ortamı ile ilgilidir. 1961 anayasası ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal bir devlet olduğunun altını çizmiş siyasi temsil mekanizmalarını genişletmiştir. Tüm dünyada yaşanan toplumsal hareketliliğin de etkisiyle, özellikle sosyo kültürel ve ekonomik olarak dışlanmış olan halk kitleleri siyasi yelpazenin sağ ve sol ucunda gruplaşmışlardır. Ayrıca, anayasal düzlemde ekonomik hayatın planlanması sorumluluğunun doğrudan devlete verilmesi, yine anayasal düzlemde işçi işveren ilişkilerin düzenlenmesinde işçi lehine grev, sendika kurma, sosyal güvence gibi hakların düzenlenmiş olması devlete yüklenen niteliğin değişmesinde rol oynamıştır. Toplumsal farklılıklar arasındaki açığı açıldıkça devlete yönelik talepler artmış, devlet gitgide hakemlik edecek merci olarak konumlandırılmaya başlanmıştır (Keyder, 2006: 322).

Bu süreçte özellikle öğrenci hareketlerinin yoğun ve etkili olması 27 Mayıs Darbesinin, 28- 29 Nisan öğrenci olaylarının hemen akabinde gerçekleşmiş olması ile ilgili olmuştur. 27 Mayıs darbesinin öğrenci hareketlerinin hemen akabinde gerçekleşmesi ve yeni düzenin üniversite profesörlerinden oluşan bir heyetle kurulması üniversitenin ve doğal olarak üniversite gençliğinin politik alanda söz sahibi olmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda üniversite gençliğinin yanı sıra aydınlar da politik alana dair taleplerini üniversite gençliğini yönlendirerek, üniversite gençliği üzerinden veyahut üniversite gençliği ile birlikte dile getirme yolunu seçmişlerdir.

1.9. Aktivist Bir Eğitimci Olarak Tunaya

1960 ve 1970 yılları arasındaki süreç Tunaya'nın hayatında siyasi kimliğinin en belirgin olduğu dönemi oluşturmaktadır. Tunaya, 1960 darbesi akabinde MBK'nin yanında yer alarak yeni düzenin kurucu unsurlarından biri olmuştur. Sonraki süreçte de, özellikle 1960 ve 1970 arası dönemde kurucu parçası olduğu düzenin savunulması ve korunması görevini üstlenmiştir.

Bu misyon öncelikle, 1960 yılında genel başkanlığını yürütmeye başladığı Devrim Ocakları'nda görülmektedir. Akademik çalışmalarının yanı sıra, kuruculuğunu üstlendiği yeni rejimin ve rejimin güvencesi anayasanın ,bir anlamıyla, koruyuculuğunu yapmak üzere sosyal alanda da görev almıştır. 1952 yılında Kemal Karpat tarafından; ilk kez sosyal fikirlerin örgütlü yayılımını sağlayacak kuruluş olarak nitelendirilen Devrim Ocakları, Atatürk Devrimlerini korumak amacıyla kurulmuştur (Karpat, 1966: 180). Tunaya da Devrim Ocaklarında faal olarak görev almıştır. Tunaya, 20 Eylül 1960 tarihinde Türk Devrim Ocakları'nın yeni yönetim kurulunun göreve başlaması vesilesiyle genel başkan olarak basın toplantısı düzenlemiştir. Bu toplantıda; Atatürk devrimleri için bir fikir savaşına girişileceğini belirtmiş, gerici unsurların karşısına dikileceklerini ve bu amaçla devrime anlam kazandıran fikirlerin/ olayların derinlemesine araştırılacağını, bu araştırmaların Atatürkçü ideolojiyi belirginleştirmek için kullanılacağını altını çizmiştir (Milliyet Gazetesi, 20 Eylül 1960: 5). 8 Nisan 1963 tarihinde Devrim Ocaklarının 12. Kurultayında Genel Yönetim Kurulu belirlenmiş, Tunaya tekrar genel başkan seçilmiştir (Milliyet Gazetesi, 08 Nisan 1963: 2) ve 1965 yılına kadar bu göreve devam etmiştir. Tunaya'nın Devrim Ocakları ile olan bağı ve görevi, 1960'ların sonunda Türkiye'deki öğrenci hareketlerinin doğrudan parçası olması sonucunu doğurmuştur. 1960'ların sonunda etkili olan öğrenci örgütlerinden birisi “Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT)” olmuştur. 1951 yılında Türk Kadınlar Birliği, Kızılay Gençlik Kolu, Yeşilay Gençlik Kolu, Anadolu Oymağı, Milliyetçiler Derneği temsilcileri kurulan TMGT'ne 20 Haziran 1952 tarihinde Türk Devrim Ocakları da katılmıştır (Yılmaz, 1997: 74, 75). Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) başkanlarından Ahmet Güryüz Ketenci'nin ifadesine göre, Devrim Ocakları'nın etkili isimlerinden Çetin Özek, Aydın Aybay ve Tarık Zafer Tunaya; TMTF'nin hareketlerini yönlendiren en önemli isimler olmuşlardır (Baykam, 1999: 249, 250).

Devrim Ocakları'nın Tunaya'nın hayatında bir diğer önemli etkisi ise “Çarşamba Toplantılarının” temelinin bu dönemde atılmış olmasıdır. Bu süreçte oldukça fazla kişinin randevu alarak Tunaya'dan görüşme talep etmesi çalışma hayatını da etkilediğinden Çarşamba günleri öğleden sonraları görüşmek isteyenlerin geldiği çeşitli konuların tartışıldığı bir ortam oluşturmuştur (Kalaycıoğlu 2020, Sözlü görüşme).

Tunaya, Devrim Ocaklarındaki genel başkanlık görevine devam ederken ilk olarak İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği (İTÜTB) ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) ortaklaşa yürüttüğü milli petrol hareketine destek olmuş, 30 Ağustos 1965 tarihinde yayınlanan on maddelik bir bildirinin²⁵ imzacısı olmuştur. Ardından, Tunaya milli petrol meselesindeki tepkisini bir kurum çatısı altında göstermeye karar vermiştir. 10 Ocak 1966 tarihinde iktidarın milli çıkarlara ve sosyal hukuk devleti anlayışına ters bir tutum içinde hareket etmesi gerekçesiyle “Türkiye'nin Petrol ve Madenlerini Koruma Derneği” adı altında bir örgütlenmede yer almıştır (Milliyet Gazetesi, 10 Ocak 1966: 1). Dernek bir yıl içinde kuruluş çalışmalarını tamamlamış, 19 Aralık 1966 tarihinde Muammer Aksoy başkanlığında kuruluşunu gerçekleştirmiştir (Milliyet Gazetesi, 20 Aralık 1966: 1, 9). Dernek tüzüğünde resmi amaç; petrol ve maden kaynaklarımızın egemenliğimize, milli güvenliğimize ve yurt ekonomisine en uygun bir şekilde bulunup geliştirilmesine, değerlendirilmesine ve memleketin petrol ve maden ihtiyacının yurt ekonomisine ve Milli Savunma ihtiyaçlarına en uygun surette karşılanmasına hizmet etmek olarak belirtilmiştir (Feyizoğlu, 2020).

Tunaya aynı yıl 1965-1966 ders yılı için hazırlamış olduğu ders notlarını “Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku” başlığı altında bir eser olarak yayınlamıştır

²⁵ Bildirinin maddeleri şu şekildedir:

1. 43 yıl önce, istiklal Savaşı'nda olduğu gibi, ülkenin maddi ve manevi bütün kaynakları ve güçleri seferber edilmelidir.
2. Kadın, erkek her Türk, iktisadi İstiklal Savaşının ve kalkınma ordusunun bir askeri haline gelmelidir.
3. İleri ve büyük devletler, ileri bir toplum düzenine dayanır. Çağımızın ileri toplum tipi ise daima sanayi toplumdur. Şu halde bütün kaynaklar ve güçler sanayileşme hedefine teksif edilmelidir.
4. Kalkınma ancak yatırımla, yatırım ancak tasarrufla mümkündür. Bu sebeple her türlü lüzumsuz harcamalar ve lüks önlenmelidir. Yalnız sanayileşmeye yardımcı olacak maddeler ithal edilmemelidir.
5. Plansız kalkınma, plansız savaş gibidir. Aynı sonuçları doğurması mukadderdir. Kalkınma plan gereğince yapılmalıdır.
6. Süratle kalkınmak için, çağdaş iktisat ilminin kurallarına uygun olarak, iktisadi hayatın kilit noktaları devletin elinde bulunmalıdır.
7. Petrol millileştirilmelidir.
8. Ağalar saltanatına son vermek, rejimin kişilerin yararına değil, ulusun yararına işlemlerini sağlamak, nüfusun yüzde 77.5'unun tarım alanında çalıştığı Türkiye'de sosyal adaleti gerçekleştirip, komünizm tehlikesini önlemek, tarım alanında saklı olan işgücünü harekete geçirebilmek ve üretimi arttırmak üzere köklü bir toprak reformu yapılmalıdır.
9. Politikacılar kişisel ve partizan çıkarları peşinde koşmaktan vazgeçmeli. Demagojilere ve bölücü faaliyetlere son vermeli, yalnız iktisadi ve sosyal sorunlar üzerine eğilmeli ve “Her şey Türkiye için” ilkesini benimsemelidir.
10. Kalkınmanın ilk ve temel şartı olarak, Anayasa ve kanun hâkimiyeti sağlanmalı, demokratik hukuk devletinin sınırları içinde kalkınmanın mümkün olacağı yeni bir Türk mucizesi olarak bütün dünyaya ispatlanmalıdır. Türk ulusunun geleceği demek olan Türk gençliği bu ikinci kurtuluş savaşını mutlaka başaracak, Türk ulusu mutlaka çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkacak, mutlu ve müreffeh yaşayacaktır (Karadeniz, 1995: 49, 50).

(Tunaya, 1966: v). Tunaya bu eserinde, Türkiye’de ve tüm dünyada meydana gelen siyasi gelişmeleri üniversite gençliğinin üniversite içinde öğrenmesi ve tabu sayılan konuların tartışılabilmesini amaçladığını belirtmiştir (Tunaya: 1966: v). Bu bağlamda eserinde komünizm, faşizm, sosyalizm konularına ayrıca önemle eğilmiştir.

Tunaya’nın 1960 sonrası daha fazla ön plana çıkan siyasi kimliği üniversite içinde de kendisini hissettirmiştir. 1960’lı yıllarda artan öğrenci hareketliliklerinde Tunaya gerek kurmuş olduğu sosyal ve siyasi ilişkiler ağı ile gerekse aldığı idari görevler ve akademisyen kimliğiyle aktif bir rol üstlenmiştir. Üstlendiği aktif rol, İstanbul Üniversitesi içerisinde öğrenci hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı Hukuk Fakültesi’nde dekanlık görevini almış olması ile ilişkilidir.

Tunaya, İstanbul Üniversitesi içinde meydana gelen öğrenci hareketlerinde, boykot eylemlerinde genellikle arabulucu bir tavra sahip olmuştur. Bu durumun göstergelerinden ilki, Haziran 1968 tarihinde öğrencilerin reform talebiyle üniversiteyi işgal etmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Tunaya, reform talebiyle üniversiteyi işgal eden öğrenciler ile görüşerek, işgalin bitirilmesi konusunda öğrencilerin ikna edilmesine katkı sağlamıştır (Milliyet Gazetesi, 22 Haziran 1968: 1, 9). Üniversite işgalinin ardından Tunaya İÜ Hukuk Fakültesi dekanlığına getirilmiştir (Alkan, 2010: 4).

1969 yılına gelindiğinde öğrenciler doğrudan siyasal ve ekonomik düzene yönelik talepleri amacıyla boykot eylemleri yaptığında da Tunaya, yönetenler ile öğrenciler arasında bir köprü görevi üstlenmiş, öğrenciler ve idareciler arasındaki gerginliği yatıştırmaya çalışmıştır. Tunaya, zaman zaman öğrenciler ve idare arasında üstlendiği köprü vazifesini zaman zaman da sağcı ve solcu öğrenciler arasında üstlenmiştir. Tunaya her ne kadar başta Devrim Ocakları’ndaki görevi olmak üzere kurduğu sosyal ilişkiler kapsamında daha çok sol cemahtaki öğrenciler ile dirsek temasında olmuş olsa da sağcı ve solcu öğrenciler arasındaki mücadelede her iki taraf ile de görüşerek olayların büyümesinin önüne geçmiştir. Tunaya’nın öğrenciler üzerindeki etkisi dönem dönem normalin üzerinde olmuştur. Bu duruma örnek olaylardan birisi 19 Mart 1969 tarihinde yaşanmıştır. 19 Mart’ta kabul edilen Avukatlık Kanununa²⁶ karşı önce

²⁶ 19 Mart 1969 tarihinde 1136 numaralı Avukatlık Kanunu kabul edilmiş, kanun üç temel noktada önceki düzenlemelerden farklılaşmıştır. Bunlardan ilki, daha önce Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunlarının da avukatlık yapabilmesine imkân veren uygulamanın kaldırılarak yerine yalnızca Hukuk Fakültesi mezunu olan kişilerin avukatlık mesleğini icra edebileceği hükmünün getirilmesidir. İkincisi, daha önce Hukuk Fakültesi veya Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunları bir yıl mesleki staj yaptıklarında avukat olarak çalışmaya başlayabiliyorlarken, yeni düzenlemeye göre staj bitiminde avukat adaylarının tekrar bir sınava tabii tutulmalarıdır. Bir diğer değişiklik ise staj sürelerine ilişkin olmuştur. Öncesinde

Ankara Üniversitesi öğrencileri ardından İstanbul Üniversitesi öğrencileri ayaklanmış ve bir boykot girişiminde bulunmuşlardır. Tunaya aynı gün öğrenciler ile görüşerek eğer böyle bir boykot hareketine devam ederler ise dekanlık görevinden istifa edeceğini bildirmiş, bunun üzerine öğrenciler boykot girişiminden vazgeçmişlerdir (Milliyet Gazetesi, 22 Mart 1969: 7). 1969 yılı dünyada ve Türkiye’deki birçok üniversitede olduğu gibi İstanbul Üniversitesi için de hareketli geçmiş, üniversite yönetimi, hükümet ve öğrenciler arasında yapılan anlaşmalar kısa süreli olmuştur. 1964 yılından beri dile getirilen üniversite reformu meselesinde taraflar ortak bir paydada buluşarak bir çözüme ulaşamamıştır. Nitekim Tunaya 29 Mayıs 1969 tarihinde bir basın açıklaması düzenlemiş; hükümet politikalarının üniversite içinde bir bunalıma sebep olduğunun ve bu politikaların üniversite şahsiyetine yönelik nır hakaret niteliğini taşıdığını belirtmiştir (Milliyet Gazetesi, 30 Mayıs 1969: 1, 11). Açıklamasının akabinde aynı gün, “İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığı” görevinden istifa etmiştir.

Döneme genel olarak bakıldığında, 1960 darbesi ile oluşturulan yeni düzenin kurucu unsurlarından biri olan Tunaya, bu bağlamda siyasi kimliği daha ön planda bir figür olarak üniversiteye dönmüştür. Özellikle 1960’lı yılların ikinci yarısı itibariyle ortaya çıkan öğrenci hareketlerinde çoğunlukla öğrencilerin yanında yer alan bir pozisyon benimsemiş, bu tavrını kaleme aldığı yazıları ile de desteklemiştir. Tunaya bu süreçte Milliyet Gazetesinde yazılar yazmıştır. Yazılarında genel olarak öğrencilerin yanında bir pozisyon sergileyen Tunaya, öğrenci hareketlerinin anlaşılması gerektiği, çözümün ancak problemin sebepleri bulunduğu takdirde bulunabileceğini vurgulamıştır. Üniversite reformu konusunda, üniversite yönetimi ve hükümeti suçlayan, üniversitede yaşanan olayların sorumluluğunu idarecilere yükleyen yazıları da bulunmaktadır²⁷.

bir sene yapılan avukatlık stajı, altı ayı mahkemelerde, 1 yılı bir avukatın yanında olmak üzere bir buçuk yıla çıkartılmıştır. Ayrıca, Türkiye’deki tüm baroları tek bir çatı altında toplayacak Barolar Birliği kurulmasına karar verilmiştir. Kanun metni için bkz. Resmi Gazete, 7 Nisan 1969: 1- 20.

²⁷ Tunaya bu bağlamda kaleme aldığı yazıların bir kısmını, 1989 yılında yayınladığı “Medeniyetin Bekleme Odası” başlıklı eserinde bir araya toplamıştır. Ayrıntı için bkz. Tunaya, 1989: 4-30. Tunaya’nın öğrenci hareketleri hakkındaki yorumları köşe yazıları dışında basına verdiği demeçlerden de izlenebilmektedir. Basına verdiği demeçler için bkz. 22 Haziran, 9 Ağustos, 27, 28 Aralık 1968 – 6 Mayıs, 29 Mayıs, 31 Mayıs, 2 Haziran, 11 Haziran, 4 Ekim 1969 tarihli Milliyet Gazeteleri. Öğrenci Hareketleri sırasında vefat eden İstanbul Üniversite Hukuk Fakültesi öğrencisi Vedat Demircioğlu hakkındaki yazısı için bkz. Tunaya, 1971: 2.

Tunaya, 1970 yılında, “Türkiye’nin Siyasi Gelişmeleri: Eski Türkler, İslam Devleti, Osmanlı Devletinin Kuruluşu” nu yayınlamıştır. Tunaya, 1964’ten beri üniversite içinde süregelen öğrenci olayları sebebiyle eserini planladığı tarihten geç yayımlayabildiğini belirtmektedir (Tunaya, 1970: v).

1.10. 12 Mart 1971 Muhtırası

1970 yılına girerken Türkiye’de toplumsal düzenin işleyişinden memnun olmayan işçi ve öğrenci kitleleri protestolarını arttırmışlardır. Buna karşılık hükümet öncesinde öğrenci taleplerine cevap aramaya çalışıyor izlenimini bırakıyorken artık tavır değiştirmiş, öğrencileri ve işçi kitlelerini baskılama yolunun çarelerini aramaya başlamıştır. Hükümetin tavır değişikliğinin göstergelerinden biri 1969 yılının Ekim ayında ortaya çıkmıştır. Hükümet, 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu’nun 13. maddesinde belirtilen “öğrenci dernekleri hiçbir şekilde siyasetle meşgul olamazlar, bulundukları okulun yönetime karşı hareket edemezler” ibaresine dayanarak 6 öğrenci derneğini kapatma yoluna gitmiştir. Tarık Zafer Tunaya hükümetin bu kararını tehlikeli bularak, öğrencileri hukuki dernek ve örgütlerden men etmenin onları fiili yollara zorla sürüklemek olduğunu belirtmiştir (Milliyet Gazetesi, 04 Ekim 1969: 11).

Tarık Zafer Tunaya ve birçok üniversite profesörü, hükümetin anayasa kurallarına uymadığı gerekçesiyle cüppelerini giyerek, Anıtkabir’e bir yürüyüş düzenlemişler, Bağımsızlık için yemin ederek yaptıkları yürüyüşü sonlandırmışlardır (Feyizoğlu, 2017: 218, 219). 1971’e gelindiğinde ise hükümet tüm uyarılara rağmen tutumundan vazgeçmemiş, sağ ve sol hareketler eylemlerinde şiddet dozajını arttırmış, toplumsal ve ekonomik hayat yönetilebilir olmaktan çıkmıştır.

12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) yönetime müdahale etmiştir. 1960 darbesinden farklı olarak TSK siyasal düzene dolaylı bir müdahalede bulunmuş, Başbakan Süleyman Demirel görevinden istifa ettirilmiştir.

Nihat Erim 22 Nisan 1971 tarihinde devlet televizyonunda yaptığı konuşmada; yapılacak anayasa değişikliği ile 1961 Anayasasının hukuk devleti ilkesi korunurken insan haklarının daha da geliştirileceğini ve anarşinin önüne geçebilmek amacıyla hükümete daha geniş yetki olanakları verileceğinin altını çizmiştir.

8 Mayıs 1971 tarihinde Başbakan Nihat Erim anayasa değişikliğine yönelik somut bir adım atarak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Hukuk Fakültesi öğretim

üyelerinden Prof. Mümtaz Soysal, Prof. Bülent Nuri Esen'in de dâhil olduğu 4 profesörle toplantı yapmıştır (Milliyet Gazetesi, 9 Mayıs 1971: 1). Ardından 12 Mayıs'ta "Tarık Zafer Tunaya, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Orhan Aldıkaçtı ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörlerinden Selçuk Özçelik" ile bir toplantı düzenlemiştir (Milliyet Gazetesi, 13 Mayıs 1971: 1, 3). Anayasa değişikliğinin görüşüldüğü toplantı sonrasında Tarık Zafer Tunaya basına kendi görüşlerini açıklamıştır. 1961 anayasasının hazırlandığından beri zaten uygulanmadığının altını çizen Tunaya, bugün gerçekleştirilmek istenen reformların pekâlâ 1961 Anayasası dâhilinde yapılabileceğini, anayasal bir değişikliğin zorunlu olmadığını vurgulamıştır; ancak hükümet tarafından anayasal değişimlerde ısrarcı olunursa ve kendisinden yardım talep edilirse çalışmalara katkı sağlayacağını bildirmiştir (Milliyet Gazetesi, 13 Mayıs 1971: 1, 9). 1971 Muhtırasında anayasa değişikliği Erim Hükümeti tarafından hazırlanmış, üniversiteden destek alınmamıştır. 6 Haziran 1971 tarihinde Anayasa'nın 40 maddesinde değişiklik öngörülmüş ve TBMM'ye sunulmuştur.

1.10.1. Balyoz Harekâtı

17 Nisan günü İsrail İstanbul Başkonsolosu Ephraim Elrom, kaçırılmıştır. Aynı gün Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) örgütü tarafından "Amerikancı Bakanlar Kuruluna" başlıklı bir bildiri yayınlanmış ve en geç 20 Mayıs saat 17:00'a kadar tutuklu bulunan arkadaşları serbest bırakılmazsa Başkonsolos E. Elrom'un öldürüleceği bildirilmiştir (Feyizoğlu, 2017: 388, 399). Erim Hükümetinin bu eyleme tepkisi çok sert olmuş, herhangi bir uzlaşya gidilmeyeceği ve derhal Başkonsolos Ephraim Elrom'un serbest bırakılması gerektiği yönünde açıklamalar yapılmıştır (Milliyet Gazetesi, 18 Mayıs 1971: 1, 9). Aynı gün büyük bir gözaltı operasyonu başlatılmış ve Ephraim Elrom'un kaçırılmasıyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olabilecek herkes hakkında gözaltı kararı çıkarılmıştır. Ancak hükümetin bu önlemi büyük bir tutuklama dalgasına dönüşmüş, olayla hiçbir şekilde alakası bulunmayan kişiler de tutuklanmıştır. 18 Nisan'da Sıkıyönetim Komutanlığı'nca; yayın ve söylemleriyle gençleri kışkırtarak anarşiye sevk etmek gerekçesiyle üniversite hocalarını kapsayan 49 kişilik gözaltı listesi hazırlanmış, listede bulunanların derhal askeri makamlara teslim olması gerektiği çağrısı yapılmıştır (Milliyet Gazetesi, 19 Mayıs 1971: 1). Tarık Zafer Tunaya da teslim olması gerekenler listesinde yer almış,

aynı gün teslim olmuştur. 5 gün tutuklu kalan Tunaya 22 Mayıs 1971 tarihinde serbest bırakılmıştır (Milliyet Gazetesi, 23 Mayıs 1971: 1).

1.11. Yurtdışı Çalışmaları: Fransa

Yaşadığı tutukluluk ve ülkede yaşanan siyasal, toplumsal gelişmeler Tunaya'nın sağlığını olumsuz etkilemiş, daha sonraları görme yetisini olumsuz olarak etkileyecek olan şeker hastalığı bu dönemde ilerlemiştir. Yaşadığı tutukluluk döneminin akabinde biraz dinlenmek ve akademik çalışmalarda bulunmak amacıyla 1972, 1973 yılları için üniversiteden izin almış ve Fransa'ya gitmiştir. Fransa'da bulunduğu süre boyunca Fransız arşivleri ve Türkiye Elçiliğindeki Osmanlı arşiv belgelerini toplayarak incelemeler yapmıştır. Özellikle; Birinci Dünya Savaşı, Ermeni Tehciri, Sarıkamış Olayı ve Çanakkale Savaşı'nın Fransız kaynaklarında nasıl yer aldığı üzerine araştırma yürütmüştür (Kalaycıoğlu 2020, Sözlü görüşme). Tunaya ulaştığı belgeleri çeşitli makalelerinde kullanmış, ancak bu makalelerini yayınlamadan vefat etmiştir. Yayımlanmayan çalışmalarının bazıları diğer kişisel evrakları ile Maltepe Üniversitesi Kütüphanesine bağışlanmıştır ancak kütüphane hala tasnif yapılamadığı gerekçesiyle dokümanlara erişime izin vermemektedir (Maltepe Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ile Görüşme, 2020).

Tarık Zafer Tunaya, Fransa'da akademik çalışmalarını tamamlamasının akabinde 1973 yılında hem ABD'de doktora yapan Ersin Kalaycıoğlu'nu ziyaret etmek hem de aynı yıl Şikago'da yapılacak olan bir seminere katılmak için Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmiştir (Kalaycıoğlu 2020, Sözlü görüşme). 1973 yılının sonlarına doğru Türkiye'ye dönmüş akademik çalışmalarına devam etmiştir.

1.11.1. UNESCO: Balkan Tarihinin Yeniden Yazımı

1942 yılında, savaş sonrası toplumların eğitim sistemlerini yeniden kurarak olası savaşları önleme amacıyla Birleşmiş Milletler topluluğunun alt dalı olarak Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) kurulmuş, Türkiye 1946 yılında UNESCO'nun bir tarafı olmuştur (UNESCO Tarihi: 2020). UNESCO; sosyal ve beşeri bilimler alanındaki varlık amacını adalet, özgürlük ve insan onuru temelli sosyal dönüşümü kolaylaştırmak için bilgiyi teşvik etmek, entelektüel işbirliğini ve standartlarını geliştirmek olarak açıklamaktadır (Sosyal ve Beşeri Bilimler, 2020). Bu bağlamda var olanla olması gereken arasındaki farkı en aza indirmeye amaçlayan

UNESCO sosyal bilimler alanındaki çalışmalara ağırlık vermiştir. Tarık Zafer Tunaya da 1975 yılında bu çalışmaların bir parçası olarak “Sosyal-Beşeri Bilimler Dalı” üyeliğine seçilmiştir. Tunaya, 28 Ocak 1982 tarihinde 1961 anayasasının hazırlanması sürecinde Kurucu Meclis’te birlikte çalıştığı Enver Ziya Karal’ın vefatı dolayısıyla yazdığı “Hocaların Hocası” başlıklı yazısında UNESCO çalışmalarından bahsetmektedir (Tunaya, 1989: 26). Tarık Zafer Tunaya Enver Ziya Karal ile birlikte, UNESCO çalışmaları kapsamında tümü Balkanlardan olan profesörlerle bir araya gelerek Balkan tarihinin yeniden yazımına ilişkin çalışmalar yürütmüştür. Çalışmaları sırasında karşılaştıkları en büyük güçlük Yunanistanlı profesörlerin Balkan tarihi yeniden yazılırken Osmanlı İmparatorluğu için ayrı bir bölüm oluşturulmasına karşı çıkmaları olmuştur. Ancak bu problem, Enver Ziya Karal’ın Osmanlı İmparatorluğu’ndan söz edilmeden Balkan tarihi yazmanın mümkün olmadığı, ayrı bir bölüm oluşturulmadığı takdirde de tarihsel bağlar sebebiyle geçen her satırın Osmanlı İmparatorluğu’nu içereceğine dair yaptığı bir konuşmayla çözüme kavuşmuştur (Tunaya, 1989: 126- 131).

1.12. Siyasal Bilimler Fakültesi²⁸

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası düzen yeniden oluşturulurken sosyal bilimler de yeni düzen içinde dönüşüme uğramıştır. Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası sistemin yeni hegemonu olarak tarih sahnesinde yerini almış, hegemonya etkisi sosyal bilimler alanına da sirayet etmiştir. 1954 yılı itibariyle Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde asistan olarak görev yapmaya başlayan Şerif Mardin Siyaset Biliminde hâkim olan Fransız kökenli ekolün değişimini şu sözleri ile açıklamaktadır:

“Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde asistanlığımda siyaset biliminin hukukla ilgisinden yola çıkan Fransız kaynaklı bir siyaset bilimi yöntemi üzerinde durulurdu. Bizim kuşağımız bu öğretiyi yerinden oynattı. “Amerikan” siyaset bilimini getirdi. Hukuk–Siyaset geleneğinin gelişmesine engel olduk denebilir. Hâlbuki hukuk-siyaset ilişkisi kendi başına Türkiye için önemli bir konudur, zamanla derinleştirilebilirdi. “Zamanın ivmesi”, başka bir ifadeyle genel değişme süreci, yöntemin gelişmesini sağlayacak imkânı yok etti (Mardin, 2011: 242).”

Şerif Mardin’in de işaret ettiği üzere 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren Siyaset Bilimi Amerikan ekolü etrafında şekillenmeye başlamıştır. Amerikan ekolü tarafından

²⁸ Tarık Zafer Tunaya’nın Siyasal Bilimler Fakültesi hazırlık açılışındaki fotoğrafı için bkz. Ek-10.

Kamu yönetimi disiplininin hukuk alanından çıkartılması beraberinde devlete diğer tüm konuların üzerinde, özerk bir hakem rolü vermiş ve dolayısıyla siyaset bilimi de devlet mekanizmasından ayrı bir disiplin olarak ele alınmıştır. Aynı zamanda 1950’liler ile birlikte Sosyal Bilimlerde davranışçı okul hâkim olmaya başlamıştır. Davranışçı okulun Siyaset Bilimi üzerindeki etkisiyle disiplin halkoyu yoklamaları, oy verme davranışlarını ölçme gibi nicel teknikler üzerinden gelişmeye başlamış, toplumsal araştırmalar şirket mantığı ile ilerlemiştir (Örnek, 2015: 228, 229). Davranışçı okulun Siyaset bilimi üzerindeki en önemli etkilerinden biri ise disiplinin hukuk ve tarih alanları ile olan bağını kopartması olmuştur.

Siyaset Bilimi 1950’li yılların ikinci yarısı itibariyle Amerikan ekolu altında böyle bir dönüşüme sahne olurken 1961 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi bünyesinde Siyaset İlmi Kürsüsü kurulmuştur. İktisat Fakültesi bünyesinde bir Siyaset İlmi Kürsüsünün kurulma fikri fakülte dekanı Prof. Dr. Mehmet Oluç tarafından ortaya atılmıştır; Prof. Dr. Mehmet Oluç, Türkiye’de ekonomi eğitimi almış diplomatlara da gereksinim olduğunu düşünerek Siyaset İlmi Kürsüsü’nü kurmaya yönelmiştir (Erozan 2015’ten aktaran Çicek, 2019: 210). Böylece Siyaset İlmi Kürsüsü, Türkiye’de iktisat bilen diplomatlar yetiştirmek amacıyla 1961 yılında kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Siyaset İlmi Kürsüsü’nün niteliğini asistan olarak kürsünün kurucuları arasında yer alan İlter Turan tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır:

“...Bu kürsünün müfredatı da SBF’ninkinden farklı olarak hukuk derslerine daha az yer veriyor, buna karşılık iktisat ve uluslararası ilişkiler konuları üzerinde daha fazla duruyordu. Müfredatta bir meslek okulu havasından çok, liberal bir sosyal bilimler öğretimi havası egemendi (Turan, 2009: 17).”

İktisat Fakültesi’nde tüm bu gelişmeler olurken Tarık Zafer Tunaya da Siyaset Bilimi alanına dair çalışmalarına ve İstanbul Üniversitesi bünyesinde bir “Siyasal Bilimler Fakültesi” kurulması çabalarına devam etmektedir. 1960’ların başında, Siyaset İlmi Kürsüsünün kurulmasından kısa bir süre sonra Tunaya Siyasal Bilimler Fakültesinin kurulması için bir girişimde bulunarak, Üniversite Senatosu’na talebini bildirmiştir. Ancak o dönemde, üniversite bünyesinde bir Siyaset Bilimi kürsüsünün kurulmuş olması sebebiyle Tunaya’nın girişimi Senato tarafından askıya alınmıştır (Kalaycıoğlu 2020, Sözlü görüşme).

İstanbul Üniversitesi bünyesinde hâlihazırda bir Siyaset İlmi Kürsüsü varken Tunaya’nın ayrı bir Siyasal Bilimler Fakültesi kurulmasını talep etmesinin başlıca

sebebi, kurulmuş olan kürsü ve kurulması planlanan Siyasal Bilim Fakültesi arasındaki anlayış farkıdır. Tunaya için siyaset bilimi her şeyden önce tabu sayılan devlet, hükümet konularını yeryüzüne indirerek tartışmaya açabilen, bunu yaparken de kendi öznenliğinde geçmişle gelecek arasında bir köprü kuran bir disiplin özelliği göstermektedir. İktisat Fakültesi bünyesinde kurulan Siyaset İlmi Kürsüsü, fakülte dekanı Mehmet Oluç'un Türkiye'de ekonomiye hâkim diplomatların yetişmesi gerektiği düşüncesinin bir sonucu olarak çıkarken; Tunaya için Siyaset Bilimi, üniversitedeki öğrencilere Kamu ve Anayasa Hukuku derslerinin değişen dünyayı, siyasi hayatta süregelen olayları anlama ve yorumlamaya dair herhangi bir şey sunmaması sonucu dünyayı algılama ve yorumlama ihtiyacına yönelik ortaya çıkan bir disiplindir (Tunaya, 2016: 9, 10).

Ali Kuyaksil 2006 yılında hazırladığı “Türkiye’de Siyaset Bilimin Gelişimi ve Bir Türk Siyaset Bilimcisi Olarak Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya” başlıklı doktora tezinde Tarık Zafer Tunaya’nın yakın çevresi ile görüşmeler yaparken Prof. Dr. İlter Turan ile de görüşme gerçekleştirmiştir. İlter Turan’ın görüşmede sorulara verdiği yanıtlar dolaylı olarak Siyaset İlmi Kürsüsü ile Siyasal Bilimler Fakültesi arasındaki farka da ışık tutmaktadır. Prof. Dr. İlter Turan’ın Tunaya’nın Siyaset Bilimi anlayışına ve yorumu şu şekilde olmuştur:

“...Tarık Hoca ile farklı entelektüel geleneklerden geliyorduk. İlkin, o bir Kamu Hukukçusuydu. Fransız kamu hukuk geleneğini iyi bilen ve izleyen bir düşünürdü. İngilizce bilmesine rağmen Anglo-Sakson siyaset bilimi literatürüne ilgi göstermezdi... Yetiştirilmesi icabı, kantitatif araştırmalardan çok uzaktı ve onları yadırgıyordu. Kamu hukuku uzmanlığını tarihçilikle güçlendiriyordu. Eyleminde ise mesleki bilgisi ile toplumu düzene koyma özlemini birleştiriyordu. Siyasi felsefeden arındırılmış görgül yaklaşımlar ona göre değildi... Tarık Hoca, mensup olduğu kuşağın yetiştirme tarzına uygun olarak, kendini toplumu doğru yönde dönüştürmekle yükümlü bir aydın olarak görüyordu... Ben ise akademik görevi, normatif değil analitik unsurların yönlendirdiği bir alan düşünüyordum, profesyonel tavrı ön plana alıyordum (Kuyaksil, 2006: 317)...”

Prof. Dr. İlter Turan aynı görüşmede, Tunaya ile siyaset bilimi anlayışları arasındaki farkı bu sözlerle belirtmiş, ardından Tunaya’nın Siyasal Bilimler Fakültesini kurmaya dair çabalarını ise şu sözlerle gerekçelendirmiştir:

“...Hissettiğim kadarıyla Tarık Hoca daha çok özel hukuk ağırlıklı olan Hukuk Fakültesi’nde mutlu değildi. Kendi yerinin kurmak istediği Siyasal Bilimler Fakültesi’nde olacağını düşünüyordu... Tarık Hoca bir Siyasal Bilimler Fakültesi’nin kurulması için büyük bir özveriyle çalıştı, biz ise konuya fazla ilgi göstermedik, hatta direndik (Kuyaksil, 2006: 317)...”

Tunaya, tüm bu gerekçelerle İstanbul Üniversitesi'nde bir Siyasal Bilimler Fakültesinin kuruluşu için çalışmış, 1960'lı yılların başında bu girişiminin, üniversite senatosunca hâlihazırda İktisat Fakültesi bünyesinde bir Siyaset İlmi Kürsüsünün bulunması gerekçesiyle reddedilmesi üzerine de çalışmalarından vazgeçmemiştir (Kalaycıoğlu 2020, Sözlü görüşme). Nitekim 13 Ekim 1977 tarihinde İstanbul Üniversitesi Senatosu tarafından üniversite bünyesinde bir Siyasal Bilimler Fakültesi kurulmasına lehte 1 fazla oy ile karar verilmiştir. Kurulacak fakültenin kurucu komisyon görevini üstlenecek 7 öğretim üyesi üniversite senatosunun 26 Nisan 1978 tarihli toplantısında belirlenmiştir (İ. Ü. SBF Tarihçesi, 2020). Kurucu Komisyon Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden “Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay, Prof. Dr. Aydın Aybay, Doç. Dr. Murat Sarıca, Doç. Dr. Ali Ülkü Azrak, Doç. Dr. İzzettin Doğan ve Doç. Dr. Ersan İlal”den oluşmuştur (İ. Ü. SBF Tarihçesi, 2020). Fakülte yaklaşık 2 yıl içinde kuruluş çalışmalarını tamamlamış, 1979 yılı Kasım ayı itibarıyla 146 öğrencisi ile eğitim öğretim faaliyetlerine başlamıştır (Tarihçe, 2020). Tunaya Fakültenin kurucu dekanı olarak emekliliğini istediği 1983 yılına kadar görev yapmıştır. Tunaya'nın alaylı öğrencilerden Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan'ın aktardığına göre, Tunaya henüz Siyasal Bilimler Fakültesi kurulmadan Sina Akşin, İlber Ortaylı, Mete Tunçay gibi alanlarında öncü isimlerin yer alacağı bir akademik kadro hazırlamış, ancak 12 Eylül 1980 darbesi akabinde tasarladığı kadroyu tam olarak kurması mümkün olmamıştır. Tunaya kurulması için uzun yıllarca mücadele ettiği Siyasal Bilimler Fakültesine Sina Akşin, Mete Tunçay ve İlber Ortaylı'yı getiremediği için büyük üzüntü duymuştur (Alkan 2019, Sözlü görüşme)²⁹.

1.13. 1980 Darbesi

Siyasal Bilimler Fakültesi'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra 12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından bir kez daha siyasal hayata müdahale edilmiştir. 12 Eylül darbesi pek çok özelliği bakımından 1960 Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırasından ayrılmış, Türkiye'nin siyasal, toplumsal ve ekonomik hayatında dönüm noktaları oluşturmuştur. Toplumsal hayatın tüm alanlarında olduğu gibi üniversiteler ve entelektüel çevre de Türkiye'nin geçirdiği dönüşüme paralel olarak dönüşüm geçirmiştir.

²⁹ Mehmet Ö. Alkan ile 6 Kasım 2019 tarihinde sözlü görüşme gerçekleştirdik.

1970’li yıllarda ortaya çıkan petrol krizi tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye’yi de etkilemiş, uygulanmakta olan ithal ikameci sanayi programı var olan iç krizleri daha da derinleştirmiş ve mevcut koalisyon hükümetleri ekonomik gidişata müdahalede bulunabilecek sağlıklı mekanizmaları üretememişlerdir (Buğra, 2018: 197). Ekonomik ve toplumsal hayatın yönetilebilir olmadığı iddiasıyla 12 Eylül 1980 tarihinde TSK yönetime el koymuştur.

1980 Darbesini yapan subaylar, toplumsal hayatta kaosun tekrar meydana gelmemesi için üniversiteleri kontrol altında tutmanın zorunluluk olduğunu düşünerek 2547 numaralı Yükseköğretim Kanunu ile gençliği politikanın dışında tutacak tedbirler almaya yönelmişlerdir. 2547 numaralı kanunun 2. bölümünde yükseköğretimin amacı 7 maddede belirtilmiş, genel itibariyle Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin gelişmesine katkı sağlayacak nesiller yetiştirmenin altı çizilmiştir (Resmi Gazete, 6 Kasım 1981: 1- 7). Üniversite tarihi üzerine çalışmalarda bulunan Prof. Dr. Emre Dölen 1980 darbesi ile yeniden tanımlanan yükseköğrenim amaçlarının tamamen depolitize, devlete karşı itaatkâr ve muhafazakâr bir insan tipinin yetiştirilmesine yönelik olduğunu belirtmektedir (Dölen, 2010: 8). Askeri yönetim, üniversite öğretim üyelerine de doğrudan müdahalede bulunmuş, üniversiteye yönelik bir tasfiye hareketi başlatmıştır. Meslektaşlarının haksızca görevden alınması üzerine Tunaya, *“içinde yaşarken üniversitenin çöküşünü görmek istemiyorum”* diyerek istifa etmiştir (Teziç, 1992: 15).

1.14. Emeklilik: Akademik Verimlilik Yılları

1983 yılının başlarında öğretim üyeliği görevinden emekliye ayrılan Tunaya, akademiyle bağını hiçbir zaman koparmamış, akademik çalışmalarına devam etmiştir.

Tunaya, emekli olmasının ardından The British Academy³⁰’nin davetlisi olarak İngiltere’ye gitmiştir. İngiltere’den dönüşünde ise 1985 yılında Arnavutluk, 1988

³⁰ The British Academy, İngiltere’de Sosyal Bilimleri temsil edecek herhangi bir kurumun olmaması eksikliğiyle 8 Ağustos 1902 tarihinde kurulmuştur. The British Academy kuruluş amacını üç madde halinde açıklamaktadır. Buna göre ilk amaç, dünyanın önde gelen akademisyen ve araştırmacılarına bağımsız burs vermek olarak belirlenmiştir. İkinci amaç, ulusal ve uluslararası araştırmaları destekleyen bir fon organı oluşturmaktır. Üçüncü amaç ise, Sosyal Bilimleri geliştirecek tartışmaları destekleyecek bir forum organı işlevi görerek beşeri ve sosyal bilimleri savunan bir ses haline gelmek olarak belirlenmiştir. Kurum 1980’lere kadar pek çok dönüşüm geçirmiş, özellikle 1949-1968 yılları arasında genel sekreterlik yapan Mortimer Wheeler’ın girişimleriyle akademik çalışmalarda önemli bir artış olmuş, ilk kez bu dönemde önce özel sektör sonra kamu kaynakları olmak üzere akademik araştırmalara yönelik özel hibe fonları oluşturulmuştur. Tunaya’nın davet edildiği 1980’ler itibariyle ise

yılında Hollanda ve son olarak 1989 yılında Federal Almanya’da bulunmuştur (Alkan, 2010: 4).

Tunaya ilk olarak 1952 yılında yayınladığı “Türkiye’de Siyasi Partiler 1859- 1952” başlıklı eserini ikinci cilde hazırlamaya başlamıştır. “Türkiye’de Siyasi Partiler 1859- 1952” eserinin ikinci baskısının önsözünde, ikinci baskının ancak 32 yıl aradan sonra yayına hazır hale gelmesinin sebeplerini açıklamış, ikinci baskının birinci baskının kopyası olmasından ziyade, alana dair yeni katkılar sunma çabası içerdiğini belirtmiştir. Tunaya aradan geçen 32 yıl boyunca eseri için yeni belgeler arayışına girmiş, İngiltere ve Fransa arşivlerinde araştırmalarının izini sürmüş, oralardaki Türkiye büyükelçiliklerinin arşivlerini incelemiştir. 32 yıl boyunca eserini genişletmek ve geliştirmek için çaba harcayan Tunaya, ikinci baskının tek cilt halinde basılamayacağını görmüş, eserini ,arkadaşlarının da tavsiyesiyle, beş cilt olarak yayınlamaya karar vermiştir. Buna göre; birinci cilt İkinci Meşrutiyet (1908- 1918) dönemini; İkinci cilt iki ayrı bölümden oluşarak Mütareke ve Müdafaa-i Hukuk (1918- 1923) dönemlerini, üçüncü cilt Cumhuriyet tarihinin 27 Mayıs hareketine kadar olan dönemini (1923- 1960), dördüncü cilt ise 27 Mayıs hareketinden 1980 darbesine kadar olan bölümü kapsayacak şekilde düzenlenmiştir (Tunaya, 1998: xx). Tunaya, “İttihat ve Terakki Cemiyetinin” ise başlı başına ayrı bir cilt olmasına karar vermiştir.

1960’ların sonlarında üniversite içinde yaşanan bölünmeler, akabinde 12 Mart 1971 Muhtırası sırasında öğrencileri anarşiye sevk etmek gerekçesiyle yaşadığı kısa tutukluluk dönemleri Tarık Zafer Tunaya’nın sağlığını olumsuz etkilemiş, şeker hastalığının ilerlemesini hızlandırmıştır. Nitekim 1983 yılında emekli olduğunda görme yetisi yok denecek kadar aza inmiş ancak bu şartlar altında “Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952” kitabının ikinci baskısı için durmadan çalışmıştır. Prof. Dr. Ferdan Ergut, Tunaya’nın emekli olduktan sonra Siyasi Partiler kitabının geliştirilmesi çalışmalarına yakından şahit olmuş bir isim olarak kitabın hazırlanış öyküsünü şu şekilde aktarmaktadır:

“...Çok çekmeceli iki koca çelik dolap; her çekmecenin içinde onlarca zarf; her zarfın içinde on civarında eski harflerle tutulmuş “fişler”. Dile geldiği kadar kolay değil... “Cavit Bey” zarfının içinde İttihat ve Terakki’nin iktisat politikasına ilişkin olan fişin bir eşi de, “milli iktisat” adlı zarfın içinde... Dolapların içindeki onlarca çekmecenin içindeki yüzlerce zarfın içindeki binlerce fişi kullanarak

kurum araştırma burslarının kapsamını arttırmış, ayrıca tesislerini Cornwall Terrace’a taşıyarak genişletmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Brief History, 2020.

kitap yazmanın başlı başına zorluğuna, Hoca'nın bütün bu işleri neredeyse görmez olmuş gözleriyle yapmasını ekleyin... Şöyle bir sahneyi resmetmeye çalışıyorum: Tarık Hoca, o anda gerekli olan bir fişin, içinde yer alması muhtemel zarfları Yücel'e söylüyor. Ya da bana, "soldan ikinci kütüphanedeki alt raflardan birinde olması gereken" bir kitabı bulmamı söylüyor. Genellikle keskin hafızası kendisini yanıltmıyor. Ama bazen -özellikle yıllar öncesinde hazırladığı bir not veya uzun süredir kullanmadığı bir kitap söz konusuysa - saatler süren bir arayış başlıyor. Belge ya da istediği alıntı bulunana kadar kitap ilerleyemiyor (Ergut, 2010: 156, 157)..."

Tunaya öğrencilerinin ve arkadaşlarının destekleri ile ilk olarak 1984 yılında "Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 1, İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908- 1918)" başlıklı eserini yayınlamıştır. 2 yıl sonra 1986 yılında "Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 2, Mütareke Dönemi (1918- 1922)" başlıklı eserini ve 1989 yılında "Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 3, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi" başlıklı eserini yayınlamıştır. Ayrıca 1989 yılında, çeşitli gazetelerde yazdığı yazıları ve kendisiyle yapılan röportajları derlediği "Medeniyetin Bekleme Odasında" başlıklı eserini okuyucularına sunmuştur.

1980'li yıllar aynı zamanda Tunaya'nın akademik çalışmalarının somut bir şekilde takdir edildiği yıllar olmuştur. 30 Aralık 1980 tarihinde Tunaya'ya Fransa tarafından "La Legion d'Honneur" nişanı verilmiş, 1983 yılında Balıkesir Barosu tarafından "Anıtlanmış On Hukukçu"dan biri seçilmiştir (Tarık Zafer Tunaya, 2020). 1989 yılında yayınlamış olduğu "Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 3, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi" başlıklı eseri ile "Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilimler Ödülü"nü kazanmıştır (Alkan, 2010: 4).

29 Ocak 1991 yılında vefat edene kadar da akademik çalışmalarını sürdürmüştür.

1.14.1. Çarşamba Toplantıları

Tarık Zafer Tunaya emeklilik döneminde 1952 yılında yayınladığı "Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952" başlıklı eserini genişletme ve daha nitelikli bir şekilde okuyucuya sunma çalışmalarının yanı sıra öğrencileri, meslektaşları, arkadaşları ile bağını kopartmamıştır. Düzenlediği "Çarşamba Toplantıları" ile hangi ideolojiye, görüşe mensup olursa olsun sosyal bilimlere ilgisi olan herkese evinin kapılarını açmıştır.

Çarşamba Toplantıları tarihsel olarak dünyada ve Türkiye'de belirli bir alanda uzman olan kişiler etrafında, alana ilgili diğer kişilerinde yer aldığı toplantılar olarak düzenlenmiştir. Örneğin 1900'lu yılların başlarında Psikanaliz Bilimin kurucusu

Sigmund Freud kendi evinde her Çarşamba toplantı düzenleyen isimlerden birisidir. Psikiyatristlere ek olarak avukatların, sanat tarihçilerinin, felsefecilerin ve müzisyenlerin katıldığı bu toplantılarda çeşitli konular tartışılmıştır (Unwerth, 2006: 29, 30). Aynı yıllarda Türkiye topraklarında da Jön Türk Hareketinin önde gelen isimlerinden Abdullah Cevdet, edebiyatçı Şemsettin Sami ve birçok isim tarafından Çarşamba Toplantıları düzenlenmiştir.³¹

Türkiye akademisinde de 1900’lü yılların başlarında var olan bu gelenek devam ettirilmiştir. Tarık Zafer Tunaya’nın düzenlediği Çarşamba Toplantılarının benzeri “Çarşamba Söyleşileri” adı altında 1970’li yılların başında Ankara üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dekanı Gündüz Ökçün tarafından düzenlenmeye başlanmıştır (Aktan, 1987: vii).

1.14.2. Alaylı-Mektepli Bir Arada

Çarşamba Toplantıları fikri ilk olarak 1960’lı yılların ilk yarısı itibariyle Tunaya’nın “Devrim Ocakları Genel Başkanlığı” görevini üstlenmesi ve 1965 yılına kadar bu göreve devam etmesi sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu süreçte hem akademik çevresinden hem de siyasi çevresinde oldukça fazla sayıda kişinin Tunaya’dan randevu alarak görüşme talep etmesi, herkese zaman ayıramaması problemini beraberinde getirmiştir. Bu probleme çözüm olarak Çarşamba günleri öğleden sonraları görüşmek isteyenlerin geldiği, çeşitli konuların konuşulup tartışıldığı toplantılar düzenlemeye başlamıştır (Kalaycıoğlu 2020, Sözlü görüşme). Ancak Çarşamba Toplantılarının her hafta düzenli bir şekilde yapılması 1983 yılında Tunaya’nın emekliliği ile birlikte olmuştur. Tunaya emekli olduktan sonra arkadaşları ve öğrencilerinin düzenli olarak belirli bir günde toplanma talebi üzerine Çarşamba Toplantıları, her hafta Çarşamba günleri Tarık Zafer Tunaya’nın evinde düzenlenmek üzere kararlaştırılmıştır (Cumhuriyet Kanat Gerenler, 1995). Toplantılara yaz aylarında ara verilmiş, sonbahar itibariyle her Çarşamba günü saat 17:00- 20:00 arası isteyen herkese açık olacak bir şekilde Melahat Başoğlu Tunaya’nın ikramları eşliğinde toplantıdan ziyade sohbet havasında gerçekleştirilmiştir (Soysal, 1990: 13).

Az gelişmiş kafalarla az gelişmişlikten kurtulmanın mümkün olmadığını her fırsatta dile getiren Tunaya, tarihe, siyasete ilgili genç araştırmacılara Çarşamba

³¹ Türk Edebiyatı alanında düzenlenen Çarşamba Toplantıları örnekleri için bkz. Anar, 2011.

Toplantılarında kapılarını açmış ve her görüşün dile getirebildiği, müzakere ortamı yaratmıştır. Görüşülecek konular önceden belirlenmeden, toplantı akışında katılımcıların yönlendirmeleriyle açılan konular ele alınmıştır. Çarşamba Toplantılarına düzenli olarak katılan isimlerden Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu'nun aktardığına göre, toplantılar müzakereye tamamen açık olmuş, ast-üst ilişkisi gözetmeksizin herkesin fikrini açıkça dile getirebileceği bir düzlemde gerçekleştirilmiştir. Nitekim 1980 darbesi akabinde toplantılar devlet organları tarafından izlenmiştir. Çarşamba Toplantılarında Milli İstihbarat Teşkilatına mensup kişilerin de katıldığı bilindiğinden toplantıya katılanlarının ancak kendi inisiyatifleriyle uyguladıkları bir oto sansür ortaya çıkmıştır (Kalaycıoğlu 2020, Sözlü görüşme).

Tunaya'nın yakın çevresinden Reşat Kaynar, Bahri Savcı, Sacit Kutlu, Erol Şadi Erdinç, Tarhan Erdem, Yücel Demirel ve Rıdvan Akın Çarşamba Toplantılarına düzenli olarak katılan, her toplantıda bulunan isimler olmuşlardır (Soysal, 1990: 13). Zafer Toprak, Şükrü Hanioğlu, Burhan Oğuz ve İsmail Hakkı Birler ise önemli bir engelleri olmadığı müddetçe toplantılara sık sık katılan kişilerdir, bu kişilerin yanı sıra Mete Tunçay, İlber Ortaylı, İlhami Soysal ve Şener Şen de fırsat buldukça toplantılara katılan isimlerdir (Soysal, 1990: 13). Toplantılara yurtiçinden ve yurtdışından birçok isim katılmıştır. Ersin Kalaycıoğlu'nun aktardığına göre, Fransız tarihçi François Georgeon Çarşamba Toplantılarına katılan isimlerdendir ve özgeçmişine Tarık Zafer Tunaya'nın Çarşamba Toplantılarına katıldığını belirten bir ibare eklemiştir (Kalaycıoğlu 2020, Sözlü görüşme).

Çarşamba Toplantılarına Tunaya'nın öğrencilerinin meslektaşlarının ve siyasetçilerin yanı sıra doğrudan sosyal bilimler alanında eğitim almamış kimseler de katılmıştır. Mehmet Ö. Alkan'ın ifadesiyle Tunaya; İstanbul Üniversitesi bünyesinde yetiştirdiği öğrenciler dışında Çarşamba Toplantılarında “alaylı” öğrenciler de yetiştirmiştir (Alkan, 2004: 480).

Tunaya'nın alaylı öğrencilerinden birisi mesleği aslen cerrahlık olan Sacit Kutlu'dur. Doktor Sacit Kutlu, Tunaya'nın Çarşamba Toplantılarına düzenli olarak katılan isimlerden biri olmuş, bu toplantılardan esinle II. Meşrutiyet dönemi üzerine sosyal bilimler alanına katkı sağlayacak olan önemli eserler üretmiştir (Alkan 2019, Sözlü görüşme). “Didar-ı Hürriyet Kartpostallarla İkinci Meşrutiyet, 1908-1913” başlığını

taşıyan ilk eserini 2004 yılında yayınlayan Sacit Kutlu, “Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti” başlıklı eserini 2007 yılında yayınlamış, 2011 ve 2012 yıllarında ise “Kayıp Tarihimiz 1” ve “Kayıp Tarihimiz 2” başlıklı eserlerde kitap bölümü yazmıştır (Sacit Kutlu, 2020).

Çarşamba Toplantılarının düzenli misafirlerinden bir kısmını da, aktif olarak siyasetin içinde yer alan, çoğunlukla Cumhuriyet Halk Partisine mensup olan siyasetçiler oluşturmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi’nden Tokat Milletvekilliği ve 1974 yılında Devlet Bakanlığı yapmış olan İsmail Hakkı Birler, yine CHP içinde siyaset yapan bir başka isim olan Muammer Aksoy toplantılara katılan isimlerden olmuşlardır (Soysal, 1990: 13).

Tunaya’nın vefatının ardından Çarşamba Toplantıları 1993 yılına kadar Melahat Tunaya ve Gülsevil Erdem’in çabalarıyla Tunaya’nın evinde düzenlenmiştir. 1993 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Tunaya anısına “Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi”³²’nin açılmasıyla birlikte toplantılar kültür merkezinde düzenlenmeye devam etmiştir (Alkan, 2004: 481). 1993-2003 arası dönemde, Tunaya’nın hem yakın arkadaşı hem de meslektaşı olan Prof. Bahri Savcı³³, Prof. Reşat Kaynar ve Erol Şadi Erdinç’in toplantılarda ağırlığı hissedilmiş, tartışmaların akademik disiplinden uzak bir şekilde tamamen siyasete çekilmesinin önüne geçilmiştir (Kalaycıoğlu 2020, Sözlü görüşme). 2003 yılında Melahat Tunaya’nın vefatıyla Çarşamba Toplantıları son bulmuştur.

1.14.3. Sanat Uçmaktır: Desen Çalışmaları³⁴

Tarık Zafer Tunaya’nın bilim insanlığının yanı sıra sanatçı kimliği de mevcuttur. Tunaya hiçbir zaman kendisini sanatçı olarak nitelendirmese de çizdiği desen çalışmaları vefatından sonra da sergilenmiş, sanatseverlerin ilgisini çekmiştir.

Tunaya gençlik yıllarından itibaren düşüncelerini, sıkıntılarını, umutlarını, umutsuzluklarını çizdiği desenlerle ifade etmiştir. 1980’li yıllarda şeker hastalığının ilerlemesi sebebiyle görme yetisini neredeyse kaybedecek duruma gelmesine rağmen

³² Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi 31 Ocak 1991 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hizmete açılmıştır. Ayrıntı için bkz. Milliyet Gazetesi, 31 Ocak 1991: 13.

³³ Prof. Bahri Savcı 2 Kasım 1997 tarihinde vefat etmiştir. Bahri Savcı’nın vefatının akabinde Reşat Kaynar ve Erol Şadi Erdinç 2003 yılında Melahat Tunaya’nın vefatına kadar toplantılara başkanlık yapmaya devam etmişlerdir.

³⁴ Tarık Zafer Tunaya’nın desen çalışmalarından örnekler için bkz. Ek-11.

akademik çalışmalarındaki azim ve sürekliliği desen çalışmalarında da göstermiştir. 1960'lı yıllara kadar kara kalemle yaptığı desen çalışmalarını 1960'lı yıllarda gazlı kalemlerin Türkiye'de yaygın hale gelmesiyle desenlerini renklendirmiş ve 1960'lı yıllardan itibaren renkli desenler çizmeye başlamıştır (Cumhuriyet Kanat Gerenler, 1995). Desen çalışmalarını belirli periyotlar içinde ve bir sisteme bağlı olarak gerçekleştirmemiş, aksine çoğunlukla sıkıntılı olduğu anlarda sıkıntısını kâğıda aktarması sonucu desenler ortaya çıkmıştır. Örneğin, 16 Ocak 1992 tarihinde Büyükşehir Belediyesi Taksim Sanat'ta düzenlenen "Sanat Uçmaktır-2" sergisinde gösterilen desenlerinden birine "Seçim Sonuçlarını Beklerken", bir diğerine ise "81'e Armağanımdır" isimlendirmesini yapmıştır (Milliyet Gazetesi, 24 Ocak 1991: 12). Tunaya'nın desenleri ile ünlü modacılar Pierre Cardin ve Leonard tarafından çok beğenilmiştir (Tunaya, 1989: 261, 262). Pierre Cardin yüksek bir mebla karşılığında desenleri ürünlerinde kullanmak üzere satın almak istemiş ancak Tunaya bu isteği reddetmiştir (Milliyet Gazetesi, 18 Ocak 1991: 11).

Tunaya yaklaşık 55 yıldır çizdiği desenlerini ilk kez vefatından çok kısa süre önce doğum günü olan 16 Ocak 1991 tarihinde sergilemiştir. Emlak Bankası Galerisinde gerçekleştirilen sergide çizdiği 63 desen yer almıştır (Milliyet Gazetesi, 18 Ocak 1991: 11). İlk sergisinin hazırlıklarında yeğeni Ayça Gülsoy ile çalışmışlardır. Tunaya ilk sergisi öncesinde heyecanını Ayça Gülsoy ile paylaşmış, kendisine sanatla ve sergisiyle ilgili soru sorulduğunda ne diyeceğini bilemediğinden dert yanmıştır. Bunun üzerine Ayça Gülsoy ile yaptıkları konuşmada Gülsoy Tunaya'ya sanat nedir sorusunun sorulabileceğini, eğer böyle bir soru gelirse ne cevap vereceğini sormuştur. Tunaya kendisi için sanatın anlamını şu şekilde ifade etmiştir: "*Sanat uçmaktır, yani bedenle buradasın ama zihinle başka yerlerde başka renklerde*." (Cumhuriyet Kanat Gerenler, 1995). Bu konuşmanın sonunda Tunaya'nın ilk sergisine vereceği isim ortaya çıkmış, Tunaya'nın vefatından sonra da "Sanat Uçmaktır-2" ve "Sanat Uçmaktır-3" sergileri düzenlenmiştir. Sanat Uçmaktır-2 sergisi 16 Ocak 1992 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Sanat'ta düzenlenmiştir (Milliyet Gazetesi, 17 Ocak 1992: 11). Sanat Uçmaktır-3 sergisi ise 16 Ocak-30 Ocak 1995 tarihleri arasında Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezinde açılmıştır (Milliyet Gazetesi, 18 Ocak 1995: 25).

Tarık Zafer Tunaya'nın sanata dair görüşleri, 16 Ocak 1991 tarihinde ilk sergisinin açılışından bir gün önce Gazeteci Refik Durbaş ile yaptığı röportajda yer almaktadır.

Tunaya uçmak olarak tariflediği sanatın insanı her anlamda geliştireceğini, her ne iş ile meşgul olursa olsun meşgul olduğu işte kendisini bir adım ileriye taşıyacağını savunmuştur. Tunaya verdiği röportajda bilim ile sanat arasındaki bağı es geçmeden, bilimin bir "hakikati arayarak bir gerçeğe varmayı planladığını ancak sanatın *“her insana içinde bulunduğu şartlara göre bir şeyler veren ve kazandıran bir yöntem”* olduğunu vurgulamıştır (Durbaş, 1991: 18).

Birçok kimliği bünyesinde barındıran Tarık Zafer Tunaya, siyasi kimliği güçlü bir akademisyen olarak ön plana çıkmıştır. Tunaya'nın kimlikleri arasında ayrım yapmanın zorluğu eserlerine de sirayet etmiştir. Bu bağlamda, akademik anlamda birçok eser veren Tunaya'nın eserlerini iki ayrı bölümde incelemeye tabi tutacağız. Öncelikli olarak Tunaya'nın lisans ve doktora eğitimi boyunca edindiği bilgi birikimi ve bu birikimin düşünce sistemine etkileri ve bu kapsamdaki eserlerini inceleyeceğiz. Ardından, dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmelerin Tunaya'nın düşünce sistemine yaptığı etki ışığında Tunaya eserlerinde Türk modernleşmesini okuma biçimini ele alacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

AKADEMİK YÖNELİMLER, MÜESSESE FİKRİ VE TARIK ZAFER TUNAYA’NIN ESERLERİNE YANSIMASI

Tarik Zafer Tunaya’nın düşünce sisteminde ve eserlerinde belirgin iki yol izlemek mümkündür. Bunlardan ilki İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde aldığı eğitim nosyonları ile ilgiliyken diğeri ise bir kuram olarak asıl sıçramasını 1960’lı yıllarda yapan “Modernleşme Kuramları” ile ilgilidir. Bu bağlamda çalışmamızın ikinci bölümünde Tunaya’nın düşünsel sisteminde üniversite eğitiminin etkileri ve bu kapsamda ele aldığı eserleri incelenmiştir. Tunaya’nın kimlikleri arasında ayırım yapmanın zorluğu eserleri üzerinde de mevcuttur. Ancak çalışmamız kapsamında, öncelikli olarak Tunaya’nın etkisi altında kaldığı, Maurice Hauriou’ya ait olan “Müessese Kuramı” incelenecektir. Hauriou’nun konuya ilişkin makalesinin Fransızcadan Türkçeye çevirisi 1944 yılında Tunaya tarafından yapılmıştır. Tunaya kurama olan ilgisini 1946 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi bünyesinde hazırladığı doktora teziyle derinleştirmiş, “Müessese Teorisinde Fikir Unsuru ve Bazı Hususiyetleri” başlıklı doktora tezinde kuramı incelemiştir. Ancak doktora tezine ulaşamadığımız için eseri ayrıntılı olarak ele alma imkânından yoksunuz. Tunaya’nın doktora tezi yalnızca İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesinde ulaşılabilir durumda görünmesine rağmen kütüphane ile iletişime geçildiğinde eserin kayıp olduğu bilgisine ulaştık, doktora tezine ulaşamamamız sebebiyle çalışmamızda kısmi olarak yer alabilmiştir. Tunaya, “Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku” başlıklı eserinde doktora tezinden üç makale ürettiğini ve bu makalelerin isimlerini belirtmiştir (Tunaya, 2000: 86). Bu bağlamda, öncelikle Tunaya’nın 1944 yılında yaptığı Müessese Kuramı çevirisi ve doktora tezinden ürettiği üç makale incelenerek kuram hakkında bir çerçeve çizilmeye çalışılacak ve kuramın Tunaya’nın düşünce sistemine etkileri araştırılacaktır. Ardından Tunaya’nın üniversite eğitimi boyunca edindiği bilgi birikiminin yansımalarını daha yoğun olarak görebildiğimiz “Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952” ve “Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku” eserleri ele alınacaktır.

2.1. Düşünsel Altyapı Kaynağı: Müessese ve Tesis Teorisi

Maurice Hauriou, tarihte ve hukuk âleminde sürekliliğin, hakikiliğin ve oluşun ifadesi olan müessesenin sosyal bilimler alanında gündeme gelişinin ancak iki kavganın aşılması ile mümkün olduğunu belirterek makalesini başlatmıştır (Hauriou, 1944: 649). Bu kavgalardan ilki, Jean Jacques Rousseau’nun son noktayı koyduğu toplumsal sözleşme ve kuvvet ilişkisi ile ilgilidir. J. J. Rousseau, toplumsal müesseselerin kör kuvvete dayanmaları sonucunda iflas ettiklerini belirtmiş, kuvvetle kudreti karıştırarak müesseselerde yer alan kuvvetin içinde rıza da barındırması gerektiğinin altını çizmiş, böylece müessesenin yapısına önemli bir unsur eklemiştir (Hauriou, 1944: 639).

Bir diğer kavga, sübjektif ve objektif hak kavgasıdır. Bu bağlamda Hauriou öncelikle hukukçular tarafından kabul görmüş sübjektif ve objektif hak tanımlarını açıklamıştır. Sübjektif hak; akdi durumlar, vasiyet hükümleri gibi belirli hak sahiplerinin bilinçli iradeleriyle devam ettirdikleri her şey olarak tanımlanabilirken, objektif hak; belirli hak sahiplerinin iradeleri haricinde ayakta durabilen ve böylece kendi kendine tutunuyormuş hissini veren durumların ifadesi olarak tanımlanmaktadır (Hauriou, 1944: 640). Hauriou, bu ayrımı kabul etmekle birlikte bilinçaltı iradenin bilinç durumunu etkiliyor olduğunu vurgulayarak sübjektif ve objektif hak kaidelerinin ancak birbirlerine dayanarak var olabildiğini savunmuştur. Bu noktada Hauriou, Leon Duguit³⁵’nin “hak kaidesi sistemine” muhalefet etmiştir (Hauriou, 1944: 642).

Leon Duguit’nin savunucusu olduğu hak kaidesi sisteminde; sübjektif ve objektif hak düalitesi, daha açık ifadeyle topyekûn sübjektif hukuk ve sübjektif hak kavramları reddedilmektedir. Duguit’nin düşünce sistemine göre; sübjektif hukuk, metafizik bir kavramdır ve bireylerin, toplumun veya grupların haklarından söz etmek, var olmayan şeylerden söz etmek anlamına gelmektedir (Surlu, 2009: 116). Duguit, nesnel bir hukuk düzeni olmadan bireysel hakların olmayacağını ifade etmek yerine, tamamıyla hukuk süjelerini ve onların hukuki niteliğini reddederek birey haklarının ancak

³⁵ Leon Duguit 1859 yılında Fransa’nın Libourne şehrinde doğmuştur. Bordeaux Üniversitesi’nde Hukuk eğitimi almıştır. 1880 yılında aynı üniversite doktora eğitimini tamamlamış, 1882 yılında Caen Üniversitesinde Hukuk Tarihi dersleri vermeye başlamıştır. Bu süreçte *Revue d'Economie Politique* isimli derginin kuruculuğunu üstlenmiştir. 1886’da, Bordeaux Üniversitesi’ne dönerek 1919’da hukuk fakültesi dekanı olmuş ve ölümüne kadar bu görevde bulunmuştur. Hukuk ve siyasi kurumları incelemede bilimsel ve sosyolojik yöntemlerin bir savunucusu olan Duguit, sosyolojinin hukuk fakültelerine girmesini savunmuştur. Duguit’i bir hukukçu olarak diğer meslektaşlarından ayıran en önemli fark kamu hukuku ve özel hukuk arasındaki kavramsal ayrımı ortadan kaldırması olmuştur. Ayrıntı için bkz.: Mirow, 2019.

objektif hukuka uygun olduğu takdirde korunabileceğini savunmaktadır (Surlu, 2009: 117). Hauriou bu yaklaşımın hatalı olduğunu ileri sürmüştür. Hauriou'ya göre Duguit'nin yaptığı başlıca hata, sistemini tamamıyla objektif hukuk ve "hak kaidesi" üzerine inşa etmesidir; hukuk sisteminin başlıca objektiflik unsuru olarak müesseseyi kabul eden Hauriou, müessesenin geçirdiğı şahıslanma aşamasına işaret ederek bu aşamanın kendi içinde sübjektiflik barındırdığını belirtmektedir (Hauriou, 1944: 670, 671).

Hauriou'ya göre yalnızca objektif hukuk sistemini kabul ederek sübjektif olanı dışlamak ne kadar yanlışsa yalnızca sübjektif olanı ele alıp objektif olanı dışlamak da o kadar yanlıştır. Hauriou her iki sistemin birbirlerini tamamen dışlamasının yanlışlığını şu sözleri ile ifade etmektedir:

"Sübjektivist sistem devletlerin doğumu meselesinin tarihe ait olduğunu söylemekle kurulan uygulamaları hukukun dışında aramıştır. Objektivist sistem, kendi köşesinden şuurular yığını tarafından mecburiliğı kabul edilinceye kadar kaidenin hiç bir hukukiliğıne sahip olmadığını kabul etmekteydi, fakat böyle bir gelişme zamana bağlı olduğundan bu suretle hak kaidelerinin teşekkülü tarihe bağlanmaktaydı. Her iki tarafta da devlete olduğu kadar hak kaidelerine de ilişkin kuruluş uygulamaları terk edilmekte; böylece hukukun temelleri hukuk dışında bırakılmaktadırlar (1944: 644)..."

Hauriou, birbirini dışlayan bu iki sistemin aralarındaki çatışmada müesseselerin kuruluşlarını ve doğasını, bir anlamda müessese tesisini kurban ettiklerini belirtmektedir (1944: 644, 645). Bu bağlamda yeni müessese ve tesis teorisi ile müesseselerin kuruluşlarının hukukî mahiyette olduklarını ve bu bakımdan hukuki oluş temellerinin de bizzat hukuki olduklarını ispat edileceğini belirtmektedir (1944: 645).

Hauriou'nun müessese ve tesis teorisini kaleme almasındaki temel motivasyonlardan birisi, hukuk alanındaki sübjektif ve objektif hak çatışması olmuştur. Hauriou bu tartışmaların temel çerçevesini çizmenin akabinde teorisinin ana hatlarını açıklamıştır. Tunaya'nın doktora tezinin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Tunaya, hukuk alanında özellikle Duguit ve Hauriou arasındaki süregelen tartışmaya girmeden Müessese ve Tesis teorisini açıklamıştır. Dolayısıyla doktora tezinden ürettiğı üç makalenin içeriğı de bu çerçevede olmuştur. Çalışmamız kapsamında tekrara düşmemek amacıyla, Müessese ve Tesis Teorisi'ni Tunaya'nın Türkçeye çevirisini

yaptığı Maurice Hauriou'nun makalesi yerine Tunaya'nın doktora tezinden ürettiği üç makale üzerinden incelemeye tabi tutacağız.

2.1.2. Tunaya'nın Müessese ve Tesis Teorisini Okuma Biçimi Olarak Doktora Tezi

Tunaya doktora tezindeki bazı kısımları “Müessese Teorisinde Fikir Unsuru ve Bazı Hususiyetleri”, “Müessese Teorisinde Fikir, Şahıs Kuvvet Unsurları Arasındaki Münasebetler ve İçselleşme Ameliyesi” ve “Müessese Teorisinde Fikir Unsurunun Amme ve Devletler Hukuku Sahalarındaki Değeri” başlıklarını taşıyan üç makale olarak yayınlamıştır (Tunaya, 2000: 86). Bu makalelerde Hauriou'nun teorisini derinlemesine araştırmaya tabi tutmuştur.

Hauriou'nun tanımında müessese, *toplumsal çevrede gerçekleşen; hukuk nizamıyla devam eden bir iş ve teşebbüs fikri etrafında kudretin teşekkülünden ve bu fikri kabul eden fertlerin kümelenmesinden doğan bir oluşum* anlamına gelmektedir (Tunaya, 1946: 540). Maurice Hauriou'nun müessese tanımı belirgin olarak üç unsur içermektedir ve bu unsurlar teorinin özünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda müessese belirli evrelerden geçmektedir. Buna göre ilk evreyi; toplumsal birlik içinde gerçekleştirilecek bir iş veya teşebbüs fikrinin ortaya çıkması oluşturmaktadır. Bu noktada Tunaya, şahıs unsurunun tarih boyunca iki şekilde görüldüğünü belirterek bunları müessese kurucuları ve alakadarlar grubu olarak tasnif etmiştir (Tunaya; 1946a: 1074). Müessese kurucuları olarak adlandırılan grupta, müessesenin ilk evresinde kurucu fikri bulan kişi vardır, bu kişi bulduğu fikre önce belirli bir zümreyi ardından ise kütleleri inandırarak insanlar arasında birleştirici unsur işlevi görmektedir (1946a: 1074). Alakadarlar grubu ise teşebbüsün başarılı olması veya olmaması durumunda her türlü tehlikeyi göze alarak gönül rızası ile teşebbüse iştirak etmektedir, alakadar grubunun en önemli özelliği fikrin taşıyıcısı görevini üstlenmesinde ortaya çıkmaktadır (1946a: 1075).

İlk aşamada müessese kurucusu tarafından bulunan fikir gerçekleştirilmek üzere ortaya çıkmış ve belirli bir zümreye hitap etmiş olmaktadır. Ancak Hauriou bu noktada, hiçbir fikrin tek başına müessese oluşturmayacağı konusunda bir şerh koyarak, fikrin ancak kuvvetle birleşerek bir müessese vücuda getirebileceğinin altını çizmektedir (Tunaya, 1946: 541). Burada söz konusu edilen kuvvet, zor kullanımı ve cebir anlamlarından farklı bir anlama işaret etmektedir. Söz konusu kuvvet, içinde rıza

unsurunu da barındırmaktadır. Kuvvet müessesenin uzuvlarını temin ederek zaaf anlarında kanaatleri heyecanlı kuruluş günlerinde olduğu kadar sağlam ve canlı tutma görevini üstlenmektedir (1946: 541). Cebire dayalı kör kuvvetin bir dönüşüm geçirerek müessesenin temelinde bulunan fikri gerçekleştirmeye hizmet etmesi için kuvvetler ayrılığı ve temsili rejim pratiklerinin hayata geçmiş olması gerekmektedir (Tunaya, 1946a: 1080). Kuvvetler ayrılığı ile müessese içindeki uzuvlar birbirini frenleyecek, temsili rejim ile idare edenler üzerine, idare edilenlere karşı sorumluluk yüklenecektir (1946a: 1080).

Fikrin gerçekleştirilebilmesi için kuvvetin fikre hizmet eder bir durumda ortaya çıkmış olması Hauriou'nun müessese tanımındaki ikinci unsurdur. Bu bağlamda Hauriou, müesseseleşmenin iki safhayı içerdiğini belirtmektedir, ilk safha kaynaşmadır. Kaynaşma safhasında fikir öncelikle belirli bir kitle üzerinde etkisini göstermiştir, fikrin kuvvet ile kaynaşması yaşanmış böylece kuvvet yalnızca cebir anlamını yitirerek hukuki durumlar yaratabilen, bir nizam unsuru haline gelmiş iktidardır (1946a: 1085). Bu safhada kuvvet hukuki bir nitelik kazanmış, fikirle iç içe geçmiştir, bu durumun kendisine "hâkimiyet" denir (1946a: 1086). Ancak bu hâkimiyet belirli bir zümrenin elinde olduğu ve henüz çoğunluğa sirayet edemediği için bu aşamadaki devlet azınlıktır. Tunaya, Türkiye tarihinde kaynaşma safhasının Osmanlı düzenindeki kul ve reaya ayrımında görüldüğünün altını çizmekte ve bu aşamada müessesenin henüz şahıslanma içinde olmadığı için temellerinin zayıf olduğunu belirtmektedir (1946a: 1087).

Müessesenin ikinci aşaması şahıslanmadır. Fikir ilk olarak müessese kurucusunda bilinçaltından bilinçli duruma gelmiş, belirli bir zümreye sirayet etmiştir. Ardından, toplumu oluşturan bireyler fikrin benzerleri tarafından kabul edildiğini idrak ederek fikrin etrafında kümelenmeye başlayacak ve fikir artık çok geniş kitlelere ulaşmış olacaktır (Tunaya, 1946: 549). Bu aşamada halk bir müessese olarak devletin müşterek mülk olduğunu anlamış, devlet uygulamalarına katılma arzusu göstermeye başlamıştır (Tunaya: 1946a: 1089). Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken, fikrin toplumun büyük bir kısmı üzerinde yayılması ile Durkheim ekolünün vurguladığı anlamıyla bir toplumsal bilince işaret edilmediğidir. Hauriou, Durkheim ekolünün toplumsal bilinç kavramına muhalefet etmektedir. Hauriou'ya göre; fikrin emrindeki kuvvet bireyleri fikre katılmaya zorlamış dahi olsa fikir âleminde yalnızca zora dayalı herhangi bir uygulama mümkün değildir. Birey kendi benliğinde herkesten gizli düşüncelerini

saklayabilecektir (Tunaya, 1946: 549)³⁶. Hauriou, Durkheim'in toplumsal bilinç kavramıyla halk kitlesini bilinçsiz ve düşüncesiz bir toplam olarak ifade ettiğini ancak toplumsal bilinç oluşması için bile bireylerde bilinçli bir durumun olması gerektiğini gözden kaçırdığını belirtmektedir (Gray, 2010: 13). Fikrin toplumun büyük bir kesimine ulaşması ve vatandaşların bir müessese olan devlete katılım sağlamaları ile birlikte devlet artık şahsiyet sahibi olmuş, kökleri sağlamlaşmıştır.

Tunaya, doktora tezinden yayınladığı ilk iki makale ile müessese teorisinin ana hatlarını açıklamayı hedeflemiştir. Ancak 1948 yılında yayınladığı “Müessese Teorisinde Fikir Unsurunun Amme ve Devletler Hukuku Sahalarındaki Değeri” başlıklı makalesinde diğer iki makaleden farklı olarak müessese tasniflerini ele almış ve bir müessese örneği olarak devleti incelemiştir.

Maurice Hauriou kurulan her müessesenin şahsiyet sahibi olmadığını belirtmiş bu noktada müesseseleri şahıs ve eşya müessese olarak tasnif etmiştir (Tunaya, 1947: 529). Şahıs müessesede, uzuvlu bir kuvvet ile birliğin azaları tamamen fikrin emrindedir, müessesenin ana öznesi fikirdir (1947: 530). Şahıs müessesenin en önemli, ayırıcı özelliği hareket kabiliyetini ve enerjisini kendi içinde taşımasından gelmektedir. Fonksiyonlarını icra ederken bir muhtariyete sahiptir (1947: 529, 530). Eşya müessese ise bu hareket özerkliğinden mahrumdur, harekete geçmek için dışsal bir güç bekler. Bunun en önemli sebebi, eşya müesseselerde kudret ve birlik azalarının fikrin dışında yer almasıdır (1947: 530).

Müessese tasnifinin akabinde Tunaya, bir şahıs müessese örneği olarak devleti ele almıştır. Hauriou, devleti vücuda getiren tahakkukunu mümkün kılan unsurun fert olduğunu vurgulamaktadır; bireyler kendi iktidarlarını ve hayatlarını devleti meydana getiren fikrin emrine vererek zaman zaman kendilerine bile karşı koyacak bir devlet egemenliği, bir toplum iktidarı kurarlar (1947: 541). Bireylerin bireysel egemenliklerinden ödün vermeyi göze alarak kurdukları devletten beklentileri vardır,

³⁶ Hauriou ve Durkheim arasındaki çekişme yalnızca toplumsal bilinç kavramıyla sınırlı değildir. Hauriou, Durkheim üzerine yaptığı ilk yorumunda, toplumun ilerlemesinin emeğin bölünmesine ve uzmanlaşmasına bağlı olduğu ve uzmanlaşma arttıkça toplumdaki bireylerin sosyal uygulamaları arasındaki benzerliklerin azalacağı görüşüne itiraz etmiştir. Hauriou'ya göre, bu görüş bireyleri izole atomlara indirgeyen bir nominalizmdir. Durkheim' a göre, toplumsal alanda bireylerin türleri bastırılır; bireysel kişiler işlevleri uzmanlaştığında ve birbirleriyle iletişimlerini kaybettiklerinde izole edilmişlerdir. Hauriou'ya göre bu görüş, toplumu kısıtlar ve toplumu ahlakın kaynağı olarak görmenin sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak Hauriou, toplumun ahlak yaratmaktan öte bir nitelikte olduğunu vurgular. Hauriou'nun toplum anlayışı, insanların bireyselliği üzerindeki bir kısıtlamadan çok daha fazlasıdır. Ayrıntı için bkz. Gray, 2010.

devlet fikrinin temelinde bu beklentiler yer almaktadır. Bireyler hürriyet ve adalet rejimi içinde yaşayabilmek, kendilerinden sonra gelecek kuşakları da bu rejimde yaşatabilmek amacıyla devleti kurmaktadırlar (1947: 537- 539). Hauriou bu sebeple halkın kendisine doğrudan faydası olacak devlet fonksiyonlarından çok devlet fikri ile ilgili olduğunu, halkın sürekli günlük siyasi olayları tartışmasının bu durumun en önemli göstergesi olduğunu vurgulamaktadır (1947: 534). Tunaya, Türkiye tarihinde; halkın devletin pratik işlevlerinden çok devlet fikrine merak ve ilgi duymasının en önemli patlama noktasının İkinci Meşrutiyet döneminde görüldüğüne işaret etmektedir (1947: 535).

Tunaya'nın metinleri üzerinden genel çerçevesini çizmeye çalıştığımız Müessese Teorisinin, Tunaya üzerinde çeşitli etkileri olmuştur. Teori, Tunaya'nın düşünce sistemini etkileyerek olaylara bakışını şekillendirmiş, dolayısıyla Tunaya'nın işlediği konular üzerinde de varlığını hissettirmiştir. Bu etkinin kendisini öncelikli olarak Tunaya'nın Atatürk ve Atatürkçülük konusundaki hassasiyetinde izleyebilmek mümkündür. Tunaya, "Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük" başlıklı eserinde Mustafa Kemal'in temel özelliğini şu sözleriyle özetlemektedir: "*Mustafa Kemal'in temel özelliği; çeşitli fikir akımlarının ortasında onları birleştirerek harekete geçirebilmesi ve Türk Devrimine önderlik edebilmesidir*" (Tunaya, 1964: 4). Tunaya'nın tanımından da anlaşılabildiği üzere, Mustafa Kemal'e atfetmiş olduğu birleştiricilik ve kitleleri harekete geçirme niteliği, müessese teorisinde tasniflenmiş olan "müessese kurucuları" grubuna atfedilen niteliklerle paraleldir. Hatırlamak gerekirse, müessese kurucuları grubunun en temel özelliği bulduğu fikre önce belirli bir grup insanı ardından ise geniş halk kitlelerini inandırarak birleştirici bir unsur işlevi görmesidir (Tunaya, 1946a: 1074). Bu bağlamda Tunaya'nın Mustafa Kemal Atatürk'e duyduğu hassasiyetin kaynaklarından birisi "müessese ve tesis teorisinin" Tunaya üzerindeki etkisi olmuştur.

Hauriou'nun konuyla alakalı bir diğer önemli saptaması; halk unsurunun doğrudan kendisine fayda sağlayacak olan devlet fonksiyonları yerine devlet fikri ile ilgili olmasıdır. Burada kastedilen devlet fikri; medeni hürriyet ve adalet içinde bir arada yaşamaya olanak sağlayacak bir organizasyon olarak devlete yüklenen bir ideali gerçekleştirme beklentisidir (Tunaya, 1947: 537, 538). Tunaya bu saptamaya katıldığını bildirmiş, yakın tarihimiz içinde bu durumun en belirgin örneklerinden birisini II. Meşrutiyet dönemi ortaya çıkan toplumsal hareketlilik olduğunu

belirtmiştir. II. Meşrutiyet döneminde, halkın siyasete olan ilgisinin ve bu süreçte ortaya çıkan fikir akımlarının Hauriou'nun saptamasının doğruluğunu gösterdiğini belirtmektedir (1947: 535). Böylece, Tunaya'nın yakın tarihimiz içinde II. Meşrutiyet dönemine ayrıca önem atfetmesinin sebeplerinden birisinin teorinin üzerinde bıraktığı etki olduğu söylenebilmektedir.

Teorinin devlet fikri ve halk arasında kurduğu bağ, Tunaya üzerindeki etkilerinden bir diğerini oluşturmaktadır. Hauriou'ya göre devleti vücuda getiren, gerçekleşmesini mümkün kılan en önemli unsur bireylerdir, bireyler kendi iktidarlarından ve hayatlarından feragat ederek devlet teşkilatını kurarlar (1947: 541). Tunaya'nın eserlerinde halk unsuruna yaptığı vurgunun “Müessese ve Tesis Teorisinin” devlet teşkilatı ve halk arasında kurduğu bağ ile ilintili olduğu görülebilmektedir. Tunaya tarihi dönem okumalarında; liderleri ve tarihin büyük şahsiyetlerini odak noktası yapan yukarıdan aşağıya bir tarih okuması biçimi yerine aşağıdan yukarı bir okuma biçimi benimsemiştir. Tarihi gelişmeleri; lider hareketlerinin toplumsal alanda yol açtığı gelişmeler üzerinden okuyarak tarihin öznelere genişletmiştir. Tunaya'nın eserlerinde çeşitli fikir akımlarını, siyasi partileri ve organizasyonları ele alması, teorinin Tunaya üzerindeki etkilerinin bir sonucudur. Bu bağlamda Tunaya'nın 1952 yayınladığı “Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952” başlıklı eser, “müessese ve tesis teorisinin” Tunaya üzerindeki etkilerinin bir sonucu olarak kaleme alınmıştır.

2.2. Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952

Tarık Zafer Tunaya “Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952” başlıklı eserini ilk olarak 1952 yılında, çok partili yaşama geçişten altı, uzun yıllar devam eden tek parti yönetiminin yerini Demokrat Parti yönetimine bırakmasından iki yıl sonra Doğan Kardeş Matbaası aracılığıyla okuyucularına sunmuştur. Eserin yayınlanabilmesi Tunaya'nın kendi çabaları ve olanakları sonucunda olmuştur (Toprak, 1992: 16). 1943 yılı itibarıyla eserin çalışmalarına başlayan Tunaya, iki temel gerekçe sebebiyle Türkiye’de ortaya çıkan siyasi partileri incelemeye koyulmuştur. Bu sebeplerden ilki eserin ortaya çıkış zamanı ile de ilgili olarak Tunaya tarafından şu sözlerle açıklanmıştır:

“Memleketimiz tarihinin hiçbir devresinde rastlamadığı demokratik inkişaf lar içinde bulunmaktadır. Ve asıl bu senelerde, hayli geç kalmış olmakla beraber bizim için yeni hadiselerin şimdiye kadar karşılaşmadığımız zorluklar tevhid ettiği ve edeceği buhranlı senelerde, memleketimizin siyasi partilerini ve tarihin

dokunulmamış taraflarını, ileriki inkişaflarını tayin ve tahmin bakımlarından bilmek lüzumu ve mecburiyeti vardır (Tunaya, 1952: 5).

Tunaya'nın açıklamasının gösterdiği üzere eserin ortaya çıkışında itici sebeplerden ilki ,bir anlamıyla, çok partili yaşamın getireceği toplumsal ve siyasal sancıları hafifletme amacı olmuştur. Bir diğer gerekçe ise, İkinci Dünya Savaşı sonrası siyaset biliminin ayrı bir disiplin olarak kurumsallaşmaya başlaması ve siyasi partilerin bir kurum olarak Batılı ülkelerin sosyal bilimler programında yer alması Türkiye'nin sosyal bilimler literatüründe böyle bir eksik olarak ortaya çıkmış, Tunaya da üzerinde uzun yıllar çalıştığı eseriyle bu eksikliği kapatmak adına bir katkı yapmayı amaçlamıştır. Tunaya'yı bir hukukçu olarak Türkiye'de siyasi partileri araştırmaya götüren sebeplerden bir diğeri ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki hocası ve aynı zamanda danışmanı olan Ord. Prof. Charles Crozat'nın Tunaya'ya yönelttiği *“Mademki Türkiye’de bu kadar siyasi parti kuruldu, niçin demokrasi vaktiyle tahakkuk etmedi?”* sorusu olmuştur (1952: 6). Tunaya tüm bu sebeplerle 1943 yılında çalışmaya başladığı eserini dokuz yıl sonra 1952 yılında okuyucularını sunmuş ardından emeklilik yıllarında çalışmasını genişleterek beş cilt olarak yayınlamaya karar vermiştir. Ancak eserin üçüncü cildini yayınlamasının ardından vefat etmiştir. Eser düşünsel kaynaklarını Prof. Maurice Hauriou'nun “Müessese ve Tesis Teorisi”nden almıştır (1952: 5). Teori, “şahsiyet sahibi bir müessese olarak ele aldığı devlet” ile halk unsuru arasındaki bağı ön plana çıkartmıştır. Halk, devletin kurucu unsuru olarak kendi egemenliğinden fedakârlık yaparak devleti kurmuş, ancak özgürlük ve adalet içinde yaşayabileceği zemini sağlama idealini gerçekleştirme görevini kurmuş olduğu devlet müessesine devretmiştir. Halkın, bu idealin gerçekleşmesine olan ilgisi; devletin sağlık, eğitim hizmeti sağlama gibi pratik işlevlerine duyduğu ilgiyi aşmış, bireyler devlete yüklemiş oldukları ideali gerçekleştirmek adına siyasi partiler, organizasyonlar kurmuşlardır. “Müessese ve Tesis Teorisinin” eserin düşünsel kaynağına olan etkisini bu çerçevede özetlemek mümkündür.

Eser 73 sayfalık giriş bölümü, “Hürriyetin İlanına Kadar” başlıklı birinci bölüm, “İkinci Meşrutiyet Devresi” başlıklı ikinci bölüm, “Müdafaai Hukuk Devresi” başlıklı üçüncü bölüm ve “Cumhuriyet Rejiminde Siyasi Partiler” başlıklı dördüncü bölüm olmak üzere toplam dört bölümden oluşmuştur. Tunaya bölümlere numaralandırmalarını birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü kitap olarak yapmıştır.

Eserin hazırlanış sürecinde yardımcı olan 126 kişilik liste esere dâhil edilmiş, bu durum eserin ortak bir çalışmanın sonucu ortaya çıktığını göstermiştir. Tunaya eserin önsöz bölümünde daha önce Türkiye’deki siyasi partileri konu edinen çalışmaları belirtmiştir. Ancak Tunaya’nın çalışmasının farkı ilk kez Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki sürekliliği vurgulamış olması, 1859 yılından 1952 yılına kadar kurulan dernek ve siyasi partileri resmi belgelerin yanı sıra hala hayatta olan tanıklıklara başvurarak kaleme almış olmasından kaynaklanmaktadır. İlk kez 1859 yılından itibaren kurulan tüm siyasi organizasyonlar sistemli bir şekilde ele alınmış, araştırmacılar için temel bir kaynak oluşturmak hedeflenmiştir. Tunaya çalışmasının tam olarak bir sentez eseri olmadığı, bu alanda çalışmalar üretecek kişiler için hazırlanmış bir *malzeme eseri* olduğunun altını çizmektedir (1952: 7).

Eser, sosyal bilimler literatüründe büyük bir eksikliği doldurmuş, kullanılan yöntemler açısından da birçok sosyal bilimciye örnek oluşturmuştur. Bu bağlamda Prof. Dr. Mete Tunçay Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952 eserinin sosyal bilimler alanındaki önemini şu sözlerle vurgulamaktadır:

“...Hani, Dostoyevski, Gogol için (çağdaş Rus edebiyatçılarını kastederek) ‘Biz hepimiz onun Palto’sundan çıktık’ demiş. Benim akranlarım ve daha genç araştırmacılar kuşağı (Sina Akşin, Selim İlkin, Zafer Toprak, Şükrü Hanioglu ve daha birçokları) biz de hep Tarık Zafer hocanın Siyasi Partileri’nden çıktık. Onun yöntemini örnek aldık (Tunçay, 1982)...”

Prof. Dr. Zafer Toprak eseri, *Türk siyasal yaşamına değinen tüm siyaset bilimcilerin, tarihçilerin ve sosyal bilimcilerin başucu kitabı, kırk yıldır aşılamamış bir “opus magnum”* olarak nitelendirmektedir (Toprak, 1991: 27). Prof. Dr. Feroz Ahmad eseri “*anıtsal bir eser*” şeklinde sıfatlandırırken (Ahmad, 1991: 305), Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan ise eserin bir “*başyapıt*” olduğunu belirtmektedir (Alkan, 2004: 476). Eser, literatüre yaptığı katkının yanı sıra biçimsel olarak da yenilik getirmiştir. Zafer Toprak “*dipnot geleneğinin bile oluşmadığı bir ülkede Tunaya’nın dipnotları, belgeleri, kaynakçası ve indeksiyle bir kitap yayınlamasının yayıncılık hayatında bir dönüm noktası yarattığına*” işaret etmektedir (Toprak, 1991: 27).

Eserin “İçtimai ve Hukuki İnkişaf Seyri İçinde Siyasi Parti” başlığını taşıyan giriş kısmı kendi içinde üç alt bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde öncelikle siyasi parti kavramının tanımı yapılmıştır. Tunaya’ya göre siyasi parti şu şekilde tanımlanabilmektedir: “*Ortak bir siyasi program üzerinde birleşmiş kimselerin, bu*

programını özellikle normal seçim yollarıyla gerçekleştirmek amacıyla kurmuş olduklarıyla cemiyetlerdir (1952: 3). ” Siyasi partileri diğer organizasyonlardan ayıran en temel özellik iktidarı ele geçirme amacı taşıyor olmasıdır. Tunaya, siyasi partilerin yaşayabilmelerinin ve işlevlerini yerine getirebilmelerinin belirli bazı koşullara bağlı olduğunu belirtmektedir. Siyasi partinin yaşayabilmesi için en önemli unsur bulunduğu yerde hürriyet ve demokrasi ikliminin mevcut olmasıdır (1952: 8, 9). Bir siyasi parti zorunlu olarak demokrasi ikliminde yaşayacağına göre devlet ve siyasi partilerin iktidar bakımından kaynakları ortaklaşmış olmaktadır, her iki organizasyon da kaynağını halktan almaktadır (1952: 9). Tunaya, bu kaynak ortaklığının doğal olarak iktidar ve muhalefet ilişkilerini düzenlediğini şu sözler ile belirtmektedir:

“Devlet gemisini yürütenler, karşılarında kendi hareketlerini tenkit eden, kendi felsefesini beğenmeyen ve kendilerinin yerine iktidara geçtikleri takdirde daha isabetli bir program tatbik edeceklerini ileri süren siyasi teşekküllere hürmet etmeleri gerekir, *çünkü onlar da aynı annenin çocuklarıdır*³⁷ (1952: 9).”

Tunaya iktidar ve muhalefet ilişkisini kardeş benzetmesi üzerinden açıklarken muhalefet partisinin niteliğine dair bir uyarı parantezi açmaktadır. Muhalefet partisi devleti var eden temellere karşı olmamalı, devletin varlığını tehlikeye düşürecek herhangi bir eylemlilikte bulunmamalıdır, aksi durumda muhalefet partisi nitelik değiştirmiş ihtilal partisi konumuna gelmiştir (1952: 10). İhtilal partileri ile muhalefet partileri arasındaki fark bu noktada ortaya çıkmaktadır. Özellikle komünist ideolojiye sahip partiler doğrudan devletin varlığını yıkmak üzere hareket ettiklerinden muhalefet değil ihtilal partisi olarak nitelendirilmektedirler. Bu açıklamanın ardından Tunaya, Prof. M. Duverger’in siyasi partiler tasnifinden hareketle siyasi partileri niteliklerine göre mercek altına almıştır. Siyasi partiler içyapılarına göre “kütle ve komite partileri”, “demokratik ve otokratik partiler”, “serbest ve disiplinli partiler” olarak sınıflandırılabilirler. Kütle partileri temelde taraftar sayılarını arttırmaya yönelik hareket ederken komite partileri bu yolu tercih etmeden seçim zamanlarında aday listelerinde tanınmış isimler göstererek kamuoyunu etkileme yolunu seçmektedirler (1952: 15, 16). Demokratik partiler; parti içi iş bölümü, parti faaliyetleri gibi konularda ortak karar alarak harekete geçerken otokratik partilerde bu tarz kararları parti üst komitesi almaktadır. Serbest partiler üyelerine, meclis içinde kullandıkları oylardan verdikleri demeçlere kadar geniş bir hareket alanı sağlarken

³⁷ Vurgu tarafıma aittir.

disiplinli partilerde ise durum tam tersidir. Disiplinli partilerde parti üyelerinin mecliste verecekleri oylar, yapacakları açıklamalar öncesinde parti merkezinde belirlenmektedir, parti üyeleri parti merkezince çizilmiş olan çerçevenin dışına çıktıkları takdirde cezai yaptırıma maruz kalmaktadırlar (1952: 17). Partiler türdeşlik bakımından da tasnif edilebilmektedir. Siyasi parti tanımı; ortak bir hareket planı, ortak değerler ve ortak hedeflere sahip kişilerin bir araya gelmesini kapsadığı için genellikle siyasi parti içindeki unsurların türdeş olması beklenmektedir. Ancak zaman zaman iktidarı yıkma amacıyla ya da bir ülkenin içinde bulunduğu çeşitli durumlar dolayısıyla farklı unsurlar bir araya gelerek türdeş olmayan siyasi partileri oluşturabilmektedirler (1952: 18, 19). Siyasi partiler gösterdikleri niteliklere göre kanuni ve ihtilalci veya milli ve uluslararası parti olarak da sınıflandırılabilirler (1952: 20). Siyasi partiler tasnifinin ardından Tunaya, siyasi partilerin görevlerini saptamıştır. Siyasi partilerin öncelikli görevi karışık siyasal olaylar karşısında bireyi yalnız bırakmamak, ortak bir tavır oluşturmaktır; siyasi parti halkın fikirlerini sistemli bir şekilde geliştirmeli, çeşitli ek kuruluşlarla hem halkı yetiştirip hem de kendi propagandasını yapabilmelidir (1952: 28, 29). Demokratik ülkelerin siyasi hayatlarında aktif iki siyasi parti olabileceği gibi ikiden fazla partinin de mücadelesi görülebilmektedir. İki parti sistemi çoğunlukla Amerika ve İngiltere’de görülürken Fransa’da ise ikiden fazla parti iktidar mücadelesi vermektedir. Tunaya bir ülkede iki ya da daha fazla partinin iktidar mücadelesi içinde olmasının o ülkenin siyasal psikolojisi ile ilgili olduğunun altını çizmektedir. Hangi sistemin daha iyi olacağı ülkelerin iç dinamiklerine bağlı olmaktadır (1952: 35- 37). Tunaya çok partili sistemlerin özelliklerini açıklamanın ardından tek parti sistemini açıklayarak iki sistem arasında bir karşılaştırma yapmıştır. Tek parti sistemi devleti tek başına kapsayan bir kütle partisine dayanarak kendi vatandaş tipini yaratmış ve bu vatandaş tipine dayanmıştır. Ülke içinde yalnızca kendi partisini destekleyen ve onun için çalışan parti mensuplarına hizmet ederken bu kapsamın dışında kalan vatandaşlar göz ardı edilmektedir (1952: 65). Tunaya tek parti sisteminin bir devlet rejimi olduğunu belirtmiş, devlet eşittir parti formülünün buradan kaynaklandığını vurgulamıştır (1952: 66). Tek partiyi diğer siyasi partilerden ayıran belirli özellikler vardır. Bunlardan ilki tek partinin kendi doktrinini tüm bireylerin üzerinde görerek kendisine bir üstünlük atfetmesidir; yalnızca kendisini destekleyen gruplara dayanarak geri kalan bireylere destekçileri vasıtası ile baskı yapma yolunu tercih edebilmektedir (1952: 66). Tek

parti vatandaş olarak kendisini destekleyen bir gruba dayandığından diğer tüm siyasi farklılıkları reddetmektedir (1952: 68).

Eserin “Hürriyetin İlanına Kadar” başlıklı birinci bölümü Tanzimat Fermanı ile başlayan siyasi hareketlilikten 1908 İkinci Meşrutiyetin ilanına kadar geçen süreci konu edinmiştir. Tunaya, bu süreçte bilinen anlamıyla bir siyasi parti organizasyonundan söz edilemeyeceğini ancak on dokuzuncu yüzyılın ihtilaller çağı olmasının etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında ortaya çıkan siyasi hareketliliklerin inceleneceğini belirtmiştir. Bu süreçte iki tip siyasi oluşumdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki on dokuzuncu yüzyıl başı itibariyle Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yer alan gayrimüslim kavimlerin milletlerini idrak ederek kendi devletlerini kurmak için harekete geçmeleridir. Gayrimüslimler çeşitli siyasi organizasyonlar kurarak Osmanlı İmparatorluğu içinde ihtilal mücadelesi vermişlerdir. İmparatorluk sınırları içinde ilk bağımsızlık hareketine girişen gayrimüslim unsur Yunanlılar olmuş, 1814 yılında kurdukları “Etniki Eteriya (Milli Cemiyet)” üzerinden örgütlenmeye başlamışlardır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı itibariyle milli devletlerini kurmak için Osmanlı İmparatorluğuna karşı savaşan bir diğer gayrimüslim unsur Ermeniler olmuştur; Ermeniler kurdukları “Hınçak Partisi” ve “Taşnaksutyun Komitesi” ile ihtilal faaliyetlerinde bulunmuşlardır (1952: 85, 86). Her iki unsur da dönemin büyük devletlerinin desteğini almıştır.

İkinci meşrutiyetin ilanına kadar geçen süreçte siyasi hareketlilik yalnızca gayrimüslim unsurlarda görülmemiş, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu’nun on dokuzuncu yüzyıl şartlarına uyum sağlamasını sağlamak, baskı rejimine son vermek ve gerekli ıslahat hareketlerini gerçekleştirmek amacıyla oluşturan siyasi organizasyonlar olmuştur. Bunlardan ilki 1856 yılında kurulan ve doğrudan padişahın şahsını hedef alarak hareket eden “Fedailer Cemiyeti”dir (1952: 89, 90). Bir diğer oluşum 1865 yılında kurulan “Yeni Osmanlılar Cemiyeti” olmuş, temel olarak saltanatı mümkün olduğu kadar meşruti kılma amacını gütmüşlerdir (1952: 93). 1876 yılında Kanun-i Esasi ilan edilmiş ancak iki yıl sonra çeşitli gerekçelerle II. Abdülhamid tarafından meclis süresiz kapatılmıştır. Meclisin kapatılmasıyla birlikte II. Meşrutiyetin ilanına kadar çeşitli muhalefet hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu muhalefet hareketlerinden en önemli ve etkili olanı 1889 yılında İstanbul’da Tıbbiye öğrencileri tarafından kurulan ve daha sonra İttihat ve Terakki adını alacak olan “İttihadi Osmani” cemiyetidir (1952: 104). Tunaya ,cemiyet ile ilgili tüm belgelere

ulaşılamamasına rağmen, farklı siyasi unsurların baskı rejimini yıkmak amacıyla bir araya geldiğini ve oluşumun türdeş olmayan bir görüntü çizdiğini belirtmektedir (1952: 117). Bu süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti dışında kurulan siyasi oluşumlar mevcut olmuş ancak bir kısmı İttihat Terakki Cemiyetine katılmış, bir kısmı ise Kanuni Esasi'nin ilanı için kendi bünyelerinde mücadele vermişlerdir.

“İkinci Meşrutiyet Devresi 1908-1920” başlığını taşıyan ikinci bölüm aynı zamanda eserin en hacimli bölümünü oluşturmaktadır. Tunaya bu bölüme öncelikle İkinci Meşrutiyet devresine bağlanan tüm umutlara rağmen neden istibdat idaresinin yok olmadığı ve ciddi manada bir inkılap hareketinin gerçekleşemediği sorusunu sorarak başlamış, bu soruya yanıt aramıştır (1952: 161). Tunaya'ya göre bu sorunun cevabı ancak İkinci Meşrutiyetin içinde bulunduğu iç ve dış koşulların anlaşılmasıyla bulunabilecektir. Bu bağlamda öncelikle dış koşullar ele alınmıştır. Geline nokta itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu siyasaten ve ekonomik olarak büyük devletlerin gerisinde kalmış, kapitülasyonlarla ekonomik özerkliğini kaybetme noktasına gelmiştir. Tüm umutlarını İkinci Meşrutiyetin ilanına bağlamış olan bir kitlenin doğrudan bu gerçeklerle yüzleşmesi derin bir hayal kırıklığı ve aşağılık duygusunu ortaya çıkartmıştır (1952: 162). İkinci Meşrutiyetin ilanını izleyen günlerde Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, Bosna Hersek işgal edilmiş, Balkan savaşı başlamıştır. İmparatorluk bu problemlere çözüm aramaya çalıştığı sıralarda ise dünya savaşı başlamıştır; tüm bu gelişmelere yaşanırken, imparatorluğun yönetimi tecrübesiz ve acemi bir idarenin elinde kalmıştır (1952: 163). Bir yandan bu sorunlarla baş etmeye çalışılırken bir yandan imparatorluk içinde iktidar muhalefet kavgaları giderek büyümüş, ordunun bizzat siyasetin içinde yer alması istikrarlı bir yönetimin oluşmasına engel olmuştur (1952: 166). Tunaya, tüm bu gelişmelerin etkisiyle İkinci Meşrutiyet döneminin bir devletin düşebileceği en buhranlı dönem olduğunu ifade etmiştir. Bu dönem yeni devlet kurucularına “*nasil hareket etmemek*” gerektiğini birçok örnekle gösteren bir laboratuvar niteliğinde olmuştur (1952: 167).

İkinci Meşrutiyet döneminin sahip olduğu siyasi hareketlilik üç tip siyasi oluşumun ortaya çıkması ile somutlaşmıştır. Ortaya çıkan üç tip siyasi oluşum; siyasi partiler, kültürel yollarla siyasi hayatı etkilemeyi hedefleyen cemiyetler ve İkinci Meşrutiyet öncesi dönemde de görülen ihtilalci nitelik gösteren gayrimüslim örgütlenmeler olarak sıralanabilmektedir (1952: 172, 173). İkinci Meşrutiyet dönemi siyasi partileri arasında ilk olarak incelemeye tabi tutulan oluşum 1889 senesinde kurulan ve

meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesini sağlayan “Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti” olmuştur. “İttihad ve Terakki Cemiyeti” meşrutiyet döneminin tüm iç ve dış olaylarında etkili olmuş, bir anlamıyla *devletin hayatını yaşamış*, devletle bütünleşmiştir (1952: 180). Cemiyetin faaliyetlerini toplumsal ve kültürel, hukuki ve ekonomi olmak üzere üç alanda izlemek mümkündür. Cemiyet toplumsal ve kültürel alanda tamamen milliyetçilik ve batıcılık prensibinden hareket etmiştir. Bu bağlamda eğitim konusuna ayrıca önem atfedilmiş, ilk kez kadın meselesi milli kültür davası olarak ele alınmış, Edebiyat fakültesinde kadınlara da eğitim verilmeye başlanmıştır (1952: 202). Ayrıca cemiyet bünyesinde çeşitli spor ve meslek kuruluşları kurulmuştur. Ekonomi alanında milliyetçilik prensibi etkili olmuştur. Milli iktisat hedefi doğrultusunda kapitülasyonlar kaldırılmış, kooperatifçilik, yerli malı sevgisi ve milli sermayeli özel girişimler desteklenmiştir (1952: 204, 205). Hukuk alanında ise en önemli adım laikleşme alanında atılmış, “kaza kuvveti” dinilikten ayrılarak Adliye nezaretine bağlanmıştır (1952: 205).

Tunaya meşrutiyet dönemi boyunca ortaya çıkan on iki adet siyasi partiyi mercek altına almıştır. Bu partilerden bazılarının siyasi hayatı çok kısa sürse de siyasi alandaki çeşitliliği ve toplumsal alandaki politizasyonu göstermesi açısından önemlidir. Siyasi partilerin yanı sıra çeşitli cemiyetler de kurularak siyasi hayata etki etmişlerdir. Kurulan bazı cemiyetler siyasi partilerin kültürel alandaki temsilcileri niteliğinde hareketler sergilemişler, bazıları ise partiler üstü bir güç olarak siyasi ve toplumsal hayat üzerinde etkili olmuşlardır (1952: 371).

İkinci Meşrutiyet döneminin ardından 1918 ve 1922 yılları arasındaki dönemi kapsayan ve Mütareke dönemi olarak anılan süreçte de siyasi hareketlilik devam etmiştir. Tunaya, siyasi parti ve siyasetle alakalı çeşitli organizasyonların yakın tarihimiz içindeki en yoğun yaşandığı sürecin Mütareke dönemi olduğunu belirtmektedir (1952: 404). Bu bağlamda otuz iki adet siyasi parti incelenmiştir.

Eserin üçüncü bölümü “Müdafaai Hukuk Devresi” başlığını taşımaktadır. Tunaya Müdafaai Hukuk’u şu şekilde açıklamaktadır:

“...Mondros Mütarekesinin haksız tatbikatı ile zulüm ve adaletsizlik baskısı altında cezalandırılmak istenen Türklerin millet olarak; milli, müstakil bir devlet kurarak yaşama hakkını, Osmanlı hükümetine, imparatorluğun diğer unsurlarına ve bu hakkı tanımayan Birinci Dünya Harbinin galip devletlerine karşı fiili bir mücadele sonunda elde etmesidir (1952: 472).”

Mütareke döneminde yaşanan gelişmeler, toplumu karamsarlığa yöneltmiş, imparatorluğun yöneticileri tarafından gidişata olumlu müdahalelerde bulunulmamıştır. Tunaya, bu süreçte kurtuluş çaresi olarak iki tip anlayışın ortaya çıktığını belirtmektedir. Bunlardan birisi işgalin sakinlikle karşılanması gerektiğini, barış konferansında imparatorluğun hakkı olanı alacağını belirten muhafazakâr anlayıştır (1952: 472). Bir diğeri ise, hakkı olanın verilmesini beklemek yerine bizzat hakkını alma yolunu tercih eden inkılapçı anlayış olmuştur (1952: 473). Tunaya'nın tanımlamasından anlaşılacağı üzere Müdafaa-i Hukuk inkılapçı anlayışın eseri olmuştur. Tunaya, Mondros Mütarekesinin, önceki dönemlerde imparatorluk sınırları içinde dönem dönem ortaya çıkan milliyetçi uyanışların bu kez Türklerde görülmesine sebep olduğunu, uzun vakit alacak milli bilinç oluşumunun Mondros Mütarekesi ile birden bire olduğunu belirtmektedir (1952: 473). Müdafaa-i Hukuk kavramı ile kastedilen süreç 1918 ve 1922 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır ve bu süreç üç aşamadan meydana gelmiştir. Birinci aşamada, fiili olarak işgale uğrayan bölgelerde ortaya çıkan birbirinden bağımsız direniş gruplarının bölgesel olarak bir araya gelerek cemiyetleşmelerinden oluşmaktadır (1952: 475). İkinci aşamada Sivas kongresi yapılarak imparatorluk sınırları içindeki tüm direniş cemiyetleri birleştirilmiş ve "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında merkezleştirilmiştir (1952: 476). Üçüncü ve son aşamada ise Türkiye Büyük Millet Meclisi ilan edilmiş ve Müdafaa-i Hukuk hareketi hukuki bir organ tarafından temsil edilir hale gelmiştir (1952: 473).

Tunaya Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışına kadar Müdafaa-i Hukuk hareketinin etki alanı içinde herhangi bir siyasi partiye rastlanılmadığını ancak birçok cemiyet kurulduğunu belirtmektedir (1952: 478). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilan edilmesine kadarki süreçte etki göstermiş olan ve Müdafaa-i Hukuk hareketini oluşturan cemiyetler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Türkiye Millet Meclisinin ilanı ile birlikte "Müdafaa-i Hukuk Hareketi" kanuni bir kanal tarafından temsil edilmeye başlanmıştır. TBMM, Meşrutiyet döneminde kurulan çeşitli siyasi parti ve cemiyet temsilcilerinin milli bir devlet kurma amacı etrafında toplanması sonucu ortaya çıkmış bir organizasyondur (1952: 529). Tunaya, meclis içinde amaç birliği olmasına rağmen gruplaşmaların ve hiziplerin meydana geldiğini belirtmektedir (1952: 529). Buna göre meclis içinde üç ayrı farklılaşmadan söz edilebilmektedir. Bunlardan ilki muhafazakârlar ve inkılapçılar arasındaki ayrılıktır. Osmanlı İmparatorluğu

döneminde etkili bir siyasi unsur olan İlmiye sınıfı, TBMM içinde de yer alarak meclisi saltanatın devamı olarak nitelendirmek istemiş, ancak buna karşılık inkılapçılar ise meclisin bir ihtilal organı olduğunu savunmuştur. Bir diğer ayırım noktası ise Bolşevik İhtilalinin etkisiyle komünist ideolojide örgütlenmiş siyasi partilerin ortaya çıkması ve onlara karşı olanlar arasında belirmiştir. Üçüncü ve son ayırım noktası ise meclisin bir kişinin kontrolü altına girmesi endişesi ile doğrudan Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına yapılan muhalefet olmuştur (1952: 530). Bu bağlamda Tunaya öncelikle bu süreçte kurulan ve haklarında veri toplanan dört adet komünist partisini incelemiştir. Ardından hem meclisin muhafazakâr ve inkılapçı olarak ikiye ayrılmasına sebebiyet veren hem de doğrudan Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına yönelik muhalefeti mercek altına almıştır. Bu bağlamda TBMM birinci ve ikinci grup olarak ikiye ayrılmıştır. Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından temsil edilen birinci grup, diğer gruba göre daha laik, inkılapçı ve devletçi bir çizgi izlemiştir (1952: 534). İkinci grup ise hareket kaynağını doğrudan Mustafa Kemal Paşa ve onun siyasi icraatlarına muhalefetten almıştır (1952: 538).

Dördüncü bölüm “Cumhuriyet Rejiminde Siyasi Partiler” başlığını taşımaktadır. Tunaya Türkiye Cumhuriyeti'ni 23 Nisan 1923 tarihinde, Müdafaa-i Hukuk hareketinin resmi olarak vardığı amaç olarak tanımlamaktadır (1952: 540). Kurulan yeni rejimin ulusal ve uluslararası siyasetine yön veren ana hat iki amaç üzerinden şekillenmiştir. Uluslararası alandaki amaç ortak barış ve güvenlik sistemine dâhil olmak olmuş, ulusal alandaki amaç ise uluslararası amacı gerçekleştirirken ülke içinde milli bir ekonomik kalkınma ve hürriyet sentezini gerçekleştirebilmek olmuştur (1952: 542). Yapılan inkılapların tamamı bu amaçla gerçekleştirilmiştir. Dış politika alanında koyulan amaç için ilk adım, Lozan Antlaşması ile atılmış, Türkiye Cumhuriyeti diğer devletlerle eşit haklara sahip olarak Milletler Cemiyetine kabul edilmiştir (1952: 543). İkinci Dünya savaşının patlak vermesiyle birlikte Türkiye Batı tarafında yer almış, nitekim savaşın “demokrasinin zaferi” ile sonuçlanması Türkiye'deki siyasi hayatı ve kurulan/kurulacak olan siyasi partilerin programlarını etkilemiştir (1952: 543, 544). Bu bağlamda Tunaya, Türkiye'deki siyasi parti mücadelesinin yedi aşamadan geçtiğini belirtmektedir. İlk aşama 23 Nisan 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanı ile başlamış, 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulması ile son bulmuştur; bu süreçte Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ardından cemiyetin Cumhuriyet Halk Fırkasına dönüşmesi ile CHF hâkimiyeti söz konusu

olmuştur (1952: 544- 550) . İkinci aşamada Müdafaa-i Hukuk ve Cumhuriyet Halk Fırkaları tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ancak çeşitli gerekçelerle hareketin önlenmesi üzerine 1930 yılına kadar CHF tek parti olarak hâkimiyetine devam etmiştir (1952: 556). Üçüncü aşama, Cumhuriyet Halk Fırkasından ayrılan üyeler tarafından 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkasının, 29 Eylül 1930 tarihinde eski bir Müdafaa-i Hukukçu tarafından Ahali Cumhuriyet Fırkasının ve Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisinin kurulmasını kapsamaktadır (1952: 557). Ancak bu üç partinin de siyasi ömrü uzun ömürlü olmamıştır. Dördüncü aşamayı Cumhuriyet Halk Partisinin demokrasi girişimlerine rağmen tek parti iktidarını kesintisiz olarak on beş yıl daha devam etmesi oluşturmaktadır. Beşinci aşamada, 1945 yılı itibarıyla “Milli Kalkınma Partisi” kurulmuş ve çok partili yaşama geçilmiştir. Altıncı aşamada ise, uzun yıllar tek parti iktidarı olan görev yapan Cumhuriyet Halk Partisi görevini Demokrat Partiye devretmiştir. Yedinci ve son aşama ise içinde yaşanılan dönemde (1952) faaliyetlerine devam siyasi partileri kapsamaktadır. Tunaya bu bağlamda 1923-1952 yılları arasında kurulmuş olan otuz beş adet siyasi partiyi incelemiştir. Eserin sonuç kısmı kaleme alınan dört bölümün özeti niteliğini göstermektedir.

Tunaya sonuç kısmında eserin daha sonra yapılacak çalışmalara malzeme sağlaması amacını taşıdığını tekrar belirtmiştir (1952: 749). Eserin içeriği Tunaya’nın daha sonra kaleme alacağı çalışmalarında, tasnif edilmiş bir şekilde ayrıntılı olarak ele alınmış, dolayısıyla sonraki süreçte kaleme aldığı eserleri için de bir kaynak teşkil etmiştir. Bu çalışmanın daha sonra kaleme alacağı eserlerinden en önemli farkı ise analizlere ve Tunaya’nın kişisel görüşlerini nadiren içeriyor olmasıdır. Tunaya, bu eserinde güncel siyasi tartışmalara cevap üretme amacı gütmekten literatürde eksik olarak saptadığı, Türkiye’de kurulmuş olan siyasi organizasyonları ele alan bir kaynak eser oluşturmayı amaçlamıştır. Literatürdeki böyle bir eksiğin varlığını saptaması “müessese ve tesis teorisinin” Tunaya’nın düşünce sistemine yaptığı bir etkinin sonucudur.

2.3. Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku

Tarık Zafer Tunaya’nın “Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku” başlıklı eseri ilk baskısını 1966 yılında Sulhi Garan Matbaası aracılığı ile yapmıştır.

Tunaya’nın “Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku” başlıklı eseri hem kapsamı bakımından hem Türk modernleşmesini okuma biçimini göstermesi açısından hem de

akademik eğitim nosyonlarını devam ettirdiğine yönelik bulgular taşıması bakımından çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde yer almaya uygundur. Çalışmamız kapsamında eseri Tunaya'nın akademik yönelimleri ve "müessese teorisinin" etkilerini incelediğimiz ikinci bölüm içinde ele almamız ilk olarak eserin ders notlarından oluşmuş olması ve bu ders notlarının Tunaya'nın düşünce sistemini oluşturan kavram setini içermesi ile ilgilidir. Tunaya eserinde, öğrencilerinin Kamu Hukuku, Ceza Hukuku, Sosyoloji ve İktisat derslerinde gördükleri konuları Siyaset Bilimi ve Anayasa Hukuku disiplinleri penceresinden incelediğini belirtmiştir (Tunaya, 1966: 4). Bu bağlamda eser öncelikle, öğrencilerin çeşitli derslerde gördükleri konulardaki kavramları açıklamaya yönelmiştir. Tunaya, üzerinde çok tartışılan ve zaman zaman anlamından koparılarak kullanılan siyasi iktidar, hürriyet, demokrasi siyasi müesseseler gibi kavramları tarihsel süreç içinde geçirdikleri dönüşümler ve ulaştıkları noktalar üzerinden açıklamıştır. Tunaya; devlet kurumu ve devlet kurumunun kurucu unsuru olan halka ilişkin bu kavramları açıklarken "müessese ve tesis teorisinin" sağladığı düşünsel kaynaklardan faydalanmıştır. Yalnızca devlete ilişkin görülen kavramları halk unsuru ile bağ kurarak açıklaması "müessese ve tesis teorisinin" Tunaya üzerinde devam etkisini gösterme açısından iyi bir veri oluşturmaktadır.

Tunaya kendisini bu eseri üretmeye yönelten temel motivasyonun, üniversite öğrencilerinin üniversite içinde öğrendikleri bilgilerin hayatta bir karşılığının olmaması ya da tersinden siyasal hayatta meydana gelen gelişmelerin üniversite sıralarında kendine yer bulamamasına bir tepki olarak, gençlerin merak ettikleri konuların açıklanması ve tabu olarak görülen meselelerin açıklanabiliyor olması çabası olduğunu bildirmektedir (1966: 5).

Eser, "Çağımızın Sosyal Gelişmeleri ve Siyasi Müesseseler, Siyasi Hayat ve Gerçekleri, Batı Demokrasisi ve Klasik Anayasa Hukuku, Marksist Toplumların Anayasa Hukuku ve Azgelişmiş Memleketlerin Anayasa Hukuku" başlıklarını taşıyan beş bölümden oluşmaktadır. "Çağımızın Sosyal Gelişmeleri ve Siyasi Müesseseler" başlığını taşıyan birinci bölümde öncelikle içinde yaşanan çağın tanımlaması yapılmıştır. Tunaya, içinde yaşanan çağın gelecekteki tarihçiler tarafından bir yandan "tereddütler çağı" bir yandan ise "ideolojik çarpışmalar" çağı olarak adlandıracaklarını belirtmektedir (Tunaya, 1966: 1). Tunaya'ya göre içinde yaşanan çağın en önemli ve belirleyici özelliği hızlıca meydana gelen teknik gelişmeler olmuş,

bu hızlı gelişmeler hukukçuları insan ve toplum problemlerini yeniden incelemek ve sosyal bilimci gibi düşünmek zorunda bırakmıştır (1966: 2). Çağın bir diğer özelliği ise, insanların yalnız yaşamaktan vazgeçerek kendisine benzeyen insanlarla bir araya gelmesi ve bunun sonucunda “*vasat insan*” tipinin ortaya çıkması olmuştur (1966: 3). Tunaya, çağımızda insanların bir araya gelerek ve birbirine benzeyerek ortaya çıkardığı insan tipini vasat olarak tanımlamış, bu tipin kendine benzemeyeni değersizleştirdiğinin altını çizerek bu durumun siyasi alandaki yankısına örnek olarak ise geniş seçmen kitlelerinin siyaset alanı içine girmesini göstermiştir. Teknik alandaki gelişmeler ve ortaya çıkan yeni insan tipi ile yaşanan devirde çeşitli çatışmalar ortaya çıkmıştır. Tunaya bu çatışmaları dört başlık altında incelemektedir. Bunlardan ilki sosyal ve siyasal problemleri çözme yöntemi olarak ortaya çıkan diyalog ve diyalektik ikiliğidir. Diyalektik, karşıt unsurlar arasındaki farklılıkları topyekûn ortadan kaldırmayı hedeflerken, diyalog çatışmaları öncelikle kabul ederek ortak bir uzlaşa sağlamayı hedeflemektedir. Ancak Tunaya’ya göre, bu iki çözüm yöntemi her ne kadar birbirine zıt olarak yorumlansa da diyalog-diyalektik karşılaşması kendi içinde bir diyalog barındırdığından birbirlerine karşıt değildirler (1966: 7). Bir diğer çatışma konusu, sosyal yapılar arasında meydana gelen az gelişmişlik ve çok gelişmişlik ikilemidir. Tunaya’nın tanımlamasına göre yaşanan çağda az gelişmişlik yalnızca ekonomik bir alanı işaret etmenin çok ötesine geçmiştir. Az gelişmişlik sanayileşmemiş, ekonomik ve siyasi olarak gelişmiş ülkelere bağılılık gösteren ülkeleri tanımlamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde sosyal yapıda feodal kalıntıların hâkimiyeti devam ederken halk gerici-ilerici, fakir ve zengin olarak ikiye bölünmüştür (1966: 8). Tunaya, az gelişmiş ülke terimine karşılık gelişmiş ülke yerine çok gelişmiş teriminin kullanımının daha doğru olacağını ifade ederek çok gelişmiş ülkelerde teknik alandaki hızlı gelişmelerin siyasal alanda birtakım problemlere yol açtığının altını çizmiştir. Çok gelişmiş ülkelerde tekniğin hızlı gelişimi demokrasiyi zayıflatarak iktidarın şahsileşmesinin yolunu açmış, siyasi kurumlar arası dengeyi bozmuştur (1966: 10, 11). Tunaya bir diğer çatışma başlığı olarak kapitalizm ve kolektivizm sistemlerini karşılaştırmıştır. Eserin ilk olarak 1960’lı yılların ortasında ele alındığı düşünüldüğünde güncel siyasi tartışmalarda öğrencilere yol göstermesi açısından önemi daha iyi anlaşılacaktır. Tunaya eserinin bu kısmında kapitalist ve kolektivist sistemleri tanımlayarak özelliklerini saptamıştır. Bir sonraki ve son tartışma başlığı ise ideolojiler üzerine olmuş sağ ve sol dünya görüşleri ele alınmıştır. Prof. Dr. Öztekin Tosun, özellikle Ceza Hukuku alanında görev yapacak hukukçular için eserin “Sosyal

Eğilimler Çatışması: Sağ ve Sol” başlıklı kısmının hayati önem taşıdığının altını çizmektedir (Tosun, 1966: 1045). Prof. Dr. Öztekin Tosun’a göre, üniversite eğitimi sürecinde öğrencilere *sağcılık, solculuk, Marksizm, Komünizm konusunda ileriki görevlerinde kendilerine lazım olan temel bilgiler verilmemiş*, bu temel bilgi eksikliği ise hukuk alanında yanlış uygulamaları doğurmuştur (Tosun, 1966: 1045, 1046). Tunaya sağ eğilimi, temelinde insanın ve dolayısıyla toplumun değişmeyeceği inancı bulunan, eğer bir değişim meydana gelecek ise bunun ancak insanüstü bir irade tarafından meydana getirileceğini kabul eden bir görüş olarak tarif etmektedir (1966: 20). Sağ eğilimin bir diğer önemli ayırıcı özelliği ise insanlar arası eşitliği ret ederek hiyerarşiyi benimsemesidir ki ırkçı ve otoriter rejimler bu görüşten beslenmektedir (1966: 20). Tunaya’nın tanımlamasına göre; sol eğilim temelinde değişimi ele alır ve insan iradesi ile toplumu daha ileriye ve iyiye taşıyabileceğini savunmaktadır (1966: 21). Sağ eğilimin aksine insanlar arası hiyerarşiyi reddeden sol eğilim insanlar arası eşitliği ve adaleti sağlamayı hedeflemektedir (1966: 21). Tunaya bu kısımda esas olarak, solda olmanın mutlak olarak sosyalist veya komünist olmakla eş olmadığının altını çizmiştir (1966: 22).

Eserin “Siyasi Hayat ve Gerçekleri” başlığını taşıyan ikinci bölümü dokuz alt başlıktan oluşarak eserin en uzun bölümünü oluşturmaktadır. Tunaya ikinci bölümün birinci alt başlığını oluşturan “Siyasi Hayat” başlıklı kısımda öncelikle siyasi hayatın unsurlarını belirleyerek kavramsal çerçeveyi açıklamış böylece eserin kalan kısmı için kılavuz oluşturmuştur. İlk olarak, sosyal bilimler alanında siyasal hayatı incelemeye talip olan birçok disiplinin olduğunu belirten Tunaya; Anayasa hukukçuları ve Siyaset Bilimcilerinin konuya diğer disiplinlerden farkı bir perspektifle yaklaştığını belirterek, aynı zamanda anayasa hukuku kökeninden gelen bir siyaset bilimci olarak kendi farkını da belirtmektedir. Sosyal bilimler disiplinleri siyasi hayata dair “*Toplum hayatı içinde hâkimiyet ve iktidar nasıl işler, ne gibi şekiller alır?*” soruları ile ilgilenirken Anayasa Hukuku ve Siyaset Bilimi bu sorulara ek olarak “*Siyasi iktidara türlü şekiller veren, onu değiştiren, şu ya da bu yönde harekete sevk eden itici kuvvetler nelerdir? Toplum düzeniyle siyasi iktidarın ilişkileri nelerdir?*” sorularına da cevap aramaktadır (1966: 36). Tunaya’ya göre bir ülkenin hükümet sistemi yalnızca anayasası incelenerek çözülebilecek kadar basit bir yapı değildir, esas olarak hükümet organlarını harekete geçiren kuvvetler üzerinde durmak gerekmektedir (1966: 37). Tunaya bu kısa girişin ardından siyasi hayatın unsurlarını belirlemiş ve açıklamıştır.

Bu bağlamda ilk olarak siyasi iktidar nedir sorusu cevaplanmıştır. Belli yetkiler ve yasaklar koyarak insanların anarşiye sürüklenmeden birlikte yaşamasını sağlayan ve en etkili karakterini devlet adı verilen organizasyonda bulan otoriteye siyasi iktidar denir (1966: 38). Siyasi iktidarın en temel görevi toplumsal hayatı tüm insanların faydasına olacak şekilde düzenlemek ve bu düzeni devam ettirmektir. Tunaya'nın siyasi iktidara ilişkin sorduğu sorularda ve sorulara cevap üretmek için çizdiği yol haritasında henüz öğrencilik yıllarında tanıştığı “müessese teorisinin” etkilerini gözlemlemek mümkündür. Tunaya tarafından siyasi iktidara biçilen temel görev; insanların yarar sağlayabileceği biçimde toplumsal hayatı düzenlemektir. Bu tanımlama, “müessese ve tesis teorisinde” bireylerin yalnızca anarşiye düşmemek için değil, özgürlük ve adalet içinde yaşamak için devlet kurumu kurdukları yargısına işaret etmektedir. İktidarı elde etmek için verilen mücadelelerin tümüne iktidar savaşı adı verilmektedir ve bu savaşın sınırları anayasa ile belirlenmektedir (1966: 39). Anayasa hem iktidar savaşı verenler arasındaki bağı kurarken bir yandan da hukuk ile siyaset arasındaki bağı kurmaktadır (1966: 40). Siyasi iktidarı ve dolayısıyla iktidar savaşını etkileyen tüm kurumlara siyasi kuvvet denir ve siyasi kuvvetlerin savaş stratejilerinin tümü siyasi hayatı oluşturmaktadır (1966: 40). Siyasi iktidarların ve bu iktidar savaşında taraf olanların en temel amacı kamuoyunun desteğini sağlamaktır. Tunaya'ya göre kamuoyu mekanizması ikili bir sistem üzerinden çalışmaktadır. Siyasi kuvvetler belli meseleleri halka benimsetir ardından halk kendisine benimseten şeyleri istemeye başlamaktadır (1966: 42). Bu bağlamda Tunaya, özellikle günümüzde yaşanan hızlı teknolojik gelişmelerin etkisiyle de siyasi kuvvetlerin *kamuoyu yapıcılığı* yaptığını ve halka bir istettirdiklerini belirtmektedir (1966: 42). İkinci bölümün ikinci alt başlığında “Siyasi İktidar” kavramı mercek altına alınmıştır. Tunaya, uzun yıllar boyunca siyasi iktidar kavramı yerine hâkimiyet ve egemenlik kavramlarının kullanıldığının, ancak her iki kavramında siyasi iktidar kavramının içeriğini tam olarak kapsamadığını ileri sürmektedir. Tunaya'ya göre, *Hukuk öğretiminin surf pozitivist bir metotla yapılması, sosyal ilimler bütünü içinde ele alınmayıp, tecrit edilmek istenmesi hâkimiyet terimiyle yetilmesi sonucunu doğurmuştur* (1966: 49). Hâkimiyet terimi *en üstün, bölünmez ve yenilmez bir kudret* olarak tanımlanırken siyasi iktidar kavramı bu tanımdan farklıdır (1966: 50). Modern devletlerin oluşumu ile ortaya çıkan siyasi iktidar kavramı birçok noktada hâkimiyet kavramının kapsamı dışına çıkmaktadır. Tunaya, siyasi iktidar kavramının özgünlüğünü belirtmek için Prof. Georges Burdeau tarafından yapılan saptamaları

kullanmıştır; buna göre hâkimiyet ile siyasi iktidar arasındaki en önemli fark hâkimiyetin hükümet edenlere oranla sınırsız ve bölünemez olmasıdır (1966: 51, 52). Tunaya'nın tanımlamasında siyasi iktidar *başkaları için emir verme ve bu emirleri yerine getirtme araçlarına sahip olmayı kapsayan iki unsurlu bir yetki-arac karışımıdır* (1966: 55). Bu yetki-arac karışımının en önemli görevi insanların bir arada mutlu yaşamasını sağlamak ve anarşi durumunu önlemektir (1966: 58, 59, 61). Siyasi iktidarın bu görevleri yerine getirmek için en önemli olanağı ise hukuk yoluyla düzenleyici role sahip olmasıdır (1966: 63). Tunaya siyasi iktidar kavramını incelemenin ardından ikinci bölümün üçüncü alt başlığında Türkiye'deki siyasi hayatın ve siyasi iktidarın gelişmelerini incelemiştir³⁸ (1966: 65). İncelemesini İkinci meşrutiyete kadar geçen süreçte Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi ve toplumsal düzeni inceleyerek başlatan Tunaya ardından asıl siyasi hayatın başladığı nokta olarak ifade ettiği İkinci Meşrutiyet dönemi incelemiştir (1966: 71). İkinci Meşrutiyet dönemi iktidar etrafında açık mücadelelere sahne olmuş, tüm fikir akımları, çatışmaları ile “*siyaset laboratuvarı*” niteliğini kazanmıştır (1966: 71, 72, 73). İkinci Meşrutiyet döneminin Türkiye'deki siyasi hayata dair öneminin altı çizildikten sonra mütareke dönemi ele alınmış ardından Cumhuriyet rejimi gelişmeleri 1923-1945, 1945-1960, 1960-1961 ve 1961'de bugüne (1966) olmak üzere yapılan bir bölümlendirme ile incelenmiştir. İkinci bölümün dördüncü alt başlığı “Kamu Hürriyetleri” başlığını taşımaktadır. Bu kısımda öncelikle kamu hürriyeti kavramının anlamını ve kapsamını açıklamak isteyen Tunaya, sıkça birbirleri yerine kullanılan hak ve hürriyet kavramlarının ayrımını yapmıştır. Buna göre, hürriyetler insanın sadece insan olduğu için doğuştan sahip olduğu serbest hareket etme gücünün ifadesidir (1966: 82). Haklar ise, *yazılı hukuk belgeleriyle, kanunlarla, hürriyeti sağlamak için kişiye tanınan yetkilerdir* (1966: 82). Hakların ve hürriyetlerin birleşimi “Kamu Hürriyetleri” olarak tanımlanmaktadır (1966: 82). Kişinin hürriyetlerini kullanma sınırı ve özgürlüğü siyasal rejimlere göre farklılık göstermektedir. Tunaya'ya göre bir rejimin niteliği bireylere hürriyet alanı bırakması ile ölçülebilmektedir, bir siyasi rejim bireylere hürriyet alanı bırakmadığı takdirde totaliterdir (1966: 83). Tunaya saptamasını Napolyon dönemi örneği ile derinleştirmiştir. Napolyon dönemi Fransa'sında otoriter

³⁸ Türkiye'deki siyasi hayat ve siyasi hayatın kapsadığı gelişmeler Tarık Zafer Tunaya'nın diğer eserlerinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmamız kapsamında temel amaç Tunaya'nın olaylara bakış açısını anlamak olduğundan, tekrara düşmemek amacıyla, Türkiye'deki siyasal gelişmeler bu bölümde ayrıntılı bir biçimde ele alınmayacaktır.

bir rejim hüküm sürmesine rağmen bireylere hareket alanı sağlanmıştır, bu durum her otoriter rejimin mutlaka totaliter olmadığının göstergesi olarak kabul edilmiştir (1966: 84). Ardından, kamu hürriyetleri kavramı tarihsel süreç içinde incelenmiş ve Faşizm, Marksizm ve Batı demokrasilerinin kamu hürriyetleri kavramına yaklaşımı ele alınmıştır. Kamu hürriyetleri başlığında ele alınan bir diğer konu ise hürriyetlerin sınırlandırılması meselesidir. Siyasi iktidarın temel görevinin bireylerin anarşiye düşmeden bir arada mutlu yaşaması olduğu düşünüldüğünde kamu hürriyetlerinin belli bir sınırlandırmaya tabi tutulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır; ancak bu noktada Tunaya, Montesquieu'nün *halkın hâkimiyeti her zaman hürriyeti değildir* sözünü hatırlatarak hürriyetlerin kısıtlanması konusunun nasıl ele alınması gerektiğine dikkat çekmektedir (1966: 108). Tunaya, demokrasilerde kanun yapmanın bir anlamıyla kamuoyunun eseri olduğundan hürriyetlerin kısıtlanması ancak ve ancak 1789 yılından beri süregeldiği şekliyle yasama organı tarafından yapılması gerekliliğini savunmaktadır (1966: 108). Ancak bu noktada kanun yoluyla da kamu hürriyetlerinin ortadan kaldırılabileceğine dikkat çeken Tunaya, anayasa mekanizmasına frenleyici tedbirler konulması gerektiğinin altını çizmektedir (1966: 110). Bu bölümün ardından “Türkiye’deki Kamu Hürriyetleri” konusu ele alınmıştır. İkinci bölümün altıncı alt başlığı “Siyasi Partiler” başlığını taşımaktadır. Siyasi Parti Tunaya tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: “*Siyasi parti, belli bir siyasi program üzerinde birleşmiş kişilerin, bu programı, normal seçim yollarıyla gerçekleştirme amacını güderek, kurmuş oldukları bir dernektir* (1966: 147).” Tanımın ardından siyasi partileri dernek, vakıf gibi oluşumlardan ayıran iki temel farkın altı çizilmektedir. Buna göre bir siyasi parti, iktidarda olup olmaması fark etmeden devleti idare etme programına ve iddiasına sahip olmalı ve her koşulda iktidarı ele geçirmeyi hedeflemelidir (1966: 148). Siyasi parti kavramının açıklamasının ardından siyasi partilerin tarihsel süreç içinde ortaya çıkışları, gelişim evreleri ele alınmış, ideolojileri ve etki kapsamaları incelenmiştir. Bir sonraki bölümde Tunaya, “Türkiye’deki Siyasi Partiler 1859-1952” eserinde ayrıntılı bir şekilde ele aldığı Türkiye’deki siyasi partilerin genel çerçevesi çizmiştir. İkinci bölümün sekizinci alt başlığı “Baskı Grupları” adını taşımaktadır. Baskı grubu bilinçli ve organize olmuş bir çıkar grubu olarak tanımlanabilmektedir, temelinde grubun menfaati doğrultusunda iktidara yapılan baskı sonucu etkili olma güdüsü vardır (1966: 264). Tunaya bu noktada baskı grubu ile menfaat grubu arasındaki farka dikkat çekmektedir. Menfaat gruplarını baskı gruplarından ayıran temel nokta organizasyon ve bilinç olmuştur. Menfaat gruplarına belli bir bilinç ve ortak davranış biçimi ile

hareket etmezken baskı grupları ortak bir bilinç ile eşgüdümlü hareket etmektedirler (1966: 265). Ardından baskı gruplarının çeşitleri ele alınmış ve Türkiye'deki gelişmeleri izlenmiştir.

Eserin üçüncü bölümü “Batı Demokrasisi ve Klasik Anayasa Hukuku” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Batı demokrasisi ele alınmış ardından uygulama alanlarından Amerika Birleşik Devletleri örneği seçilerek inceleme yapılmıştır. Tunaya öncelikle anayasanın ortaya çıkışını ele almıştır. Anayasa iktidar gücünün sınırlarını belirlemek ihtiyacının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreç içinde eski çağlardan itibaren süregelen anayasal rejimler incelenmiş ve anayasa rejimlerinin demokrasinin bir sonucu olmadığı aksine demokrasiden çok daha uzun zaman önce ortaya çıkmış olduğu saptanmıştır (1966: 290). Tunaya anayasanın kavramsal çerçevesini ve tarihsel süreç içindeki gelişimini açıklamasının ardından demokrasinin neden Batılı toplumlarda ortaya çıktığı sorusunu irdelenmiştir. Prof. Andre Hauriou Batı demokrasisini ortaya çıkaran faktörleri beş maddede toplamış, Tunaya da beş maddelik açıklama ve açıklamaya eleştirileri üzerinden Batı demokrasisinin ortaya çıkış koşullarını belirtmiştir. Prof. Andre Hauriou'nun açıklamasında ilk olarak jeopolitik ve sosyolojik koşullara atıf yapılmaktadır (1966: 292). Tunaya'ya göre fiziki olarak bitişik devletlerin dışında da „Amerika örneğinde olduğu gibi, Batı demokrasisinin görüldüğü ülkeler mevcuttur ve bu sebeple jeopolitik konuma atfedilen önem bu noktada hatalı olmaktadır. Batı demokrasilerinde dil, din, etnik birliktelikler olduğu kadar ayrılıkların da mevcut olması sosyolojik koşulların benzerliği tezini doğrulanabilir olmaktan çıkartmıştır (1966: 292). Tunaya'ya göre Andre Hauriou'nun jeopolitik ve sosyolojik koşullar, din koşulları, teknik koşullar, ekonomik koşullar sınıflandırması doğrudur ancak her birinin bir araya gelişinin etkisiyle Batı demokrasisi ortaya çıkmıştır. Batı demokrasisi sıralanan beş faktörün yarattığı iklimin bir ürünü olmuştur (1966: 295). Batı demokrasini doğuran koşulların incelemesinin ardından rejimin dayanakları ve niteliği incelenmiştir. Tunaya'ya göre, Batı demokrasinin en köklü niteliği yönetilenlerin yöneticilerini etkileme ve sınırlama gücüne sahip olmasıdır, böylece otoriter rejimlerin reddi gerçekleşmiş olur (1966: 298, 299). Batı demokrasisinde tüm vatandaşlara söz hakkı tanınması sebebiyle bir oybirliğinden söz edilemez, rejim plüralisttir. Plüralist bir siyasal hayat içinde çelişmeler ortaya çıkartılır ve bu çelişmeler ortadan kaldırılmadan diyalog yoluyla ortak bir yaşam düzlemi bulunmaya çalışılır (1966: 300, 301). Demokraside iktidarın

tek kaynağı toplumdur ve amaç toplumu oluşturan bireylerin mutluluğunun sağlanmasıdır (1966: 301, 302). Batı demokrasisi çağdaş milli devleti ortaya çıkartmıştır ve milli devlet kadrosu içinde Klasik Anayasa Hukuku geliştirilmiştir (1966: 306, 307). İnsanların demokratik bir iklimde yaşayabilmeleri için gerekli olan kurallar ve kurumlar bütünü klasik Anayasa hukukunu ortaya çıkartmıştır. Tunaya Batı Demokrasisine dair teorik arka planı sunmanın ardından demokrasinin uygulama örneklerinden biri olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni seçmiş ve incelemiştir. Tunaya bu bölümde demokrasinin kusurlarının saptanabilir olduğu için düzeltilebilir olduğu ve en iyi rejim olmasa dahi en az fena rejim olduğu sonucuna ulaşmıştır (1966: 306).

Eserin dördüncü bölümü “Marksist Toplumların Anayasa Hukuku” başlığını taşımaktadır. Tunaya, Sovyet Rusya, Kızıl Çin ve Halk Demokrasilerinin siyasi hayatlarında Marksist- Leninist temele dayalı bir anayasa hukuku ile düzenlediklerini diğer ülkelerden farklı olarak buralarda ideolojinin kişisel ve siyasi hayatı tamamen kaplaması sebebiyle ideolojik toplumlar olduğunu belirtmektedir (1966: 341). Tunaya sıkça yapılan Marksist toplum nitelendirmesinin hatasına dikkat çekerek Marksist toplumların birinci dünya savaşı sonrasında ortaya çıktığını öncesinde olmadığını belirtmektedir; Marksist toplum birinci dünya savaşının yarattığı koşullar içinde savaşın hemen ardından Sovyetler Birliği ile ortaya çıkmıştır (1966: 343). Ardından Marksist ideolojinin siyasal alandaki gelişimini izlemeye çalışan Tunaya, Marksizm'in siyasal, sosyali ve ekonomiyi bir arada gören bütüncül yaklaşımı içerisinde salt bir siyasal doktrin saptamanın zorluğunu belirtmiştir (1966: 353). Bu bağlamda Marksizm'de devlet ve ihtilal kavramlarını ele almıştır. Marksizm'de devlet *öteki sınıfı baskısı altına almak amacıyla ekonomik olarak iktidarda olan sömürücü sınıfın siyasi teşkilatlanması* olarak tanımlanmaktadır (1966: 354). Devlet var olduğu sürece sınıf kavgaları devam edeceği için Marksizm devletin yıkılması gereken bir organizasyon olduğunu savunmaktadır (1966: 356). Marksizm'de ihtilal altyapı ve üstyapı uyumsuzluğudur, daha geniş bir ifadeyle toplumdaki huzursuzluğun çözülmesi amacıyla aksiyona geçilmesi olarak tarif edilmektedir (1966: 356). Tunaya, Karl Marks'ın vefatından sonra Marksizm'de iki eğilimin ortaya çıktığını belirtmektedir; Bunlardan biri Batı Sosyalizmi diğer ifadesiyle Demokratik sosyalizmdir (1966: 360). Batı sosyalizmi; Batı demokrasisi içinde kendisini gerçekleştirebileceğine inanan, ideolojik olarak eskiye nazaran daha ılımlı ve diyaloga açık bir ideoloji olmuştur

(1966: 360- 362). Tunaya Batı Sosyalizminin çeşitliliğine ve ılımlılığına dikkat çekerek her Marksist'in komünist olmadığı çıkarımına ulaşmıştır. Batı Sosyalizmi içinde çeşitlilikler barındırmasına rağmen Marksizmi Leninizm'in tekelinden, sosyalizmi de Marksizm'in tekelinden kurtarma amacı noktasında ortaklaşmıştır (1966: 364). Karl Marks'ın vefatından sonra Marksizm'de ortaya çıkan bir diğer eğilim Sovyet Marksizmi olmuştur. Marksizm, Bolşevik ihtilali lideri Lenin tarafından yeniden yorumlanmıştır. Tunaya bu bölümde Lenin'in yorumlarına yer vermiş ardından Marksizm doktrinine Lenin'in getirdiği yeniliklerin ideolojinin birbirinden farklılaştığının altını çizmiştir. Sovyet Marksizm'inin Marksizm'in tekeline sahip olduğu iddialarını yanlış bulan Tunaya, Marksizm'in mutlaka Komünizm olmayacağını vurgulayarak tek bir sosyalizm olamayacağını ve çeşitli sosyalizmler olduğunu vurgulamıştır (1966: 380).

Eserin beşinci bölümü “Azgelişmiş Memleketlerin Anayasa Hukuku” başlığını taşımaktadır. Tarihsel süreç boyunca az sayıda zengin ülkenin çevresinde çok sayıda yoksul ülke yer almış ve zengin ülkeler kendilerini medeni sayarak yoksul ülkelere vahşi olarak bakmışlardır (1966: 401). Bu bakış açısının bir sonucu olarak yoksul ülkeler içinde bulundukları durumu sorgulamamış, gelişebileceklerine inanmamışlardır. Ancak İkinci Dünya Savaşı ile birlikte zengin ülkeler tarafından oluşturulan ve benimsetilen bu görüş yıkılmış, az gelişmiş ülkelerde ,teknolojik gelişmelerin de etkisiyle, bir sosyal uyanış meydana gelmiştir (1966: 401). Tunaya, az gelişmiş ülkeleri nitelemek amacıyla Üçüncü Dünya kavramını kullanmayı tercih etmiş, bu kavramla Doğu ya da Batı kampında olması fark etmeksizin (gelişmiş ülkelerin içindeki az gelişmiş bölgeler dışında) az gelişmiş ülkelerin tümünün işaret edildiğini belirtmiştir (1966: 404). Bu kavramsal çerçevenin ardından Tunaya, az gelişmiş ülkelerin niteliklerini saptamıştır. Az gelişmiş ülke sanayileşememiş, ekonomik ve siyasal bakımdan tam bir özerkliğe sahip olamamıştır; ülke içinde küçük bir zengin kesim ve büyük bir fakir kesimin olması sosyal sınıflar arasındaki ayrımı uçuruma çevirmiş çalışan ile çalıştırılan arasındaki ilişki feodalleşmiştir (1966: 406). Zengin azınlık dış ülkeler tarafından desteklenirken bir yandan da büyük halk kitleleri din adamlarının, büyücülerin, din istismarlarının etkisi altında kalmaktadır (1966: 406). Tunaya'ya göre az gelişmiş ülkelerin en önemli özelliği milli birlikten yoksun oluşları ve ırklar mozaïği görüntüsü sergilemeleridir (1966: 407). Ülke içinde yer alan farklı kültürler daimi bir çatışma göstermektedirler. Ancak Tunaya bu durumun her az

gelişmiş ülkede görülmeyeceğini belirterek kanıt olarak az gelişmiş bir ülke olarak Türkiye'nin milli bütünlüğe sahip olduğunu vurgulamaktadır (1966: 408). Tunaya azgelişmiş ülkelerin ortak özelliklerini belirtmenin ardından bu ülkelerin hangi yollarla kalkınabileceği sorularına cevap aramıştır. Ulaşılan sonuç, yıllardır uygulanmaya çalışıldığı gibi Doğu ya da Batı kampından kopya edilen yönetim şekillerinin ya da kalkınma formüllerinin bu ülkeler için çözüm olamayacağı, her ülkenin kendi iç dinamiklerine uygun olarak bir çözüm yolu bulması gerektiği olmuştur.

Tunaya 1966 yılında yayınlamış olduğu “Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku” başlıklı eseriyle öncelikle siyasi yapı, siyasi iktidar, siyasi sistemler, siyasi sistemler, anayasa, kamu hürriyetleri, demokrasi, kalkınma gibi devlete ve siyasi düzene ilişkin kavramları açıklamıştır. Öncelikli olarak devlete ilişkin kavramların halk unsuru ile bağının kurularak açıklanması ve bu kavramların örneklendirilmesinde bireye vurgu yapılması Tunaya'nın üniversite döneminde edindiği akademik nosyonları devam ettirdiğine işaret etmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölüm girişinde de vurguladığımız üzere, Tunaya'nın düşünce sistemini etkileyen belirgin iki hat bulunmaktadır. Birisi henüz doktora sürecindeyken aldığı eğitimle ilintili olarak “müessese ve tesis teorisi” olmuştur. Bir diğer hat ise, asıl sıçramasını 1960'lı yıllarda yapmış olan batı kaynaklı modernleşme kuramları ile ilintilidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada yaşanan değişim sonucu hem sosyal bilimlerin bir dönüşüme uğramış hem de Türkiye'de çok partili yaşama geçiş konusunda ilk adımlar bu süreçte atılmıştır. 1950 yılında Türkiye'deki mevcut siyasal iklimin değişmesi tarihi tekrar okuma ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Mevcut siyasal iklimin değişmesi ve dünyadaki gelişmeler sonucunda sosyal bilimlerin dönüşüme uğraması Tunaya'nın Türk modernleşmesini okuma biçimini etkileyen/şekillenmesinde rol oynayan etmenler olmuşlardır. Bu bağlamda çalışmamızın üçüncü bölümünde Tarık Zafer Tunaya'nın eserlerinde Türk modernleşmesini okuma biçimlerini incelemeye tabi tutacağız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARIK ZAFER TUNAYA’NIN ESERLERİNDE TÜRK MODERNLEŞMESİNİ OKUMA BİÇİMLERİ

Tarik Zafer Tunaya’nın eserlerini verdiği 1950’li ve 1960’lı yıllarda Türkiye’de de ,dünyanın büyük çoğunluğunda olduğu gibi, batı merkezli bakış açısı sosyal bilimlerin alanında etkili olmuştur. Wallerstein’e göre sosyal bilim Avrupa merkezidir ve Avrupa’nın sorunlarına çözüm bulmak amacıyla Avrupa’nın bütün dünya sistemine hükmettiği tarihsel bir dönemde ortaya çıkmıştır (Wallerstein, 2009: 184).

Özellikle, 1950’li ve 1960’lı yıllardaki Türk modernleşmesinin okuma biçimleri Batı modeli üzerinden yapılmıştır. Modernleşme teorileri esas itibarıyla II. Dünya Savaşı sonrası yenedünya düzeninin kuruluş aşamasında gündeme gelmiş olsa da Batının kendi dışındaki toplumları açıklama arzusu Antik Yunan dönemine kadar uzanmaktadır. Herodot Yunan toplumunu diğer toplumların üzerinde konumlandırırken Yunan toplumu dışındaki toplumları Barbar olarak nitelendirmiş, bu algı biçimi söylem tarzını değiştirerek varlığını yirminci yüzyıla kadar korumuştur (Coşkun, 1989: 289-295).

II. Dünya Savaşının ardından oluşan yenedünya düzeninde Amerika Birleşik Devletleri tarih sahnesindeki yerini uluslararası sistemin hegemon devleti olarak almıştır. Bu süreçte hem savaş sonrası uluslararası sistemin yeniden düzenlenmesi hem de sömürge ülkelerinde dekolonizasyon sürecinin hızlanması Batılı devletleri yeni arayışlara yöneltmiştir³⁹. 1945 yılında Amerikan başkanlığına getirilen Harry S. Truman, 1949 yılında yaptığı bir konuşma ile dört maddelik Amerikan dış politika hedeflerini açıklamış, bu hedefler Batı dışı devletlerin kaderini etkilemiştir. Harry S. Truman’ın dört maddelik dış politika hedeflerinde üretimin arttırılması, dünyanın her yerinde demokrasinin sağlanması ve korunması dünya barışının ön koşulu olarak belirtilmiştir (Background Essay on Point Four Program, 2020). Harry S. Truman’ın açıklamasının ardından 1952 yılında çeşitli alanlardan sosyal bilimcilerin bir araya gelmesiyle Bert

³⁹ Dekolonizasyon hareketlerinin ayrıntılı çalışması için bkz. Betts, , 2004.

F. Hoselitz editörlüğünde “The Progress of Underdeveloped Areas” başlıklı eser yayınlanmıştır. Eser temel olarak Truman’ın açıklamış olduğu Dört Nokta programına cevap niteliği göstererek, Batı teknolojisinin endüstriyel olmayan toplumların ekonomik ve kültürel alanlarına yapacağı etkilerin tehlikelerine işaret etmiştir (Harrison, 2000: 8, 9) Doç. Dr. Necmettin Doğan eserin modernleşme çalışmalarına kaynaklık yaptığını belirtmektedir (Doğan, 2000: 26). Bu bağlamda modernleşme kuramları, eski çağlardan beri Batı düşüncesindeki Doğu algısının bir sonucu olarak, yenedünya düzeninde Batı dışı toplumları “geliştirmeyi” hedefleyen bir doktrin olarak ortaya çıkmıştır.

Modernleşmenin çeşitli tanımları yapılmış olmakla birlikte genel olarak kabul görmüş olan tanımlarından birisi modernleşme teorisyenlerinden Daniel Lerner tarafından yapılmıştır. Daniel Lerner’e göre modernleşme şu şekilde tarif edilebilmektedir:

“Modernleşme eski bir sürecin güncel terimidir. Az gelişmiş toplumların, gelişmiş toplumlardaki ortak özellikleri sosyal dönüşüm süreci aracılığıyla elde etmesine modernleşme denir (Lerner, 1968: 386).”

Daniel Lerner, modernleşme kavramsallaştırması adı altında tarif edilen sürecin II. Dünya Savaşı’ndan önceki süreçte Batılılaşma olarak anıldığını ancak savaş sonrası yenedünya düzeninde ABD hegemonyasının sosyal bilimler alanında da hâkim olması ile birlikte batılılaşma teriminin yerini modernleşme terimine bıraktığının altını çizmektedir (Lerner, 1968: 386). Modernleşme tanımlarından bir diğeri ise İngiliz sosyolog Anthony Giddens tarafından yapılmıştır. Anthony Giddens modernleşmeyi *on yedinci yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan sosyal yaşam ve organizasyonların tüm dünyaya yayılması* olarak tarif etmektedir (Giddens, 1996: 1). Her iki tanımın da işaret ettiği üzere modernleşme, Batı dışı toplumların ekonomik, siyasal ve toplumsal yapılarının Batı modeline benzetilmesi çabasıdır. Modernleşme kuramcıları Batı toplum ve siyasal düzeninin gelinebilecek en üst nokta olduğu ön kabulü ile Batı dışı toplumları incelemişler, bu incelemelerinde gelişmiş-az gelişmiş, geri-ileri düalitelerinden faydalanmışlardır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısı itibariyle kuramlaşan bu anlayış, doğal olarak Türkiye’deki sosyal bilimler alanını da etkilemiş, Türk modernleşmesini okuma biçimleri üzerinde etkili olmuştur. Hukukçu ve siyaset bilimcisi olan Tarık Zafer Tunaya’nın Türk modernleşmesini okuma biçimi de modernleşme kuramlarının etkisi altında olmuştur. Ancak batı kaynaklı modernleşme kuramları etkisinin yanı sıra Tunaya’nın eserleri üzerinde, Türkiye’deki statükonun

değişmesinin etkisi gözlemlenebilmektedir. 1950 yılı itibariyle mevcut siyasal iklimin değişime uğraması tarihi tekrar okuma arayışını beraberinde getirmiştir, bu alanda yapılan çalışmalar artış göstermiştir. Dolayısıyla Tunaya'nın Türk modernleşmesini okuma biçiminde hem batı kaynaklı modernleşme kuramlarının etkisi hem de Türkiye'deki statüko değişiminin getirdiği, tarihi tekrar okuma arayışının etkileri mevcuttur.

Tunaya'nın Türk modernleşmesini okuma biçiminde belirgin olarak izlenebilen iki ana hat vardır. Bunlardan ilki süreklilik vurgusu diğeri ise okuma biçimini az gelişmişlik-çok gelişmişlik, ilerici-gerici, batılı/modern-modern olmayan düalitelerine dayandırmış olmasıdır. Tunaya'nın düşünce sistemi; hiçbir konu veya olgunun birdenbire ortaya çıkmadığı, her olgunun, her fikrin kendisinden önce ortaya çıkmış olan birtakım olaylardan etkilendiği ve çoğu zaman o olayların bir sonucu olarak ortaya çıktığı ön kabulüne dayanmaktadır. Olaylar zincir olarak yorumlanarak kendisinden sonraki döneme olumlu ya da olumsuz miras bırakacaktır. Nitekim Tunaya'daki süreklilik vurgusu, olayları zincir halinde algılama ve analiz etmenin bir sonucu ortaya çıkmıştır. Tunaya'nın süreklilik vurgusu aynı zamanda bizleri onun siyaset bilimi anlayışına götürmektedir. Tunaya'ya göre siyaset bilimi, yeni olanın köklerini eski olanda arayarak geçmiş ve gelecek arasındaki bağlantıyı kendi özgünlüğünde kuran bir disiplindir (Tunaya, 2016: 9, 10). Siyaset Bilimi anlayışı Tunaya'yı Türk modernleşmesi üzerine çalışmalarını sürdüren Şerif Mardin gibi isimlerden ayırmıştır. Şerif Mardin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan etkisi altında kurumsallaşan Siyaset Bilimi disiplini anlayışından hareket etmektedir. Amerikan etkisi altındaki Siyaset Bilimi disiplini, devleti toplumsal olayların üstünde bir hakem pozisyonunda görürken, disiplin hukuk, felsefe, kamu yönetimi gibi disiplinler ile olan bağına kopartmıştır (Örnek, 2015: 229). Bu bağlamda, Şerif Mardin, siyaset biliminin hukuk ile olan ilişkisini yıkan Amerikan siyaset bilimi anlayışından hareket ettiğini belirtmiştir (Mardin, 2011: 242). Tunaya ve Şerif Mardin arasındaki benzer bir farklılık Siyaset Bilimcisi İlter Turan ile de mevcuttur.⁴⁰ İlter Turan, Tunaya'nın İngilizce bilmesine rağmen Anglo-Sakson siyaset bilimi literatürüne ilgili olmadığını, kantitatif araştırmalardan uzak durduğunu belirtmiş, Tunaya'nın kendisini

⁴⁰ Bir önceki bölümde İlter Turan ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi bünyesinde kurulan Siyaset İlmî Kürsüsü anlatıldığı ve Tarık Zafer Tunaya'nın siyaset bilimi anlayışı farkı belirtildiği için bu bölümde gelişmeler ayrıntı verilmeden örnek olarak kullanılmıştır.

toplumu yetiştirme konusunda görevli bir aydın olarak gördüğünü ve mesleki bilgisini amaçla harmanlayıp kullandığının altını çizmiştir (Ali Kuyaksil, 2006: 317).

Tunaya'nın Türk modernleşmesini okuma biçiminde izlenilebilen bir diğer ana hat ise okuma biçimini az gelişmişlik-çok gelişmişlik, ilerici-gerici, batılı/modern-modern olmayan düalizmlerine dayandırmış olmasıdır. Tunaya, modernleşme kuramcılarında görüldüğü gibi modernleşme ile batılılaşmayı eş anlamlı kullanmış ve batı medeniyetini en üst ve ortak medeniyet olarak konumlandırmıştır. Tunaya'ya göre Batılılaşmak *çağdaş bir toplum ve hürriyetçi esaslara dayanan bir Devlet kurmak üzere girişilmiş teşebbüsler ve gerçekleştirmelerdir* (Tunaya, 1960: 18). Batılılaşmaya engel olmak amacıyla ortaya çıkan gruplar, fikir akımları ve eylemler ise Tunaya'nın anlatısında gerici olarak nitelendirilmiş, başta Mustafa Kemal Atatürk ve diğer kurucu kadro ise bu ikilikte ilerici olarak tanımlanmıştır. Benzer bir yaklaşımı Türkiye'de modernleşme üzerine çalışan ilk isimlerden biri olan Niyazi Berkes'te de görmek mümkündür. Niyazi Berkes de Türk modernleşmesini ilerici gerici düalizmi üzerinden okumaktadır⁴¹.

Tunaya'nın anlatısında başvurduğu bir diğer ikilem gelişmişlik-azgelişmişliktir. Tunaya Türkiye'nin az gelişmiş bir ülke olduğunun altını çizerek Batılı ülkelerin seviyesine ulaşılabilmek için yapılması gerekenleri okuyucularına sunmuştur. Sonuç itibarıyla Tunaya, bir yandan modernleşme kuramcılarının Batı'nın en eski ve en ileri medeniyet olduğu iddialarına Türklerin de eski bir medeniyet geçmişi olduğu vurgusuyla yanıt vermeye çalışmış bir yandan ise araştırma hattını modernleşme teorilerine dayandırmıştır. Niyazi Berkes'teki kadar yoğun bir vurgu olmamakla birlikte Tunaya da Türkiye'nin bağımsız bir şekilde Batılaşabileceğini "Batıya rağmen Batılılaşmak" kavramsallaştırmasıyla belirtmiştir.

Çalışmamızda Tarık Zafer Tunaya'nın Türk modernleşmesini okuma biçimini göstermesi açısından eserlerini ayrı ayrı inceledik. Ancak bu inceleme bir kitap eleştirisi iddiası taşımamaktadır ve çalışmamızda Tunaya'nın yalnızca basılı kitapları yer almaktadır. Buradaki amacımız Tunaya'nın eserlerinden, Tunaya'nın ana düşüncelerini ortaya çıkartmak oldu ve bu bağlamda eserlerinin ilk baskılarından hareket ettik. Eserlerinin ilk baskılarını ele almamız, Tunaya'nın zaman içinde Türkiye'de ve dünyada yaşanan siyasal gelişmelerin etkisiyle düşünce sisteminde

⁴¹ Ayrıntı için bkz. Berkes, 2018.

meydana gelen değişimleri izleyebilme amacımız ile ilgilidir. Çeşitli köşe yazıları ve röportajlarının toplandığı “İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa” ve “Medeniyetin Bekleme Odasında” eserlerinin içerisinde yer alan yazılar çoğunlukla güncel siyasi tartışmalara yanıt niteliğinde yazıldığından ve diğer köşe yazılarının konuları basılı kitaplarında işlendiğinden çalışmamızda ayrıca yer almamıştır. Güncel siyasi tartışmalara cevap niteliği gösteren yazıları Tarık Zafer Tunaya’nın yaşam öyküsünün anlatıldığı birinci bölümde konuyla ilgili olarak yer almıştır.

3.1. Hürriyetin İlanı, İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar⁴²

Tarık Zafer Tunaya “Hürriyetin İlanı, İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar” başlığını taşıyan eserini 1959 yılında Baha Matbaası aracılığıyla yayınlamıştır. Eserin konusunu ilk olarak 1948 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi bünyesinde hazırlanan ve “Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Fikir Cereyanları” başlıklı doçentlik tezinde ele almıştır. Tunaya eserini kaleme alışının amacını şu sözlerle açıklamaktadır:

“Eski harfleri okuyamayan, Osmanlıcayı anlayamayan bugünkü nesle memleketimizdeki ideolojik hareketlerin gelişmesini anlatmak. Bu hareketlerin zaman unsuru içinde mukayese ve değerlendirme imkânını, vesikalara dayanarak, genç kuşağa vermek. Çok bol, fakat çok dağınık vesikaları aramaktan, şehir şehir, kitaplık kitaplık dolaşmaktan bir toplumun gençlerini kurtarmak istedik (Tunaya: 1959: 1).”

Tunaya eserinin amacını açıklamasının ardından II. Meşrutiyetin, imparatorluk ile cumhuriyet arasında bir köprü vazifesini üstlendiğini ve bugünü anlayabilmemize yönelik gerekli anahtarları bize sunan bir süreç olduğu için titizlikle incelenmesi gereken bir dönem olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple II. Meşrutiyet döneminde devleti yaşatma kaygısıyla ortaya çıkan düşünce akımlarını kapsayacak bir araştırma serisi oluşturmaya karar vermiştir (1959: 2). Siyaset İlmi adını alacak bu serinin temel dayanak noktasının siyasal olayları bilimsel bir şekilde ele almak olacağını belirten Tunaya serinin İkinci Meşrutiyetin siyasi düşünce akımlarını ayrı ayrı ele alan mini kitaplardan oluşacağını duyurmuştur (1959: 2).

Eser; “İkinci Meşrutiyetin Sınırları, Meşrutiyetin Siyasi Hayatı, Siyasi Hayatın Unsurları, İkinci Meşrutiyet Toplumunu Kaplayan Dertler, Meşrutiyetin Siyasi Fikir

⁴² İnceleme, eserin ilk baskısı dikkate alınarak yapılmıştır.

Cereyanları ve Sonuç” olmak üzere toplam altı bölümden oluşmaktadır. “İkinci Meşrutiyetin Sınırları” başlıklı birinci bölüm öncelikle İkinci Meşrutiyetin başlangıç tarihi için 10 Temmuz’un başlangıç olarak kabul edilmesinin gerekçeleri ve II. Meşrutiyet’in ilanına giden süreç ele alınmıştır. 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) tarihinde anayasa tekrar yürürlüğe girmiş, saltanatın meşrutiyetçi karakteri güçlendirilmiş ve II. Abdülhamit rejiminin bitişi resmen ilan edilmiştir (1959: 5). Tunaya’ya göre 10 Temmuz’un önemi, *Yıldız Sarayı kadrosunun istibdatçı düşüncesinden Namık Kemal ideallerine geçişte ayrım noktası* oluşturmasından kaynaklanmaktadır (1959: 5). 10 Temmuz hareketi bir anlık özgürlük talebinin ifadesi ve başarısı olarak ortaya çıkmamıştır. Osmanlı aydınlarının yıllarca süren mücadelesinin bir sonucudur. Bu bağlamda Tunaya, 10 Temmuz hareketinin hemen öncesinde Rumeli’de art arda ortaya çıkan toplumsal olayları ele almıştır. Bu olaylardan biri, 23 Nisan 1908 tarihinde Manastır’da hükümetin gayrimeşru olduğunu belirten ve milletle padişahın doğrudan temasına dayalı bir yönetim taleplerini içeren bir beyanname sokaklarda dağıtılmıştır (1959: 6). 10 Temmuz’dan hemen önceki hafta ise Rumeli’de kitlesel gösteriler yapılmış, Yıldız Sarayı’na telgraf çekilerek 1876 Kanun-ı Esasi’nin tekrar yürürlüğe konması talep edilmiştir (1959: 7). Tunaya, anayasanın tekrar yürürlüğe girmesi talebiyle insanların sokaklara çıkmasını, taleplerinin yerine getirilmesi için harekete geçmiş olmalarını Osmanlı İmparatorluğu yenilik hareketlerinde ilk kez Halk unsurunun dâhil olduğunun göstergesi olduğunu belirtmektedir (1959: 8). II. Meşrutiyetin böylesine bir toplumsal talep üzerine ilan edilmesi ise aşağıdan yukarı bir hareket hattına sahip olduğunu göstermektedir (1959: 8). İkinci Meşrutiyet Mektebi Hayriye Ders Nazırı Binbaşı Vahip Beyin nutku ile ilan edilmiştir (1959: 8). Binbaşı Vahip Bey nutkunda, II. Meşrutiyet ile birlikte padişah ile millet arasına çekilen kafesin kırıldığını, artık İslam’ın siyaset prensiplerinin gerçek değerini kazanacağını bildirmiştir (1959: 9). Ardından padişah, siyasi suçluların affedildiğini, hafiyeliğin kesin olarak kaldırıldığını duyurmuştur. Osmanlı İmparatorluğu için yeni bir dönem böylece başlamıştır. İkinci Meşrutiyetin verilen mücadele sonunda somut olarak anayasanın tekrar yürürlüğe girmesi ile başlaması, başlangıç noktasını tespit etme konusunda bir tartışmaya imkan vermemektedir, tarihçilerin üzerinde hemfikir oldukları bir tarih vardır. Ancak İkinci Meşrutiyetin ne zaman bittiğine dair tartışmalar halen daha tarihçiler arasında tartışılan konular arasındadır. Tunaya’nın görüşüne göre ise II. Meşrutiyet 1-2 Kasım 1922 tarihinde

Saltanatın kaldırılması ile hukuken, 23 Nisan 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışıyla ise siyaseten son bulmuştur (1959: 12,13).

İkinci bölümde 10 Temmuz 1324 tarihinde başlayan II. Meşrutiyet döneminin siyasal hayatı, iç ve dış koşulların siyasal hayata etkileri incelenmiştir. Tunaya siyasal hayatta yaşanan gelişmelere geçmeden önce siyasi hayatı *iktidarın kullanılması, yönetilmesi, el değiştirmesi için yapılan mücadele, tertip ve tabiyeler* olarak tanımlamıştır (1959: 15). Bu bağlamda ülke sınırları içinde ve dışında meydana gelen olayları ve etkilerini inceleyen Tunaya, öncelikle Avrupalı Devletlerin Meşrutiyet yorumunu incelemiştir. Avrupalı devletler 1908 yılının Haziran ayında Reval'de hasta adam ilan ettikleri Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl paylaşılacağını görüşmek üzere toplanmışlardır ancak paylaşım planlarının ardından imparatorlukta böyle bir gelişme olması menfaatlerine ters düşmüş, 10 Temmuz hareketini onaylamamışlardır (1959: 16). Osmanlılar, II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte imparatorlukta yaşanan tüm sıkıntıların gideceği umuduna bağlanmışken birçok yeni sıkıntı baş göstermiştir; Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra 6 Eylül 1908 tarihinde Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, Avusturya- Macaristan İmparatorluğu Bosna Hersek'i işgal etmiş, Girit Yunanistan'a katılma kararını açıklamıştır (1959: 17). Bu gelişmelerin yanı sıra iç politikada ise 31 Mart ayaklanması yaşanmıştır. Tunaya 31 Mart olayının bastırılmasının iki sonuç doğurduğunu belirtmektedir (1959: 17). Bunlardan ilki II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi olmuştur. İkinci önemli nokta ise, Meşrutiyetçilerin bu olayın akabinde her türlü özgürlüğü sınırlayan tedbirlere yönelmeleri, kendilerini desteklemeyen her türlü oluşumun, yayının, hareketin karşısında durarak bu oluşumları kısıtlama yolunu seçmiş olmalarıdır. Yaşanan tüm gelişmelere Osmanlı aydınının verdiği tepkiler imparatorluğun kurtuluşu için çeşitli fikir akımlarının tartışılmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Balkan Savaşlarının Osmanlı aydını üzerinde önemli etkileri olmuştur. Tunaya, Balkan Savaşının Türklerin milli şuurun oluşmasında önemli bir etkisi olduğunu ve bu sebeple Balkan Savaşının *kazanılmamış bir istiklal savaşı* özelliklerine sahip olduğunu belirtmiştir (1959: 20). İslamcı akım Balkan Savaşını, İslamiyet'in ilkelerinden sapan Türklere Tanrı'nın bir cezası olarak nitelendirirken, Batıcı akım ise bu görüşe karşı çıkarak Balkan savaşının cehaletin, geriliğin ve uyuşukluğun bir sonucu olduğunu belirtmektedir (1959: 20, 21). Tunaya, Balkan Savaşı sonrasında da görüldüğü üzere, Osmanlı aydınının yaşanan gelişmeleri daima kamuoyuna aktarma ve açıklama çabasında olduğunu

vurgulamaktadır (1959: 21). Balkan savaşları ile uyanan milliyetçilik düşüncesi, 1917 yılında Rus Çarlığının yıkılmasıyla birlikte dünyanın her yerindeki Türklerin birlikteliğine dayanan Turan düşüncesine evrilmiştir (1959: 22).

“Siyasi Hayatın Unsurları” başlığını taşıyan üçüncü bölüm meşrutiyet ile birlikte tebaanın vatandaşa dönüşümünü ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin icraatlarını incelemiştir. II. Meşrutiyetin Osmanlı toplumu üzerindeki en büyük etkilerinden biri daha önce padişahın kulu olan halk kitlelerinin vatandaşa haline gelişi ve siyasi hayata katılmaları olmuştur. Bu süreçte yaşanan siyasi gelişmeler ile birlikte vatandaşa dönüşen halk kitleleri siyasi iktidarı kullanan kişilere yol göstermeyi, gerekli gördükleri yerde müdahale etmeye kendileri için görev saymaya başlamışlardır (1959: 28). Tunaya’nın dikkat çektiği bir diğer husus ise otuz bir yıl süren baskı rejiminin ardından Meşrutiyetin ilan edilmesi siyasi hayat içinde bireylerin bocaladığını ve neye bağlanacaklarını bilmeden giderek yalnızlaştıklarını (1959: 30). Tunaya bu noktada İslamcı akımın devreye girdiğini ve dini duyguları istismar yoluyla destekçi topladığını belirtmektedir (1959: 30). Halk kitleleri böyle bir değişim süreci içindeyken hâkim durumda bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti ise kendi içindeki çeşitliliğin problemleri ile karşı karşıya kalmıştır. İkinci Meşrutiyetin ilanı öncesinde tek sorunun Abdülhamid rejimi olarak belirlenmesi ve Kanun-i Esasi’nin tekrar yürürlüğe girmesiyle tüm problemlerin yok olacağına duyulan inanç II. Abdülhamid rejimine karşı olan herkesi tek çatı altında toplamaya yetmiştir. Ancak ortak düşmanın yıkılışı sonrası cemiyet içindeki ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Tunaya, bu süreçte İttihat ve Terakki Cemiyetinin meclis çoğunluğunun her şeyi yapabileceğine dair bir inanç geliştirdiğini bu amaçla muhalif kitleleri baskıladığını, şiddet yolunu seçtiğini belirtmektedir (1959: 33). İttihat ve Terakki Cemiyeti baskı ve şiddet politikalarının yanı sıra sosyal, ekonomi ve hukuk alanlarında daha sonra cumhuriyet rejimine de devredilecek faaliyetlerde bulunmuştur. Benimsedikleri milliyetçilik ilkesini batılılaşma yönünde geliştiren İttihat ve Terakki Cemiyeti, eğitimi temel problem olarak kabul etmiş, kız ve erkek öğrencilerin birlikte eğitim görmesi, üniversite özerkliğinin sağlanması gibi yeniliklere yönelmiştir (1959: 50). Ekonomi alanında ise en büyük atılım kapitülasyonların reddi olmuş, milli sermayeli özel sektör desteklenmiş ve fabrikalar kurulmuştur (1959: 51). Türkçülerin hukuk alanına en önemli müdahalesi düzenlemelerin laikleşme yolunda yapılmış olmasıdır (1959: 51).

“İkinci Meşrutiyet Toplumunu Kaplayan Dertler” başlıklı dördüncü bölüm, İkinci Meşrutiyetin ilanına bağlanan büyük umutların karşılığını bulamamasının sebeplerini ve sonuçlarını içermektedir. Tunaya ‘*hürriyet*’ ve ‘*meşrutiyet*’ kelimelerinin halk tarafından o zamana kadar mevcut olmayan fakat hasreti çekilen şeylerin derhal gerçekleşmesi olarak algılandığını belirtmektedir (1959: 54). Meşrutiyetin ilanı ile aniden değişim bekleyen halk kitleleri problemlerin birden bire yok olmadığını gördüklerinde hayal kırıklığına uğramış ve sosyal hayata kargaşa hâkim olmuştur. Öte yandan meşrutiyetin ilanını izleyen günlerde Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesi ile başlayan siyasi hayat Balkan Savaşı’nın kayıpları ile devam etmiş, bu gelişmeler halk kitlelerini derin bir aşağılık duygusuna yöneltmiştir (1959: 58, 59). Bu süreçte Osmanlı aydınları “*Bu devlet nasıl kurtulur?*” sorusu içinde imparatorluğun gidişatına çözüm aramıştır (1959: 59, 60).

Eserin beşinci bölümü, Osmanlı aydınlarının “*Bu devlet nasıl kurtulur?*” sorularına verdikleri cevaplar incelemiştir. Bu bağlamda Tunaya öncelikle aydın kime denir sorusunu cevaplamıştır. Tunaya’ya göre; *aydın, toplumsal olaylara değişik açılardan bakan, olayları yorumlayarak yeni doğabilecek olayları tespit eden ve geleceğe ait kanunlar bulmak isteyen kişidir* (1959: 70). Bu bağlamda Osmanlı aydınların bu devlet nasıl kurtulur sorusuna verdikleri cevap siyasi fikir akımlarını oluşturmuştur. Garpcılık, İslamcılık, Türkçülük, Mesleki İçtimai ve Sosyalizm akımları ikinci meşrutiyetin siyasi hayatında etkili olan akımlardan sayılabilmektedir. Tunaya, tüm farklılıklarına rağmen bu fikir akımları arasında benzerlikler olduğunu vurgulamaktadır. II. Meşrutiyetin fikir akımlarının benzerlikleri özellikle imparatorluğun içinde bulunduğu durumu tespit etmede ortaklaşmıştır, tüm akımlar Osmanlı devletinin sosyal alanda çağın gerisinde kaldığını kabul etmiş ve yeni bir yapı kurmak yerine iyimser bir şekilde eski olanın ıslahını hedeflemişlerdir (1959: 76). Fikir akımlarının bir diğer ortak noktasını ise ideolojik ve siyasi özellik göstermeleri oluşturmaktadır; tüm fikir akımları, sahip oldukları fikir ve inanç sistemine uygun siyasi yapılar oluşturabilecekleri iddiasına sahip oldukları için ideolojik, Osmanlı İmparatorluğunu koruma ve yaşatmayı amaçladıkları için siyasidirler (1959: 77).

Eserin son bölümünü sonuç kısmı oluşturmaktadır. Bu kısımda okuyucuya beş bölüm boyunca işlenen meselelerin özleri sunulmuştur.

3.2. Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri⁴³

Tarık Zafer Tunaya, “Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri” başlığını taşıyan eserini 1960 yılında Yedigün Matbaası aracılığıyla yayınlamıştır. Eser, Tunaya'nın 1959 yılında “Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar” başlığıyla yayınladığı eserinin önsözünde duyurusunu yapmış olduğu “Siyaset İlmi Serisinin” ikinci kitabı⁴⁴ olarak ortaya çıkmıştır.

“Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri” başlıklı eserin ilk esinleri ve çalışmaları Tunaya'nın 1948 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde doçentlik tezi olarak hazırladığı “Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Fikir Cereyanları” başlıklı eserinde yer almaktadır. Tunaya ilk olarak doçentlik tezinin “Garpçılık Cereyanı” başlıklı ikinci bölümünde Batılılaşma konusunu irdelemiştir. 1960 yılına gelindiğinde ise bir anlamıyla 1959 yılında yayınladığı “Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar” başlıklı eserinin devamı ve uzantısı olarak “Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri”ni okuyucularına sunmuştur (Kalaycıoğlu, 2000: 114). Eser, “Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri” başlıklı giriş bölümü, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma Olayları ve Fikirleri” başlıklı birinci bölüm, “Türkiye Cumhuriyeti Rejiminde Batılılaşma Olayları ve Fikirleri” başlıklı ikinci bölüm ve sonuç kısmını kapsayan üçüncü bölümden oluşmaktadır.

“Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma Olayları ve Fikirleri” başlığını taşıyan ilk bölüm “Osmanlı Nizamı, Batılılaşma Olayları ve Batılılaşma Fikirleri” olmak üzere kendi içinde üç alt bölüme ayrılmaktadır. Tunaya öncelikle giriş bölümünde Osmanlı İmparatorluğuna dair incelemelerin İbn-i Haldun'dan devralınan Uzviyetçi teori etkisi altında devlet ömrünü beş bölüme ayıran inceleme pratiğini açıklamıştır. Devleti insan vücudu ile özdeşleştirerek açıklayan Uzviyetçi teoriye göre Osmanlı İmparatorluğu; Kuruluş (1299-1453), Yükselme (1543-1579), Durma (1579-1683), Gerileme (1683-

⁴³ İnceleme eserin ilk baskısı dikkate alınarak yapılmıştır.

⁴⁴ Tarık Zafer Tunaya, “Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri” eserinin önsözünde eserin Siyaset İlmi Serisinin 8. kitabı olduğunu belirtmektedir. Eser, Siyaset İlmi Serisinin sekizinci kitabı olarak düşünülmüştür ancak serideki kitapların yayınlanışına dair bir kronoloji izlenmeyeceği, hazır olan eserlerin hemen basıma verileceği Tunaya tarafından “Hürriyetin İlanı, İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar” başlıklı eserinin önsözünde belirtilmiştir. Dolayısıyla , “Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri” başlıklı eser yayın tarihine göre Siyaset İlmi Serisinin ikinci kitabını oluşturmaktadır.

1792) ve Yıkılış (1792-1922) olmak üzere beş evreden oluşmuştur (Tunaya, 1960: 6)⁴⁵. Uzviyetçi görüş etkisiyle Osmanlı İmparatorluğuna dair yapılan inceleme ve araştırmalar devlet vücudunun ruhu ve beyni sayılan Padişah etrafında olmuştur (1960: 6). Tunaya bu araştırma biçiminin tersinden hareket ederek ,henüz o dönem için az rastlanan, eserini aşağıdan yukarı tarih anlayışıyla kurmuş yani doğrudan padişah eylem ve fikirlerini odak noktası yapan bir çalışma yerine dönemin siyasi ve toplumsal hayatında yer alan fikirleri, bu fikirlerin müesseseler ile ilişkilerini incelemiştir. Bu bağlamda Tunaya eserinin ilk bölümünde; “İslahatçı ve muhafazakâr ekipler hangi tezleri savunmuşlardır? İmparatorluğun siyasî kuvvetleri nelerdir?” sorularına cevap arayacağını belirtmiştir (1960: 6). Sorularına cevap aramak için ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun niteliğini tanımlamıştır. Tanımlamada dikkat çekici nokta İmparatorluğun klasik ayrıma göre duraklama, gerileme olarak nitelendirilen durumlarında değişim göstermesidir (1960: 7). Tunaya’nın tanımlamasında, Osmanlı İmparatorluğu ilerleme döneminde benzerlerine oranla daha demokratik, daha üstün özelliklere sahip mutlak bir imparatorlukken durma ve gerileme dönemlerinde üstün özelliklerini kaybederek despotik bir mutlakîyet idaresine dönüşmüştür (1960: 7). Tunaya, öncelikle kısaca Osmanlı düzenini anlattığı bölümde Osmanlı İmparatorluğu’nun temelde İlmiye ve Ordu olmak üzere iki unsura dayandığını ve siyaset sahnesinde en önemli unsurun İlmiye olduğunun altını çizmiş, ordu ve İlmiye sınıfının özelliklerini, Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasal ve toplumsal düzenine etkilerini anlatmıştır (1960: 13- 15). İmparatorluk’ta İlmiye sınıfına siyaset görevi verilirken ordunun siyasi alanın dışında kalmasına özen gösterilmiştir ve sadece memleket savunmasında görev alması planlanmıştır (1960: 15). Nitekim zamanla ordu, siyaset arenasında İlmiye sınıfının en büyük yardımcısı olmuştur. Yeniçeri Ocağı tarafından çıkartılan isyanlar İlmiye sınıfının desteğiyle din perdesi altında gösterilmiş, böylece isyanlara meşru bir zemin hazırlanarak halk kitlelerinden destek alınması amaçlanmıştır (1960: 16, 17). Ancak ordu ve ulema birleşmesi ile gerçekleştirilen isyanlar saraya boyun eğdirebilmiştir. Tunaya, bu sürecin 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılana kadar devam ettiğini ve devlet teşkilatına tamamen hâkim

⁴⁵ Tunaya, eserinde bu kronolojik tasnife uyarak bir yol izlemiş olsa da 1970 yılında yayınladığı “Türkiye’nin Siyasi Gelişmeleri: Eski Türkler, İslam Devleti, Osmanlı Devletinin Kuruluşu” başlıklı eserinde bu yaklaşımın sakıncalarından bahsetmektedir. Tunaya’ya göre, tarihi incelemelerde yapılan belirli kategorizasyonlar her ne kadar öğrenme kolaylığı sağlasa da dönemlerin tam olarak birbirinden ayrılamadığı ve aralarında geçişkenliklerin olduğu göz ardı edilmemelidir. Ayrıntı için bkz. Tunaya, 1970: 159.

olan Yeniçeri Ocağı ve İlmîye sınıfındaki bozulmanın İmparatorluğun gerilemesinde başlıca sebep olduğunu belirtmiştir (1960: 17). İmparatorlukta Batılılaşma meselesinin gündeme gelişi İlmîye Sınıfı ve Yeniçeri Ocağındaki bozulmaya paralel olarak 17. yüzyılın sonlarına doğru olmuştur (1960: 17). Kısaca özetlemek gerekirse, Tunaya Osmanlı İmparatorluğu içindeki sosyal sınıfların yozlaşmasının, İmparatorlukta gerileme dönemini başlattığına ve devletin ayakta kalabilmesi için Batılılaşmanın tartışılan bir olgu olarak gündeme geldiğini belirtmiştir.

Tarık Zafer Tunaya, Batılılaşma tartışmalarının çıkış noktalarını saptamanın ardından Batılılaşmayı şu şekilde tanımlamıştır: “*Batılılaşmak, çağdaş bir toplum ve hürriyetçi esaslara dayanan bir Devlet kurmak üzere girişilmiş teşebbüsler ve gerçekleştirmelerdir* (1960: 18).” Tunaya’nın kabul gören birçok Batılılaşma tanımı arasından ,en geniş kapsamlı olması gerekçesiyle, bu tanımı seçmesi dikkate değerdir ve Batılılaşmaya yüklediği anlamı göstermesi açısından önemlidir. Tanımda, toplumun modernleşmesi ve bağımsız bir devlet kurabilmenin tek koşulu Batılılaşma olarak gösterilmiştir. Tunaya, tanımının devamında, batılılaşma tanımının anlamını koruyacak biçimde 17. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Batı’nın Doğu’dan teknik olarak olduğu kadar medeni olarak da üstün olduğunu ve Batılılaşmayı kabul etmenin sefil durumda yaşayan halk kitleleri için kurtuluş olabileceğini belirtir. Eski gücünü yitiren Osmanlı İmparatorluğu’nun varlığını devam ettirebilmesi için Batılılaşması gerektiği görüşünün imparatorluk içinde de kabul gördüğünü belirterek ıslahat girişimlerini açıklamıştır.

Tunaya, Osmanlı İmparatorluğu içindeki Batılılaşma Hareketlerini dört aşamalı⁴⁶ bir şema üzerinden aktarmıştır. Şemaya göre ilk evreyi 1718 ve 1826 yılları arasındaki dönemi kapsayan Kısmi Müessese Islahları, ikinci evreyi Alemdar Vakası ile II. Mahmut’un tahta çıkması ve gerçekleştirdiği ıslahatlar oluşturmuş, Tunaya bu dönemi Aydın Despotluk Devresi olarak isimlendirmiştir (1960: 20). Modern Devlet Fikrinin Gerçekleşmesine Doğru başlıklı üçüncü evre ise Tanzimat Fermanı ile başlayarak 1876 yılında Kanuni Esasi’nin ilanına kadar olan dönemi kapsamaktadır (1960: 20). Modern Devlet Fikrinin Son Gerçekleştirmeleri: Meşrutiyet Rejimi başlıklı dördüncü ve son evre, Kanuni Esasi’nin ilanından itibaren yaşanan siyasal, toplumsal

⁴⁶ Tarık Zafer Tunaya, Batılılaşma hareketlerinin şemasının üç evrede çizilebileceğini belirtmiş (s.20) ancak eserin içeriğinde Modern Devlet Fikrinin Son Gerçekleştirmeleri: Meşrutiyet Rejim dördüncü evre olarak yer almıştır (s.43-51).

gelişmeleri, II. Meşrutiyet'in ilanını ve Batılılaşma düşüncesinin II. Meşrutiyet dönemindeki gelişimini içermektedir (1960: 20).

Tunaya, "Aydın Despotluk Evresi" olarak adlandırdığı II. Mahmut dönemini batılılaşma tartışmaları içerisinde önemli konuma yerleştirmektedir (1960: 26). Bunun sebebi, II. Mahmut döneminde Batılılaşma ve ıslahat hareketlerine direnç gösteren ve merkezi hükümetin manevra alanını sınırlayan iki siyasal sınıftan ilmiye kontrol altına alınmış, yeniçeri ocağı ise ilga edilmiş olmasıdır (1960: 27). Tunaya, Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının önemini şu sözlerle ifade etmektedir:

"II. Mahmut, müesseseler içinde birbirini inkâr eden, klasik Osmanlı düalizmini ilk olarak ve askeri alanda kaldırmaya teşebbüs etmiş ve böylece batılılaşmanın en önemli adımı da atılmıştır (1960: 27)."

İfadesinin devamında ordunun 1826'dan beri ıslahatlara en açık, yeniliklerin ilk başladığı yer olmuştur diyerek geçmişten günümüze uzanan bir sürekliliği vurgulamıştır (1960: 28).

Tunaya, "Modern Devlet Fikrinin Gerçekleşmesine Doğru" başlığında öncelikle 3 Kasım 1839 tarihinde dönemin Hariciye Nazırı Koca Mustafa Reşit Paşa tarafından okunan Tanzimat Fermanı'nı inceleyerek başlamış, fermanın hangi siyasal gelişmeler ışığında kabul edildiği, Osmanlı düzenine olan etkileri üzerinde durmuştur (1960: 31, 32). Tunaya Tanzimat Fermanı'nı şu şekilde tanımlamaktadır: "...*Tanzimat Devresi olarak isimlendirilmiş ıslahat devresi; ıslahat silsilesini devam ettiren, onları sonraki aynı çeşit hareketlere bağlayan bir zincir halkasıdır* (1960: 31)..." Tanımdan da anlaşılacağı üzere, Tanzimat Fermanının açtığı ıslahat dönemi, bir başlangıç olmaktan ziyade hâlihazırda var olan batılılaşma düşüncesi ve hareketlerinde sıçrama yapılabilmesine olanak vermiş, devam eden batılılaşma sürecinde önemli bir noktayı oluşturmuştur. Tunaya, Tanzimat Fermanının en önemli sonucunun, İmparatorluğun kendisini Batıdan üstün görme durumuna veda etmesi olduğunu belirtmektedir (1960: 35). Tunaya'nın düşünce sistemine göre, Tanzimat Fermanı'nın getirdiği Batının üstünlüğünü kabul etme olgusu İmparatorlukta önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bunun sebebi Tunaya'nın, devletin var olması ve halk kitlelerin aşağı hayat şartlarından kurtulmasını Batılılaşma şartına bağlaması, Batılılaşma şartının gerçekleştirilebilmesi için ise öncelikle Batı'nın üstünlüğünü kabul edilmesi gerektiğini düşünmesidir. Dolayısıyla Tanzimat Fermanıyla birlikte Batılılaşmanın ve

devletin var olabilmesinin önündeki en büyük engel kalkmıştır. Tanzimat Fermanının esasında ne anlama geldiğini açıkladıktan sonra Tanzimat Fermanıyla birlikte kurulan müesseseleri, bu müesseselerin ve uygulamaların toplumsal yapıda meydana getirdikleri değişiklikleri anlatmış ardından 1856 Islahat Fermanı'nı kapsayan bölüme geçiş yapmıştır. Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'ndan farklı olarak tamamen yabancı devletlerin baskısı altında ilan edilmiş, yabancı devletler tarafından gerektiğinde Osmanlı İmparatorluğuna müdahale edebilmenin zeminini hazırlayan bir belgedir (1960: 38, 39). Tunaya, tüm bu özelliklerine rağmen Islahat Fermanının yol açtığı yeni siyasal ve toplumsal düzenin esasında Tanzimat Devresinin ikinci kısmı olduğunu belirtmiştir (1960: 39). 1856 sonrası dönemde de devletin çeşitli kurumlarının günün şartları ve ihtiyaçlarına cevap üretebilecek duruma getirildiğine ve gerekli yeni kurumların kurulmaya devam edildiğine işaret etmektedir (1960: 40). Tunaya, Islahat Fermanının kurulmasını öngördüğü iki müessese ile imparatorluk yapısına yenilik getirdiğini ve meşruti sisteme evrilecek yolun düzlemini hazırladığına dikkat çekmektedir. Islahat Fermanıyla gelen iki yeni müesseseden ilki, imparatorluğun vilayetlere göre bölünerek yönetilmesini öngören düzenlemedir. Tunaya, bu düzenlemenin idari bir düzenleme gibi görüldüğünü ancak esasında getirdiği seçim prensipleri ve yerel yönetim sistemi ile siyasal bir düzenleme olduğunun altını çizmektedir (1960: 40). Bir diğer yenilik ise Şurayı Devlet'in kuruluşu olmuştur. Şurayı Devlet herhangi bir yaptırım mekanizmasına sahip olmamış olmamasına rağmen devlet bütçesini inceleme yetkisi ve bir nevi danışma meclisi göreviyle, imparatorlukta küçük ölçekli bir parlamento hazırlığının ifadesi olması açısından önem arz etmiştir (1960: 42). Tunaya, Şurayı Devlet'i II. Abdülmecit devri kurumlarından II. Meşrutiyete giden süreçte bir süreklilik unsuru, Tanzimat ile Birinci Meşrutiyet arasında bir köprü olarak nitelendirmektedir (1960: 42, 43).

Batılılaşma şemasının dördüncü ve son evresi "Modern Devlet Fikrinin Son Gerçekleştirmeleri: Meşrutiyet Rejimi" başlığını taşımaktadır. Tunaya bu evrede öncelikle 23 Aralık 1876 tarihinde Kanuni Esasinin kabulü ile başlayan I. Meşrutiyet devresini açıklamaktadır (1960: 43). Kanuni Esasinin hem içerik olarak Batı tipi bir anayasa özelliğini taşımamış hem de anayasanın sağladığı serbestliğin etkisiyle padişahın meclis çalışmalarını keyfi olarak durdurabilmiştir (1960: 44). Ancak Tunaya, Kanuni Esasinin pratikte Tanzimat Fermanının yol açtığı ıslahatlardan fazlasına yol açmasa da tüm ıslahat hareketlerinin sembolü olduğunu belirtmektedir

(1960: 46). Kanuni Esasi, kendisinden sonraki devrin ideali olmuş, II. Meşrutiyet'e giden yolu açmıştır. Nitekim otuz yıllık istibdat devri sonrasında 1908 yılında II. Meşrutiyet, dönem basınının nitelendirdiği şekilde ise Hürriyetin İlanı ilan edilmiştir (1960: 46, 47).

II. Meşrutiyet'in ilanı, Meşrutiyetçilerde çökmekte olan imparatorluğun hemen kurtulacağı, yapılan siyasi ıslahatın doğal olarak beraberinde sosyal ıslahatı gerçekleştireceğine inanmışlar, bu sebeple öncelikle siyasi ıslahat yapılmasına karar vermişlerdir (1960: 47). Ancak gerçekleştirilen siyasi ıslahat, hâkim konumda bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tüm devlet mekanizmasını ve siyasi hayatı kendi kontrolü altına sonucunu doğurmuştur. Tunaya bu durumu, normal çok partili rejim yerine *iktidarla muhalefet arasında kurulan bir intikamlaşma cengi, siyasi bir kan davası* olarak nitelendirmektedir (1960: 48). Bu gelişmeler ile birlikte siyasi hayata hakim bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti, diğer Jön Türklerin olduğu gibi içindeki tüm farklılıklara rağmen, batıcı olmuş, programındaki milliyetçilik ilkesini Batılılaşmak ve laikleşmek ile eş anlamlı kullanılmıştır (1960: 46- 48). Bu bağlamda Tunaya İttihat ve Terakki Cemiyetinin sosyal alanda yaptığı ıslahatları kültür, ekonomi ve hukuk alanı olarak kategorize etmeyi tercih etmiştir. Cemiyet, Milliyetçilik ve Batıcılık ilkelerini özellikle kültür alanında uygulamış, bir anlamda gelenekçiliğe savaş açmıştır⁴⁷. Ekonomi alanında devlet müdahalesinin yoğun olarak hissedildiği bir politika benimsenirken Hukuk alanında yapılan ıslahatların en önemli özelliği laikleşme uygulamalarına sahip oluşları olmuştur. Tunaya, II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından gerçekleştirilen ıslahatları ve bu ıslahatların toplumsal karşılıklarını anlatmanın ardından İkinci Meşrutiyet Döneminin Türkiye siyasal tarihindeki önemine değinmiştir. Tunaya'ya göre, İkinci Meşrutiyet döneminin özelliği ve değeri, yakın tarihimiz içinde ilk kez yoğun bir siyasi hayatın batılı anlamda ortaya çıktığı evre olmasından kaynaklanmaktadır (1960: 50). Buna ilaveten, İkinci Meşrutiyet Batının fikir ve kurumlarına tamamen açık bir kapı vazifesi üstlenmiştir (1960: 50, 51).

Tunaya, birinci bölümün üçüncü alt başlığı olan “Batılılaşma Fikirleri” kısmında, temel olarak, İkinci Meşrutiyet döneminin üstlendiği en büyük vazife olarak tarif ettiği Batının fikir ve kurumlarının Türkiye topraklarına girişini, Meşrutiyet Dönemi

⁴⁷ Kültür alanında yapılan tüm ıslahatlar s. 49, 50'de bulunmaktadır.

boyunca bu düşünce ve kurumların yankılarını ve etkilerini incelemiştir (1960: 51). İlk olarak, çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Batının üstünlüğünü kabul ettiği 19. yüzyıla ve 19. yüzyılda Avrupa'da hâkim olan düşünce ve ideolojileri araştırmıştır; 19. yüzyıl Avrupası aklın üstünlüğünü kabul eden Aydınlanma Dönemi etkisi altındadır (1960: 51, 52). Avrupa'nın Aydınlanma Devri etkisiyle değişen düşünce sistemi ve bu kaynaktan beslenen ideolojiler üzerinden bir siyasal düzen kurarken Osmanlı İmparatorluğu ve Doğu halkları içtihat kapısının kapanmış olduğunu iddia eden bir İslam dogmatizmi altında var olma çabası vermektedir (1960: 51- 53). Tunaya, Avrupa'nın düşünce sistemi ve bu düşünce sisteminin siyasal kurumlaşmalar üzerindeki etkisinden kısaca bahsetmiş ardından, Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasal hayatta yaşanan gelişmelerin Batılılaşma düşüncesine evrilişini aktarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili olan kısım öncelikle İmparatorluk kurulduğu tarihlerde İslam Medeniyetinin içinde bulunduğu durum resmedilerek başlamış ve İslam skolastiğinin Osmanlı İmparatorluğu fikir hayatına etkileri anlatılmıştır (1960: 53). Ardından imparatorluğun içindeki sosyal sınıfların yozlaşmasıyla birlikte bir çöküş evresinin başlaması ve bir çıkış yolu aramanın sonucunda Batılılaşma fikrine ulaşma evresi okuyucuya aktarılmıştır.

Tunaya, toplumsal ve siyasi hayatta meydana gelen tüm gelişmelerin kendisinden önce meydana gelmiş olayların birikiminin bir sonucu olduğunu ve kendisinden sonra meydana gelecek olayları etkileyeceği ön varsayımı ile hareket etmektedir. Süreklilik vurgusu buradan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Tunaya, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma Olayları ve Fikirli” başlıklı birinci bölümü İkinci Meşrutiyet devresinde hâkim olan “Garpçılık, İslamcılık, Türkçülük, Meslekçilik ve Sosyalizm” düşüncelerini ve bu düşüncelerin temsilcilerini incelemiştir.

Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketlerinin ikinci bölümü “Türkiye Cumhuriyeti Rejiminde Batılılaşma Olayları ve Fikirleri” başlığını taşımaktadır.

Tunaya, eserinin ikinci bölümüne öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri ile 10 Ağustos 1920 tarihinde imzaladığı, imparatorluğun ölüm ilanı niteliğini taşıyan Sevres Antlaşması'nı ele almıştır (1960: 100). İmparatorluğun hukuken ve fiilen ölüme mahkûm edilmesinin sonucunda Türkler için yeni ve ulusal bir devlet kurmak tek çare olarak ortaya çıkmış, Kurtuluş

Savaşı ile birlikte Türkiye Millet Meclisi Hükümeti devresi başlamıştır (1960: 100, 101).

Tunaya TBMM Hükümeti dönemine ayrıca bir önem atfetmektedir. 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışıyla başlayan bu dönem “geçit safhası” özelliklerini taşımış, bu devlet nasıl kurtulur sorusunun yerini işgal baskısından kurtulmanın olanakları nelerdir sorusu almıştır (1960: 101). TBMM bir yandan uluslararası alanda Doğu ve Batı kampları arasında sıkışırken, ulusal alanda da eski ve yeninin çatışmasında yeninin tarafı olarak yer alırken bu çatışmaya çözüm olmaya çalışmıştır. Türkler, Batılı devletler tarafından özerk bir devlet kurmaya ehliyetli görülüyorken, Batının ideolojileri, kurumları ile var olma savaşı vermişler, Tunaya’nın söylediği gibi, Batılı olabilmek için Batı ile savaşmışlardır (1960: 103).

Tunaya Türkiye’nin içinde bulunduğu iç ve dış koşullardan kısaca bahsetmenin ardından Birinci TBMM içindeki farklılardan ve bu farklılıkların bileşim noktalarının Batılılaşma düşüncesine varmasından bahsetmektedir. Birinci TBMM içinde çeşitli görüşler barındırmıştır. Bu görüşleri en genel anlamıyla muhafazakârlar ve inkılapçılar olarak kategorize etmek mümkündür; Muhafazakârlar, Osmanlı İmparatorluğu’nun devam etmesi gerektiğini ve bunun çaba harcanması gerektiğini savunurken, inkılapçılar olarak nitelendirilen grup yeni, ulusal ve modern bir devlet kurmanın bir zorunluluk olduğunu savunmaktadırlar (1960: 104). Ancak bu iki grup, geçmiş siyasi uygulamaların eskisi gibi devam etmesini reddetmiş ve imparatorluğun çökme durumuna gelmesinde başlıca sebeplerden biri olarak yöneticilerin yetersizliğini görmüşlerdir; Tunaya, diğer tüm farklara rağmen iki grup arasındaki bu ortak iki görüşün onları batıya ve batılılaşma düşüncesine götürdüğünü belirtmektedir (1960: 104). Özellikle, meşrutiyetin ilanına rağmen baskı düzeninin devam etmesi ve imparatorluğun gerilemesi ve çökmesine sebep olarak yönetenlerin yetersizliği görüşü, birinci TBMM içindeki unsurları Batı’daki hükümet şekillerini, siyasi kurumları anlama ve araştırmaya yöneltmiştir. Batıdaki siyasi kurumların Türkiye’ye adapte edilmesi süreci ise Türkiye siyasal hayatına iki yeni unsur eklemiştir. Bunlardan ilki, Meşrutiyet dönemiyle birlikte siyasal hayatta bir unsur olarak yeni yeni beliren halktır, ancak Meşrutiyet döneminden farklı olarak halk 1920 itibarıyla egemenliğin gerçek ev sahibi olarak yer almıştır (1960: 104). Tunaya, halk unsurunun TBMM Hükümeti dönemindeki önemini, Batıdaki siyasi kurumlarla meşgul olmak yerine öncelikle bir seçim sistemi araştırmasına girilmesi örneği ile kanıtlamaktadır (1960: 104). Bir diğer

yenilik ise 1920 öncesinde siyasal ve toplumsal hayatta yapılacak yeniliklerin şeriata uygunluğu araştırılıyorken 1920 dönemiyle birlikte memleket ruhuna uygunluk şartı aranmış, bu anlamlar dönüşümler yapılmıştır.⁴⁸

“İkinci bölümün Batı Medeniyetine Geçiş Kararı” başlığını taşıyan kısımdan itibaren, eser kısım kısım güncel siyasi tartışmalara cevap mahiyetinde, Tunaya’nın tarihsel olayları kendi yorumuyla harmanladığı bir görüntü arz etmektedir. Bu bağlamda, Tunaya ilk olarak, rasyonel, modern bir siyasi programın muhafazakâr çevreler için rahatsızlık uyandırdığını ancak inkılapçı çevrelerin daha önceden oluşabilecek rahatsızlıkları öngörerek “*bir medeniyet programının benimsenmesi için icabında geniş kitleye karşı durulabileceği prensibini*” benimsediğini belirtmektedir (1960: 113). Tunaya öncelikle kamuoyunun herhangi bir şeyi istemesinin aslında ,o şeyin yönetici sınıf veya kamuoyu fikirlerini domine eden herhangi bir grup ya da kişi tarafından, o şeyin kamuoyu tarafından istetildiğini savunmaktadır (1960: 113). Erken Cumhuriyet dönemindeki inkılaplara karşı oluşan toplumsal direnci de bu çerçeveden yorumlamıştır. Bu bağlamda Tunaya’nın inkılapların gerçekleştirilme şekline yönelik olarak halk için halka rağmen eleştirilerine yanıtı şu şekilde olmuştur:

“...Devrimci bir memlekette, inkılap yapan bir memlekette, belli bir programın **halka rağmen**⁴⁹ yürütülmesi, muhafazakâr kuvvetlerin baskısı altında bulunan bir kitleyi o kuvvetlerin tesirinden, tahakkümünden kurtarmak anlamını kazanmaktadır. Şu halde ortaya hamleci ve gerici kuvvetlerin çarpışması çıkmaktadır (1960: 113).”

Tunaya, halk için halka rağmen yapılan yeniliklerin halkı kurtarmak adına yapıldığını belirtmenin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı İmparatorluğu’ndan farklı ve yeni bir devlet olduğunu belirtmiş ve Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki farkları anlatmıştır. Özellikle, 1940’ların sonlarından itibaren “Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi” üzerinden Akdes Nimet Kural ve Enver Ziya Karal arasında Türk Tarih Tezine yönelik tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmanın odak noktası Türk tarihi yeniden yazılırken Osmanlı İmparatorluğu’na ilişkin vurgunun azaltılarak yerine Türk kökenlerini ağırlık verilmesi olmasa da, bu konu bir eleştirisi noktası olarak yer almıştır (Ersanlı, 2002:

⁴⁸ Tunaya, muhafazakar unsurlar için memleket ruhuna uygunluğun şeriata uygunluk ile zaman zaman aynı anlamda kullandığını belirtmiş, ancak belli bir kesim için söylemsel düzeyde dahi olsa şeriata uygunluk yerine memleket ruhuna uygunluk aramanın önemli bir gelişme olduğunu vurgulamıştır (s. 105).

⁴⁹ Metnin orijinal halindeki vurgu korunmak istendiği için kalın puntolar kullanılmıştır.

809). Tarihin Osmanlı İmparatorluğu öncesine dayandırılması girişimlerine yönelik eleştirilerden biri de tarihçi Prof. Dr. Kemal H. Karpat tarafından gelmiştir. Prof. Dr. Kemal H. Karpat Cumhuriyet hükümetinin, görkemli geçmişe duyulan özleminden ve yayılmacılıktan kendini kurtarmak isteyerek Orta Asya geçmişini yeniden canlandırıldığını ve böylece halka kendi tarihini unutturmak istediğini belirtmektedir (Karpat, 2004: 49)⁵⁰. Tarık Zafer Tunaya, yeni cumhuriyetin tarihinin İslamiyet öncesi devirlere dayandırılması anlayışını desteklemiştir. Türklerin İslami dönem öncesinde de kendi davranış ve biçim kuralları olan bir kavim olarak yaşamış olmaları ve İslamiyet’i kabul ettikten sonra kendi örf, adet ve teamülleriyle İslam medeniyetini ilerlettiklerini ve bu geçmişin Türkler için önemli bir güç olduğunu savunmuştur (1960: 115). Bu bağlamda Tunaya, Cumhuriyet idaresinin Türklerin kökenlerinin Orta Asya olduğunu tekrar ortaya çıkartarak, *Türkün unutulmuş, unutturulmuş ve hatta inkâr edilmiş medeni özelliklerini* ortaya çıkartmak için batılı bir araç olduğunu vurgulamaktadır (1960: 116).

Tunaya aynı bölümün bir alt başlığı olan “Müşterek Medeniyet” başlıklı kısımda ise Türkiye’nin diğer Ortadoğu ülkelerinden farkı işlenmiş ve diğer Ortadoğu ülkelerine oranla siyasi ve toplumsal geçmişiyle Batıya olan yakınlığı işlenmiştir. Bu kısımda işlenen bir diğer mevzu ise Batı medeniyetinin Batılıların ve Hristiyanların tekelinde olmadığı, olamayacağı görüşüdür; Tunaya’ya göre, Mustafa Kemal Atatürk’ün işaret ettiği muasır medeniyet, Batı medeniyetidir ve bu “müşterek medeniyet” tüm insanlığın ortak malıdır (1960: 119). Ardından, Türkiye’nin Batılı bir devlet olarak görevleri saptanmıştır. “Müşterek Medeniyet” alt başlığı itibarıyla Tunaya eserini güncel siyasi tartışmalara da cevap veren bir üslup ve içerikte kaleme almıştır. Tunaya öncelikle tek parti yönetiminin eksikliklerini, yanlış uygulamalarını saptamış ancak bu saptamayı dönem koşullarına dayanarak yapmıştır. Ardından Demokrat Parti uygulamalarının aksaklıklarını aktararak bir anlamıyla kitabını ithaf ettiği 28 Nisan gençlerinin hesabını sormuştur (1960: 123- 125).

Bu bağlamda Tunaya öncelikle Türkiye’nin Batılı bir devlet olarak en önemli görevi demokratik sistemin tüm gerekliliklerini yerine getirmesi olarak belirtilmiştir. (1960: 119). Ardından demokrasinin ne olduğunu tartışmaya açmıştır. Tunaya’nın düşünce

⁵⁰ Tunaya’nın cevabı Kemal Karpat’a yönelik değildir ki Karpat’ın eserini yayınladığı Tunaya’nın eserini yayınlamasından yıllar sonra olmuştur. Ancak Tunaya’nın cevap verdiği düşünce tarzının anlaşılır olması açısından Kemal Karpat örneği tercih edilmiştir.

sisteminde demokrasi kişi sayısı ile ölçülemeyecek bir olgudur. Demokrasi belirli ilkelerin yerine getirilmesi gereken bir yaşama ve medeniyet şekli olarak tanımlanmaktadır (1960: 130). Demokrasinin gerçekleşebilmesi için önerdiği en önemli yol ekonomik kalkınmaya yönelik alınacak tedbirlerin demokratik kurumların işleyişiyle eş zamanlı yapılmasına dikkat çekmiştir. Demokrat Parti'nin önceliği ekonomik kalkınmaya verdiğini, siyasi demokrasi bu uğurda harcadığı konusunda eleştiri getirmiştir. Tunaya'nın tek parti dönemine ilişkin eleştirilerini üç maddede toplamak mümkündür:

1)Anayasa mekanizması dondurulmuş, teamüller kökleşememiştir, siyasi hayat zayıf kalmıştır.

2)Tek parti ülkedeki sosyal hayatın düzenleyicisi görevini üstlenmiş, diktatörü olmuştur.

3)Hâkim parti meclis iç tüzüğünü kendi isteğine göre ayarlayarak millet meclisinin de tek hâkimi olmuştur. Ayrıca mecliste hâkim çoğunluğa karşı denge-fren mekanizmasını kuracak muhalefet organları oluşturulmamıştır(1960: 122).

Tunaya tek parti rejiminin kusurlarını gösterirken rejimin diğer özelliklerine vurgu yaparak diğer otoriter rejimlerden farkını vurgulamıştır. Bu bağlamda, tek parti rejiminin ilk özelliği, aynı dönem dünyada görülen Mussolini İtalya'sında veya Hitler Almanya'sında görüldüğü üzere kendini meşru kılacak, devamlılığını sağlayacak hukuk kuraları meydana getirmemiş olmasıdır. Tek parti rejiminin ikinci özelliği ise hurafelere savaş açarak laik bir karaktere sahip olmuş olmasıdır (1960: 122). Tunaya, tek parti dönemini artıları ve eksikleri ile birlikte kendi döneminin şartlarında değerlendirmiştir. 1950 yılında fiilen demokrasinin uygulanabilir olmasını ve sorunsuz bir şekilde çok partili hayata geçişin başarısını tek parti dönemi yöneticilerinin demokrasi zeminini hazırlamasına bağlamıştır (1960: 123). Tunaya, 1945 yılında büyük bir başarıyla kurulan demokrasinin 1950 yılında iktidarı devralan Demokrat Parti ortadan kaldırıldığını belirtmektedir. Demokrat Parti iktidarı döneminde öncelikle kamu hak ve hürriyetlerinin kısıtlayan tedbirlerin alınması ile başlayan bir sürecin 10 yıllık iktidar süreci içinde aşama aşama artan bir baskı rejimine dönüşmüş, bu baskı rejimi her türlü sosyal ve siyasi faaliyetin ancak iktidar tarafından yapılmasını öngören tahkikat komisyonun kurulmasıyla somutlaşmıştır (1960: 125). Tunaya, ilk olarak Anayasa Hazırlama Ön Komisyonu üyesi olarak ardından Kurucu Meclis üyesi olarak parçası olduğu 27 Mayıs sürecini bu noktada ele almıştır. 27 Mayıs hareketini,

kamu hak ve hürriyetini kısıtlayan, demokrasi mücadelesinin vardığı başarıyı tersine çeviren meşruluğunu kaybetmiş bir harekete karşı, ihtilal hakkının kullanılması olarak yorumlamış; Türklerin İstiklal Savaşından sonra ilk kez hak ve hürriyetlerinin kazanılması için bu çapta bir harekete giriştiklerini belirtmiştir (1960: 125). 27 Mayıs darbesiyle birlikte MBK adı altında örgütlenen subaylar Türkiye'nin yeni iktidarı olarak siyasi hayatın yönetimi üstlenmişlerdir. Tunaya, 27 Mayıs iktidarının Atatürk Devrimlerinin en önemli ilkesi olan laikliği koruyarak, din istismarını tamamen reddederek, gelecek iktidarların din istismarına başvurmamasının yasal düzlemde önlemlerini aldıklarını belirtmektedir (1960: 126).

Tunaya, Türkiye'nin güncel siyasi tartışmalarına yönelik aynı zamanda bir cevap mahiyetini taşıyan bölümün ardından, Hukuk Düzeninde Batılılaşma başlığı altında yaşanan gelişmeleri hukuk alanında yapılan devrimlerin kökeninde yer aldığını savunduğu laiklik ilkesi ile yapmıştır. Ardından Batılılaşma Fikirleri başlığı altında, Türkiye Cumhuriyeti döneminde ortaya çıkan fikirleri, ideoloji ve bu ideolojin etkilerini incelemiştir.

Eserin sonuç kısmını kapsayan üçüncü bölümü “Müşahedeler ve Tezler” başlığını taşımaktadır. Tunaya, Batılılaşma sürecini ve olaylarını “Osmanlı Tarihinin Oluşları Işığında”, “Bugünün Oluşları Işığında” ve “Dünya Olaylarının Işığında” olmak üzere üç başlıkta incelemiştir.

“Osmanlı Tarihinin Oluşları Işığında” başlığı üçüncü bölümün ilk kısmını oluşturmaktadır ve 15 maddeden oluşturmuştur. Tunaya bu kısımda ilk olarak, Osmanlı düzeninin 200 yıl boyunca Batılılaşma olaylarının etkisi altında “Bu devlet nasıl kurtulur?” sorusuna Batılılaşmanın yöntemi ve derecesi belirlenerek yanıt arandığını belirtmiştir (1960: 209, 210). Ardından Osmanlı Devleti içinde gerileme olarak adlandırılan dönemin başlamasına sebep olan olaylar aktarılmış ve devletin devamlılığını sağlayabilmesi için batılılaşmaya yönelik attığı adımlar, ıslahatlar incelenmiştir. Tunaya bu kısmın son maddesi olan on beşinci maddede Türklerin siyasi gelişmelerini tüm kesintilere rağmen bütünlüklü bir sürekliliğe sahip olduğunu bildirmiştir (1960: 216). Böylece, Osmanlı İmparatorluğu gelişmelerini anlamının Türkiye'deki batılılaşma problemini anlamlandırmadaki önemine işaret etmiştir. Üçüncü bölümün ikinci kısmı “Bugünün Oluşları Işığında” başlığını taşımış ve 24 maddeden oluşmuştur. Tunaya bugünü Milli Mücadele dönemi ile başlatmıştır.

Ardından milli mücadele dönemi ile birlikte düşünce hayatındaki temel farklardan ve değişimlerden bahsetmiştir. Tunaya'nın üzerine durduğu iki temel farktan ilki, daha önceki dönemde yapılacak yeniliklerin şeriata uygun olup olmadığına bakıldığı ancak milli mücadele dönemiyle birlikte bunun yerini memleketin ruhuna uygunluğun aldığını belirtmiştir (1960: 215, 216). Bir diğer önemli farklılık ise siyasi kurumların batıdan alınmasının artık zorunluluk olmasıdır. Tunaya ardından Batı medeniyeti hakkındaki görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Batı medeniyeti müşterek medeniyettir. Türkler, evvelâ İslâm'dan daha eski bir maziye ve medeniyete sahiptirler. Şu halde, Batı medeniyetini hazmedebilir, toplumlarını Batılı bir seviyeye çıkarabilirler. Batı medeniyetini Hristiyanlığın eseri sayan, yerli ve yabancı çevrelere karşı bu suretle cephe alınmıştır. Saniyen, Türklerin, Batılılaşmakla din ve milliyetlerini kaybetmeyecekleri de ilmi bir kaide olarak meydandadır (1960: 216, madde 4).”

Tunaya'nın görüşleri, Türk Tarih Tezinde Türklerin kökenlerinin İslam Medeniyeti öncesi döneme dayandırması çabasına dair bir savunmayı da kapsamıştır (1960: 216). Ayrıca, Batı medeniyetinin insanlığın ortak mirası olduğu görüşü kamuoyundan batılılaşmaya yönelik eleştirilere karşı bir savunmayı da içermektedir. Tunaya fikirlerini belirtmenin ardından Türkiye'de ortaya çıkan Batılılaşma fikirlerini incelemiştir. Bu incelemenin ardından, Demokrat Parti tarafından demokratik hayatın aşama aşama kesintiye uğratıldığına işaret ederek demokratik düzenin tekrar yara almaması için yapılması gerekenleri şu şekilde aktarmıştır:

“Türkiye'mizde, iktidar - ihtisas kadrolarının, siyaset ile ilmin birlikte çalışmaları gerekmektedir. Sosyolojik ve psikolojik incelemelerin sonuçlarını Siyaset İlmi (Political Science - Science Politique) açısından tamamlamak gerekir. Bir kere iktidarın ilmileşmesi lâzımdır. Plânlama Komisyonları gibi organlar iktidar mekanizması içinde yer almalıdırlar. İkinci bir tedbir olarak mütehassıs ekiplerin yetiştirilmesi düşünülebilir. Üçüncü bir tedbir de, eğitim ve öğretim sistemlerinin canlı, verimli ve demokratik bir rejimin vatandaşını yetiştirecek şekilde tanzimi olabilir. Fakat uzun vâdeli, ekonomik, sosyal, programların yanı sıra iktidarların ezici Meclis çoğunlukları olmaktan çıkarılması için gerekli tedbirleri aranmalıdır. Bunun için de, seçim sisteminin değiştirilmesi en acil ve radikal tedbir sayılabilir (1960: 222, 223).”

Tunaya'nın Türkiye'deki Batılılaşma serüvenini anlattığı eserinde toplumun nasıl olması gerektiğine dair kişisel görüş ve önerilerini okuyucularına sunması, bizlere onun kişiliğini anlamamız konusunda ipuçları vermektedir. Tunaya, daima kendisini Türk devrimini koruyacak unsurlardan biri olarak görmüş, devrimi savunmayı doğal bir görevi olarak görmüştür.

Üçüncü bölümün son kısmı “Dünya Olaylarının Işığında” başlığını taşımış ve 14 maddeden oluşmuştur. Bu bölümde genel olarak, ortaya çıkan kurtuluş mücadeleleri ve milliyetçi ayaklanmalar yorumlanmıştır.

3.3. İslamcılık Cereyanı, İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Meseleler⁵¹

Tarık Zafer Tunaya, “İslamcılık Cereyanı, İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Meseleler” başlıklı eserini ilk olarak 1962 yılında Baha Matbaası aracılığıyla yayınlamıştır. Eser, Siyaset İlmi Serisinin üçüncü kitabı olmuş ve hazırlanışı sırasında yardımcı olan kişilere ithaf edilmiştir. Kitabın konusu ilk olarak Tarık Zafer Tunaya’nın 1948 yılında sunduğu “Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Fikir Cereyanları” başlık doçentlik tezinde işlenmiştir.

Tunaya, kitabının önsözünde öncelikle bu çalışmanın İslam dini üzerine hazırlanmış klasik deneme olmadığını, böyle bir çalışmanın uzmanlık alanı dışında kalacağını belirtmiş, ardından çalışma boyunca birtakım sorular üzerinden hareket edildiğinin altını çizmiştir. Bu sorular dört grupta şu şekilde sıralanabilmektedir:

“1) Belli bir dini görüş bir memleketin, kendi memleketimizin, sosyal ve siyasal hayatı üzerine nasıl tesir eder?

2) ‘Din adına’ hareket ettiklerini ileri sürenler siyasi iktidara (geniş anlamı ile hükümet edenlere) nasıl baskı yaparlar? Siyasi iktidara verdikleri nedir? Ondant ne alırlar?

3) Türk Devriminin etiği, temel prensipleri dışına çıkan gelenekçi bir çevre, Türk toplumu içinde nasıl bir siyasi kuvvet olur, seçmenle seçilenler arasında nasıl bir rol oynar ve oynayabilir?

4) İslam Dünyasının diğer memleketlerinde aynı nedenler benzer sonuçları doğuruyor mu? (Tunaya, 1962: 7).”

Tunaya eserinin özünü oluşturan soruları okuyucularına sunmanın ardından gelenekçi gruplar üzerine yaptığı gözlemleri aktarmış ve asıl konunun bu gözlem etrafında döndüğünü belirtmiştir. Tunaya’nın gözlemlerine göre, Kabakçı Mustafa hareketinden bugüne kadar her yenilik hareketinin karşına gelenekçi bir grup çıkmış ve temelde aynı

⁵¹ İncelemede eserin ilk baskısı göz önünde bulundurulmuştur.

savları savunarak yeniliğin karşısında durmuşlardır (1962: 7). Geçmişten bugüne yeniliğin karşısında duran gelenekçiler ile devrimciler arasında daimi bir savaş olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Tunaya, bu savaşın dünyanın başka bir ülkelerinde de görülebileceğini kabul etmiş ancak gelenekçi zümrenin daima devrimle kurulmuş bir devletin temellerine hücum etmesinin ve bir şekilde kendisini takip edecek bir kitle bulmasının Türkiye’deki durumu özgün bir hale getirdiğini savunmuştur (1962: 8). Ardından, gelenekçilerin bu çabalarını sinsilik olarak nitelendirerek tüm bu sinsiliklere rağmen Türk Devriminin canlılığını koruyabilmesinin iki sebebe bağlı olduğunu altını çizmiştir (1962: 8). Bu sebeplerden birincisi, Türk Devriminin Türk milletine gelecekte korkmayı değil sevmeyi öğretmesi, ikincisi sebep ise Türk Devriminin yirminci yüzyılın siyasal ve sosyal ihtiyaçlarına cevap üretebilen ilkelere dayanmasıdır (1962: 8).

Eser, “İslamcılık Cereyanının Ana Hatları, Meşrutiyetin Siyasi Hayatı İçinde İslamcılık Cereyanı ve Bugüne Bıraktığı Meseleler ve Müşahedeler ve Tezler” başlıklı sonuç bölümüyle, toplamda üç temel bölümden oluşmuştur. Her bir bölüm ayrı bir eser oluşturabilecek nitelikte olmuştur, nitekim 1998 yılında Cumhuriyet Gazetesi tarafından yapılan baskıda eser İslamcılık Cereyanı I, II, III olarak üç cilt halinde basılmıştır.

Eserin giriş kısmında öncelikle İslamcılık akımının temel nitelikleri ve II. Meşrutiyet döneminde hâkim olan diğer akımlardan temel farkı ele alınmıştır. Tunaya, İslamcılık akımının, kurumlar oluşturabilecek düşünce ve inanç sistemine sahip olduğu iddiasının akıma ideolojik karakterini verdiğini, sahip olduğu ideolojiyi gerçekleştirmek için Osmanlı toplumunu fiili bir harekete davet ediyor oluşunun da akıma siyasi karakterini verdiğinin altını çizmektedir (1962: 1). İdeolojik ve siyasi olma özelliği II. Meşrutiyet döneminde etkili olan diğer tüm akımlarda görülen ortak noktalardan olmuştur⁵². İslamcılık akımının, II. Meşrutiyet döneminde etkili olan akımlardan onu ayıran en önemli iki farklılık ise çok daha fazla çeşitliliğe sahip oluşu ve diğer akımlarla karşılaştırıldığında siyasi kurumlar üzerine daha fazla ağırlık vermesidir (1962: 1).

⁵² Tarık Zafer Tunaya İkinci Meşrutiyet dönemi etkili olan siyasi fikir akımlarının ortak noktalarını Siyaset İlmi Serisinin ilk kitabında ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Ayrıntı için bkz. Tunaya, 1959: 76-78.

“İslamcılık Cereyanının Ana Hatları” başlığını taşıyan birinci bölüm İslamcı akımın ilkelerini ve içinde bulundukları düşünce ortamının temel özelliklerini okuyucuya sunmuştur. Bu bölüm kitabın ikinci bölümü için teorik bir temel oluşturmayı hedeflemiş bu bağlamda Tunaya kendi görüş ve yorumlarına yer vermemiştir.

Birinci bölüm öncelikle, İslamcıların İslam dünyasının bir gerileme içinde olduklarını kabul ettikleri ve öğretilerini bu kabul üzerine oluşturduklarını bildirerek başlamaktadır. İslamcılar gerileme dönemi içinde olmanın iç ve dış olmak üzere iki temel sebebe dayandığını belirtmektedirler. Buna göre Müslümanların İslamiyet’in ilkelerinden uzaklaşarak kendilerini her türlü yeniliğin karşısında konumlandırmaları ve uyuşukluğa teslim olmaları iç sebebi oluşturmuştur. Dış sebep ise Hristiyan Batı dünyasının Osmanlı Devleti üzerinde kurduğu ekonomik ve siyasi baskıdır (1962: 6). İslam dünyasındaki gerilemenin temel sebeplerini aktarmanın ardından Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş sebepleri incelenmiştir. İslamcı akıma göre, Osmanlı Devletini çökme durumuna getiren en önemli sebeplerden biri İmparatorluğun Batı’yı taklit ederek kendi özlerinden uzaklaşması olmuştur (1962: 7). Bir diğer önemli sebep ise Müslümanların hurafelere teslim olarak kendilerini bilgisizliğe hapsetmeleri olmuştur; bu bilgisizlik Avrupa’nın yaptığı ekonomik baskılarla birleşince Osmanlı halkı umutsuzluğa kapılarak tembelleşmiştir (1962: 7- 10). İslamcı akıma göre bu gerilemenin temel sebebi İslam’ın belirlediği kurallardan uzaklaşmak olduğuna göre çözüm tekrar İslamlaşmaktır (1962: 10). Tunaya, İslamlaşmanın en genel tanımı olarak Prens Mehmed Said Halim’in yapmış olduğu tanımı esas almıştır. Prens Mehmed Said Halim’in tanımına göre İslamlaşmak şu şekilde açıklanabilmektedir:

“İslam’ın din ve dünyayı, maddiyat ve maneviyatı kapsayan sosyal bir din olduğu kabul edildikçe, İslamlaşmak demek, İslam’ın itikat, ahlak, içtimaiyat ve siyaset sistemini ‘daima zaman ve muhitin ihtiyacına en muvafık bir surette tefsir ve bunlara uymaktır (1962: 12).”

Bu bağlamda İslamcı akım çözüm reçetesini İslamlaşmak üzerinden vermiş, savundukları akımın prensipleri ise kendilerine gelen eleştirilere verdikleri cevaplar üzerinden oluşmuştur (1962: 12). Öncelikle İslamiyet’in yeniliklere karşı olduğu iddialarına yanıt üretmişler, İslamiyet’in hiçbir şekilde gelişimin karşısında olmadığını, her şeyden önce İslam’ın sosyal ve siyasi hayatı kapsayan yenilikçi bir din olduğunu örnekler üzerinden ispat etmeyi amaçlamışlardır (1962: 13- 16). İslamcılar

doktrinlerini hemfikir oldukları üç soru ve bu sorulara ürettikleri cevaplar üzerinden oluşturmuşlardır. Bu sorular şu şekilde sıralanabilmektedir:

“İslam’ın siyaset prensipleri nelerdir ve bunlar nasıl bir devlet şekline tekabül eder? Bu prensiplere nispetle Osmanlı Meşrutiyeti nasıl değerlendirebilir? Osmanlı Meşrutiyeti, bu prensipler bakımından, eksiklerini hangi yoldan tamamlayabilir (1962: 21)?”

Bu sorulara verilen en kapsamlı cevap, İslam’ın sosyal bir din olduğu, Kur’an-ı Kerim’de bir devleti, sosyal yapıyı kapsayan siyaset prensiplerinin bulunabildiği olmuştur (1962: 22). Bu cevaba ek olarak ise İslamiyet’in siyasi hayatı düzenleyen prensipleri üzerinde durulmuştur. İslamiyet hükmetmeyi emretmiş ancak iktidarı adil olma zorunluluğu, adaletten ve İslam’ın prensiplerinden sapan iktidara karşı ihtilal yapma hakkı ve meşveret ilkesi ile sınırlandırmıştır (1962: 29- 32). İslamiyet’in bir diğer özelliği ise Hristiyanlıkta olduğu gibi herhangi bir sınıfa veya gruba ayrıcalık tanımaması, tüm Müslümanları eşit görmesidir, bu özelliği İslam’ın halkçı ve demokratik olduğunun kanıtıdır (1962: 38, 39). İslamcılar bu bağlamda, genel olarak, bir devlet şekli aramaya gerek olmadığını, yönetimin İslam’ın belirlediği ahlaki ilkelere bağlı olması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak İslamcı akımın bir kesim taraftarı meşrutiyetin İslam’a en uygun yönetim şekli olduğunu iddia etmektedirler (1962: 45).

Tunaya, İslamcı akımın temel prensiplerini ve dayanaklarını aktarmanın ardından II. Meşrutiyet dönemin de etkili olan Türkçülük, Batıcılık akımları ile olan ilişkilerini incelemiştir. İslamcılar, özellikle Balkan Savaşları’nın sonrasında Hristiyan Batı dünyasına karşı kinle hareket etmeye başlamışlardır (1962: 69). Batı’nın teknik ve ekonomik alanlarda ileride olduğu ve bu alanda Batı’nın örnek alınması gerektiği kabul edilmiş ancak kültür ve ahlak bakımından İslam dünyasının çok geride olduklarını dolayısıyla bu anlamda ancak Batı dünyasına örnek olunabileceğini savunmuşlardır (1962: 69, 70). Batılılaşma taraftarları ile temel ayrılık noktaları Batı kültürünün alınıp alınmaması noktasında olmuştur. II. Meşrutiyet döneminin bir diğer etkili akımı olan Türkçülük ile ise temel prensip noktasında uzlaşmamışlardır. İslamcılar, milliyet davasını şiddetle reddederek, milliyet kavgasının İslam dünyasını böleceğini savunmuşlardır (1962: 78). Ancak İslamcı akım içinde İslamcı- Türkçülük adında bir kol oluşmuştur. İslamcılığın bu kolu yirminci yüzyılın milliyetçilik çağı olduğunu kabul etmiş, bu çağda Müslüman milletleri bir araya toplamanın tek yolunun

milliyetlerden oluşmuş bir İslam çatısı oluşturulması olduğunu savunmuştur (1962: 83, 83). Her üç akımın tüm farklılıklarına rağmen ortak soruları “*Bu devlet nasıl kurtulur?*” olmuştur. İslamcı akımın bu soruya ürettiği ilk yanıt kapandığı ilan edilen içtihat kapısının bir bilim heyetine açılarak bilgisizliğin kökünden kazınması gerektiği yönünde olmuştur (1962: 88, 89). Yapılması gereken bir diğer ıslahat ise öncelikle Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında bir İslam birliğinin kurulması ardından bütün İslam devletlerinin birleşmesi yönündedir (1962: 91, 92).

İkinci bölüm “Meşrutiyetin Siyasi Hayatı İçinde İslamcılık Cereyanı ve Bugüne Bıraktığı Meseleler” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde en genel ifadesiyle 1908 hareketinden 1961 yılına kadar Türkiye’de yaşanan siyasi gelişmeler içinde İslamcı akımın rolü incelenmiştir. İnceleme, öncelikle II. Meşrutiyet döneminde İslamcılık akımının diğer akımlardan farkını saptayarak başlamıştır. İslamcılık akımı, bireyin manevi hayatını, Tanrı ile olan ilişkilerini düzenleme iddiasından ileri gitmiştir. Ancak diğer II. Meşrutiyet akımlarından farklı olarak yalnızca siyasi hayatla da ilgilenmemiş, sosyal ve siyasal gelişmeler karşısında etki etmek istemiştir (1962: 94). Toplumsal hayatta etkili olma çabaları karşılıksız kalmamış, geniş halk kitlelerince desteklenmişlerdir. İslamcı akımın mensupları II. Meşrutiyetin ilanını desteklemişler, İslam’ın yeni bir zaferi olarak yorumlamışlardır (1962: 95). Tunaya, İslamcı akımın siyasal hayatın yanı sıra sosyal hayatta da etkili olma iddiasını verdiği örneklerle ispata yönelmiştir. Örneğin Balkan Savaşları sırasında okullarda öğrencilere dua ettirilmiştir, bu durum İslamcıların eğitim alanına olan nüfuzlarının bir göstergesi olmuştur (1962: 97). Sosyal hayata müdahalelerinin örneklerinden birisi ise kadınların örtünmesi konusu üzerinden olmuş, tesettürün gerekliliklerine uymamanın hem dine karşı gelmek hem de resmi dini İslam olan bir ülkenin anayasasına karşı gelmek olduğunu bildirmişlerdir (1962: 101). İslamcı akım birden fazla kadın ile evlenme meselesi üzerinden ise hukuk alanına müdahale etmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Birden fazla kadın meselesinin tartışıldığı süreçte iktidar konumunda bulunun Türkçüler kendi doktrinleri gereğince çok eşliliği yasaklayan bir kararname çıkartmışlar, İslamcılar bu kararnameye karşı gelerek hukuk alanına müdahale etmek istemişlerdir, nitekim kararname yürürlükte kalmıştır (1962: 103). Tarık Zafer Tunaya, İslamcıların teokratik bir devlet içinde sosyal alanı düzenleme hakkının tabii olarak kendilerinde olduğunu düşündüklerini ve savunduklarını, İslamcılık akımının ideolojik karakterinin de bu yolla belirlediğinin altını çizmektedir (1962: 106). İslamcı

akım siyasal ve sosyal hayata müdahale çabalarına karşın iktidar koltuğunda bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkileri 1911 yılında tamamen kötüleşmiştir (1962: 108). 1911 yılı itibariyle İttihat ve Terakki kadrolarının Türkçü ve İslamcı ideolojiyi bir arada yürütme çabaları, hareketi din ve devlet işlerinin ayrılmasına götürmüş, İslamcılarla ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur (1962: 108). Ardından İttihat ve Terakki içinde bulunan Türkçü kadroların İslamcılığı zamanın şartlarına göre yenilemeye yönelik çabaları ve bu amaçla “İslam Mecmuası” adında bir dergi çıkartmaları ile İslamcı akım mensupları İttihat ve Terakki hareketinin karşısında konumlanarak muhalefetlerini arttırmışlardır (1962: 109). Bu süreçte muhalefet konumunda bulunan Hürriyet ve İtilaf Fırkasının giderek İslamcı bir eğilime yer vermesi, bu bağlamda Kur’an-ı Kerim kursları, din dersleri vermeye başlamış İslamcı akım mensuplarını Hürriyet ve İtilaf fırkasına yönlendirmiştir (1962: 109). İslamcıların İttihat ve Terakki karşıtlığı Anadolu hareketine karşı da bir muhalefeti doğurmuş, İslamcı cephe Milli mücadelenin karşısında yer almıştır; Tunaya bu süreçte, Anadolu hareketinin de kendi İslamcılarını bulduğunun altını çizmektedir (1962: 113). Tunaya, öncelikle II. Meşrutiyetin ilanından Milli Mücadeleye kadar olan süreçte İslamcı hareketin konumlanışını aktarmış ardından 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) tarihinde yaşanan ayaklanmayı ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Tunaya 31 Mart vakasını “*din istismarcılığının ne kadar vahim yıkıntılar yapabileceğini açıkça delillendirmiş olan Osmanlı tarihinin meşhur ve koyu bir irtica hareketi*” olarak tanımlamış (1962: 118) ve bu *hareketin mahiyeti itibariyle İslamcılık cereyanını soysuzlaştırmaya götürdüğünü* belirtmiştir (1962: 117). Tunaya ikinci bölümün ikinci alt başlığında İslamcı hareketin yeni Cumhuriyet ile olan ilişkilerini incelemiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti saltanatı ve teokrasi reddeden bir devlet sistemi kurarken II. Meşrutiyet döneminde etkili ve birçok alanda hâkim olan İslamcı akım konumunu korumak istemiştir (1962: 146). Tunaya, Türk devrim hareketinin altı aşamadan oluştuğunu belirterek Türk devrim hareketinin altı aşamasını şu şekilde listelemiştir:

“1) Milli hâkimiyet prensibine dayanan 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunun kabulü, 2) Saltanatın ilgası (1-2 Kasım 1922), 3) Cumhuriyetin ilanı (29 Ekim 1923), 4) Hilafetin ilgası ve maarif sisteminde yeniliklerin kabulü (4 Mart 1924), 5) Devrimci hareketlerin yapılışı (Tekke ve zaviyelerin kapatılması, şapka ve kıyafet yeniliği gibi hareketler), 6) Laikliğin Türk hukuk düzenine ve Anayasa sistemine ithali (1928, 1937) (1962: 147).”

Tunaya, İslamcı akımın Türk devrimini; batılılaşma adı altında her çeşit ahlaksızlığı memlekete getirdiği şeklinde yorumladığını ve devrimin karşısında pozisyon aldığını belirtmiştir (1962: 175). Tunaya'ya göre, İslamcı akım ve Milli mücadele hareketini yöneten kadro arasında temel savaş laiklik prensibi üzerine olmuştur. İslamcı akıma mensup olan kişiler İslamiyet'in siyasal ve sosyal alanı düzenlemeye yetisi olduğunu düşünmüşler, bu bağlamda hareket etmişlerdir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti kurulurken dinin sınırlı bir çerçeve içine hapsedilmiş olması iki tarafı karşıt konumlara taşımıştır. Bu bağlamda Tunaya, Türkiye'de laik ve demokratik devletin kuruluşunun hanedan ve İlmiyeciler ile verilen savaşa dayandığını belirtmektedir (1962: 180). Tunaya'ya göre, Türkiye'de din ve devlet ayrılığı hiçbir zaman mutlak olmamış, kurucu kadro tarihten çıkardığı derslerle dini istismar edilmesini önlemek amacıyla din ile işleri kontrol altına almış ancak bu önlem Demokrat Parti iktidarıyla birlikte işlemez olmuş, din suiistimal edilir hale gelmiştir (1962: 183, 184). Tunaya Türk devrime karşı olan tüm İslami karakterli hareketleri gerici olarak nitelendirmiştir. Bu nitelendirmesinin sebebini şu sözlerle açıklamaktadır:

“...Merkezi otoritesini kaybetmiş, ülke üzerinde tam bir disiplin sağlayamamış olan Osmanlı İmparatorluğunda, bölge bölge hükümlerini ilan etmiş olan bu dini derebeyler Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsız, milli ve mütecanis yapısı içinde, 'milli' bir devlet örgüsü içinde, imtiyazlarının ve çıkarlarının sarsılmasına rıza göstermemişlerdir. Giriştikleri hareketlerin müşterek özellikleri anarşik, ayırıcı ve fevkalade iptidai fikirlere dayandıkları için gerici (irticai) dirler (1962: 188).”

İkinci bölümün üçüncü alt başlığı çok partili hayata geçiş dönemini ve sonrasında yaşanan gelişmeleri kapsamıştır. Bu kısımda öncelikle 1945 yılına kadar geçen süreçte Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti olarak hüküm sürmesinin gerekçeleri açıklanmıştır. Tunaya'nın düşüncesine göre, bu problem CHP'nin kendisine ilişkin değildir; bu süreçte çok parti dönemine geçilmeye yönelik adımlar atılmış ancak her seferinde dinci gruplar devletin varlığına tehdit olacak bir şekilde siyaset sahnesinde yer almış ve bu girişimler siyasi partilerin hayatlarının son bulmasıyla sonuçlandırılmıştır (1962: 189). 1945 yılına gelindiğinde ise çok partili döneme yönelik ilk adımlar atılmıştır. CHP tek parti döneminde laiklik politikası sebebiyle İslamcı cepheden topladığı tepkilerin yanı sıra İkinci Dünya Savaşı sebebiyle ekonomide yaşanan dalgalanmalar, Varlık Vergisi olayı, devletçilik ilkesinin uygulanışı gibi birçok sebepten tepki çekmiştir (1962: 189). Çok partili yaşama geçilmeden hemen önce CHP içinde dinde reform konusu, laiklik prensibinin

esnetilmesi talebiyle gündeme gelmiştir, bu mesele her ne kadar sonuca ulaşmamış olsa da laikliği resmi olarak tartışmaya açması açısından önem taşımaktadır (1962: 193- 198). CHP içinde dinde reform fikri kabul görmese de laiklik ilkesinin sınırlarını esnetecek uygulamalar yapılmıştır; bu bağlamda ilk kez Hac ibadetini gerçekleştirecek vatandaşlar için kolaylıklar sağlanmış, ilköğretim okulları müfredatına din dersleri eklenmiş, İmam Hatip kursları açılmış, ilk kez Ankara Üniversitesi bünyesinde İlahiyat Fakültesi açılmıştır (1962: 219). Tunaya CHP'nin laiklik ilkesinin sınırlarını esnetmesini baskı sonucunda harekete geçme zorunluluğu minvalinde nitelendirmiştir. Ancak Demokrat Parti'nin iktidara geldiği sıralarda ezan meselesini gündeme getirerek Arapça ezana geri dönülmesini oy toplama uğruna dini duyguların istismarı olarak nitelendirmesi dikkat çekicidir (1962: 223).

Tunaya, Demokrat Parti iktidarının Türk devriminin bütünlüğünü bozduğunu, oy toplama uğruna dini istismar ederek gerici çevrelere alan açtığını ancak 27 Mayıs hareketi ile bu gidişatın durdurulduğunu belirtmektedir. Tunaya'ya göre 27 Mayıs hareketi Atatürk devrimine dönüşü temsil etmiş, din istismarcılığı politikasına karşı devrimci tutumunu koruyarak basit bir hükümet darbesi olmaktan çıkarak daima yobazlığa karşı cephe almıştır (1962: 245, 246). Bu bağlamda Kurucu Mecliste en çok tartışılan konulardan laiklik prensibi ve din istismarcılığını ortaya çıkarabilecek düzlemin engellenmesi olmuştur. Laiklik meselesinin hem anayasa görüşmelerinde hem de basında çok tartışılır olmasının din meselelerinin Türkiye'de geniş kesimleri ilgilendirdiğinin göstergesi olarak kabul etmiştir (1962: 254).

Müşahedeler ve Tezler başlığını taşıyan üçüncü bölüm birinci ve ikinci bölümde işlenen konuları içermiş, işlenen konular 102 maddede özetlenmiştir.

3.4. Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük⁵³

Tarık Zafer Tunaya “Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük” başlığını taşıyan eserini 1964 yılında Baha Matbaası aracılığıyla yayınlamıştır. Eser, Tunaya'nın 1959 yılı itibariyle hayata geçirdiği “Siyaset İlmi Serisinin” kronolojik olarak dördüncü, “Siyaset İlmi Serisi” numaralandırmasında ise on dördüncü kitabı olarak yer almaktadır. “Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük” eseri, Tunaya'nın Mustafa Kemal Atatürk'ün ölüm yıldönümü sebebiyle 1963 yılında 10

⁵³ İnceleme eserin ilk baskısı dikkate alınarak yapılmıştır.

Kasım'dan 19 Kasım'a kadar Milliyet⁵⁴ gazetesinde kaleme aldığı makalelerden oluşmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde vefat etmesinin ardından 19 Kasım 1938 tarihinde İstanbul'da bulunan cenazenin Ankara'ya gönderilmesine karar verilmiştir. 19 Kasım günü, öncelikle Dolmabahçe Sarayı'nda bir cenaze töreni düzenlenmiş ardından cenaze Yavuz Zırlıhısına nakledilerek önce İzmit'e ardından da Ankara'ya gönderilmiştir.⁵⁵ Tunaya da cenaze törenine katılmış ve Atatürk'e dair bir kitap kaleme almaya henüz İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki üçüncü senesinde, cenaze töreni esnasında karar vermiştir. Tunaya eserin fikri olarak ortaya çıkışını, cenaze töreni sırasında kendisine verdiği *O'nu ve eserini, kendimizi incelemeye söz verdim* diyerek açıklamaktadır (Tunaya, 1964: 5). Tunaya, yıllar içinde Türkiye'nin siyasi hayatına dair çeşitli makaleler, kitaplar kaleme almıştır. 1963 yılında Milliyet Gazetesi idarecileri Tunaya ile iletişime geçerek Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili bir yazı dizisi kaleme almasını talep etmişlerdir; Tunaya, bu teklif karşısında önce ırkıldığını ardından vazifeyi kabul ettiğini belirtmiştir (1964: 5). Böylece, kendisine verdiği sözü yirmi beş yıl sonra hayata geçirmeye başlamıştır. Tunaya, "Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük" eserinin, 1938'de kendisine verdiği sözün tam olarak yerine getirilmiş hali olmadığını, eserin bu söz için atılan ilk adımlar olduğunu belirtmektedir (1964: 5, 6). Milliyet Gazetesi için hazırlanan yazı dizisinin kitaplaştırılması ise okuyucuların yoğun talebi üzerine gerçekleştirilmiştir. Prof. Dr. Zafer Toprak, Tunaya'nın "Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük" eseriyle özünden koparılmış Atatürkçülüğe meydan okuduğunu belirtmektedir (Toprak, 1992: 23).

İlk makale "Mes'ut, Muvaffak, Muzaffer ve Müreffeh Bir Türkiye'nin Oluş Felsefesi" başlığını taşımaktadır. Tunaya bu makalesinde öncelikle 18 ve 19 Eylül 1924'de Mustafa Kemal Atatürk'ün iki anısını hatırlatarak Atatürk'e ait nitelikleri aktarmıştır. 18 Eylül 1924 tarihindeki bir yurt gezisinde, kapatılan medrese hocalarından birisi Mustafa Kemal'den medreselerin tekrar açılmasını talep etmiş, Mustafa Kemal ise bu talebe cevaben medreselerin açılmayacağını, halka okul lazım olduğunu söylemiştir (1964: 1). Ertesi gün Mustafa Kemal, yurt gezisine devam ederken gençliği temsilen

⁵⁴ Eser, 10,11,12,13,14,15,16,17,18,19 Kasım 1963 tarihlerinde Milliyet Gazetesinin 5. sayfasında yayınlanmıştır.

⁵⁵ Mustafa Kemal Atatürk'ün cenaze töreni ayrıntıları için bkz. Boran, 2011.

birisi kendisiyle görüşmüş ve Cumhuriyet'in aleyhine kalkışılacak her hareketin karşısında gençlerin duracağını bildirmiş, Mustafa Kemal ise memleketin bilinçli gençleri karşısında hissettiği mutluluğu dile getirmiştir (1964: 1). Tunaya, Atatürk'ün yaşadığı iki olaya dair tepkisinde iki ortak nokta saptamıştır, bunlar gerçeklik ve kesinliktir ki bu iki nitelik daha genel ifadede devrimcilik niteliğinin bileşenleridir (1964: 2). Tunaya, Atatürk'ün değişen siyasi olaylar, ortaya çıkan çeşitli fikir akımları karşısında daima realist olduğunu ve devrimciliğini muhafaza ettiğini belirtmiş, Atatürkçülüğün temelini de bu duruşun oluşturduğunu belirtmiştir (1964: 2, 3). Tunaya Atatürkçülüğün ne olduğundan kısaca bahsetmenin ardından güncel siyasi olaylarda fayda sağlamak, meşruluklarını sağlamlaştırmak adına Atatürkçü olduklarını ileri sürenlere ayrıca Atatürk ve Atatürkçülüğe karşı bir konumda durarak itibarsızlaştırma kampanyası başlatanları eleştirerek, cevap vermiştir (1964: 3). Atatürk'ün yaptıklarını geriye döndürme hevesinde olanların, gerçek niyetlerini maskelemek amacıyla Atatürkçülüğe sığındıklarını, bir nevi düşünce tekeli kurarak Atatürk Devrimlerini kendi çıkarlarına alet ettiklerini belirtmiştir (1964: 3). Bazı kesimlerin daha da ileri giderek Atatürk'e ve O'nun devrimlerine hakarete bulunarak şöhret ve gelir elde ettiklerini belirterek bu çabaları örneklendirmiştir (1964: 3, 4). Tunaya, Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü doğrudan veya dolaylı olarak itibarsızlaştırma çabalarının tek bir anlamı ve amacı olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

“...Aslında, bu iddiaların küçük göstermek istedikleri, ne devrimdir, ne de Atatürk... Onlar, bu memleketin tabii gelişme ve yükselme yolunu tıkamak isteyen bir zihniyetin temsilcileri oldukları için bu yoldadırlar. Gerilik ilâhesine, gümüş tepsi içinde Atatürkçülüğün başını sunmak çabası bu özlemlerini dile getiriyor (1964: 4).”

Tunaya Atatürk ve Atatürkçülüğe karşı olanları “ilerici-gerici” düalitesi içinde eleştirmiş ardından Atatürk'ün ve Atatürkçülüğün niteliklerini aktarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme olarak nitelendirilen ve Batı Medeniyetinin gerisinde bir yol izlemesiyle başlayan süreçte imparatorluğun hayatta kalabilmesini amaçlayan birçok fikir akımı ortaya çıkmıştır. Tunaya'ya göre Mustafa Kemal Atatürk'ün temel özeliği, çeşitli fikir akımlarının ortasında, onları birleştirerek harekete geçiren Türk devrimcilerine önderlik edebilmesidir (1964: 4). Mustafa Kemal Atatürk, Türk Devrimcileri ile birlikte kurtuluş reçetesini adım adım ve ödün vermeden uygulamıştır ve uygulama biçimi Atatürkçülüğün felsefesini oluşturmuştur. Tunaya, Atatürkçü programın iki temelden oluştuğunu belirtir. Bunlardan ilki Atatürk'ün Türk milletinin

her şeyi başarabileceğine duyduğu güvendir ki, Tunaya'ya göre bu inanç Atatürk'ün gerçek dehasını ortaya koymaktadır (1964: 5- 7). İkinci olarak ise Türkiye için tek çıkar yolun devrim olduğuna duyulan inançtır. Mustafa Kemal ve Türk devrimcileri Türklerin uygar ve demokratik bir hayat sürebilmesinin ancak yapılacak bir devrimle sağlanabileceğine inanmışlar ve nitekim bunu başarmışlardır.

İkinci makale “Meşrutiyet Kadrosu” başlığını taşımaktadır. Tunaya bu makaleyi kaleme alarak Mustafa Kemal Atatürk ve onunla birlikte hareket eden ekibin yetiştirdiği siyasal ve sosyal iklimi anlamaya, aktarmaya çalışmıştır. Makale, 17 Aralık 1908 tarihinde II. Meşrutiyetin ilanının Osmanlı İmparatorluğu'na komşu ülkelerde, Batılı devletlerde ve Osmanlı insanları içindeki yankılarını inceleyerek başlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'na komşu ülkeler için II. Meşrutiyetin ilanı kendileri için de bir özgürlüğün mümkün olabileceği inancını oluşturmuş, baskıya ve zulme karşı onları harekete geçirici bir rol üstlenmiştir. Meşrutiyetin ilanı, Osmanlı İmparatorluğu'nu herhangi bir yenilik yapmaya ehliyetli görmeyen Batılı devletler üzerinde büyük bir şaşkınlık yaratmıştır (1964: 11). Ancak en büyük etki doğal olarak Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan kimseler için olmuştur. Meşrutiyetin ilanı özellikle Osmanlı aydınları üzerinde büyük bir sevinç yaratırken imparatorlukta yaşanan tüm sorunların bir anda biteceği umudunu yeşertmiş Tunaya'nın deyişiyle Meşrutiyet mucizeler ülkesinin sihirli kapısını açacak anahtar olarak görülmüştür (1964: 12). Osmanlı aydınları tarafından büyük bir umudun ifadesi olarak sembolleşen II. Meşrutiyetin başarılı olamamasını Tunaya iç ve dış faktörlerin etkisiyle açıklamıştır. Dış faktörler çok fazla ayrıntıya inilmeden en genel ifadeyle şu şekilde sıralanmıştır: Şark Meselesi, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, gericilerin 31 Mart saldırıları (1964: 15)... Tunaya'ya göre iç etmenlerde en önemli meseleyi “ekonomik gerilik” oluşturmuş, Batının iktisadi ağırlığı memleketin üzerinde yoğun biçimde hissedilmiştir (1964: 15). Bir diğer önemli iç etmen ise II. Meşrutiyetin ilanını sağlayan kadroların, kararlı bir biçimde devrimci bir savaşı yönetme yetisine sahip olmamaları ve çökmekte olan devleti Osmanlılık içinde kurtarmak dışında bir yönteme cesaret edememeleridir (1964: 19, 20). Ancak Tunaya, II. Meşrutiyet döneminin tüm eksikliklerine rağmen Türkiye siyasal hayatına çok büyük katkıları olduğunu belirtmiştir. Bu katkılardan ilki Meşrutiyetçilerin, toplumun gelişmesi ve devletin içinde bulunduğu konumdan kurtulabilmesi için çeşitli fikir akımlarıyla çare aramaları, herhangi bir sonucu olmasa dahi bu ideolojilerin ortaya çıkmasıdır. İkinci olarak ise, Meşrutiyet öncesinde “Tebaa-

i Şahane” konumunda olan Türk toplumunun vatandaşlığa yükselmesidir (1964: 17, 18).

Üçüncü makale “Mütareke Koridoru” başlığını taşımaktadır. Tunaya, bu makalesinde Mütareke dönemini incelerken özellikle mütareke dönemi insanlarını anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Mütareke döneminde Türkler büyük buhran içinde olmuşlar ancak bu buhran onları Türkleri ancak Türklerin kurtaracağı düşüncesine götürerek, çözüme ulaştırmıştır (1964: 24, 25). Tunaya, Türkleri ancak Türklerin kurtarabileceği anlayışa gidişte Meşrutiyet örneğinden çıkarılan sonuçların önemini vurgulamaktadır. Bu noktada iki sonuç hayati önem taşımıştır. İlk olarak Hürriyet adına savaşımların gücü elde ettikleri takdirde baskıcı bir rejimin temsilcisi olabildikleri görülmüştür (1964: 23). İkinci olarak ise dinci çevrelerin siyasete karışması ve dini duyguları istismar etmesinin memleketi yıkacak kadar tehlikeli sonuçları olduğu görülmüştür (1964: 24). Ardından Tunaya, II. Meşrutiyet’in Türkiye siyasal hayatına bugün de etkisini gördüğümüz önemli bir anlayış devrettiğinden bahsetmektedir. II. Meşrutiyet Türk Siyasal hayatına siyasi parti taraftarlığını bir çeşit din olarak algılayan fırkacılık anlayışını ortaya çıkartmıştır (1964: 24). II. Meşrutiyet dönemi itibariyle de siyasi partiler arası ilişkiler dost-düşman ikileminden hareketle kurulmuştur. Tunaya, 1918-1922 yılları arasındaki Mütareke sürecinde fırkacılık anlayışının etkin olduğunu ve bunun bir sonucu olarak siyasi hayati kin ve intikam duygularının domine ettiğini belirtmektedir (1964: 25).

Dördüncü makale “Müdafaai Hukuk Ruhu” başlığını taşımaktadır. Makale öncelikle Mütareke dönemindeki uyanışın 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir’in işgal edilmesiyle başladığına işaret etmektedir. İzmir’in Yunan orduları tarafından işgal edilmesiyle beraber, halk silahlarına yönelmiş, her şeye rağmen topraklarını savunma kararlılığını göstermiş ve böylece milis teşkilatı doğmuştur (1964: 31). Tunaya; esirliği, çağdışılığı reddeden bu zihniyetin ve ruhun adının “Müdafaai Hukuk Ruhu” olduğunu belirtmiştir (1964: 33). Müdafaai Hukuk ruhunun tanımlanmasının ardından, bu ruhu ortaya çıkartan Anadolu ile İstanbul’daki saray mensuplarını karşılaştırılmıştır. Tunaya’ya göre İstanbul ve Anadolu’yu birbirinden ayıran en önemli fark İstanbul Hükümetinin kararsız tavrı, Anadolu’nun ise net duruşu olmuştur; halk esir düşmek yerine topyekûn bir savaşa hazırlanırken İstanbul Hükümeti bunu görmezden gelerek işgallere karşı savaş açma cesaretini gösterememiştir (1964: 34). Tunaya İstanbul Hükümeti ile Anadolu arasındaki temel farkın cesaret göstermek dışında, bu iki grubu birbirinden ayıran

siyasal prensipler olduğuna da dikkat çekmiştir. Ayrıca Anadolu ve İstanbul'u ayıran farkların aynı zamanda Atatürk ile Vahdettin'i de ayıran farklar olduğunun altını çizmiştir. Tunaya'ya göre İstanbul Hükümetinin siyasal prensipleri beş maddede toplanmaktadır. İlk maddeyi, Birinci Dünya Savaşı'ndan Osmanlı İmparatorluğu'nun yenik ayrılmasıyla birlikte İstanbul Hükümetinin galip devletlerden gelecek cezaları ki bu ülkenin işgali de olsa, doğal karşılayarak buna rıza göstermesi oluşturmaktadır. İkinci madde ilk madde ile ilintilidir, İstanbul Hükümetinin "cezalandırılmamak" gibi bir durumu düşünmediği, tek çabasının cezanın dozunu düşürmeye çalışmak olduğunu belirtmiştir (1964: 37). Üçüncü madde, İstanbul Hükümetinin Müdafaa-i Hukuk'a karşıt bir konumda bulunduğunu ve Müdafaa-i Hukuk hareketini İttihat ve Terakki Cemiyetinin tekrar gün yüzüne çıkmış hali olarak yorumladığını bildirmektedir. Dördüncü madde, İstanbul Hükümetinin hangi şartlarda olursa olsun Hasta Adam Osmanlı'yı yaşatmaya devam ettirmek istemesi ile ilgilidir (1964: 37). Beşinci ve son madde ise, İstanbul Hükümetinin yükselen milliyetçiliği görmezden geldiği, Anadolu hareketini yalnızca birkaç eşkıyanın ayaklanması olarak yorumlamasını belirtmektedir (1964: 38).

Beşinci makale "Çoban Ateşleri" başlığını taşımaktadır. Tunaya'nın eserini oluşturan makaleler arasında süreklilik vardır ancak Çoban Ateşleri makalesi bir önceki "Müdafaa-i Hukuk Ruhu" makalesinin doğrudan devamını oluşturmuştur. Bir önceki makaleyi İstanbul hükümetinin siyasal prensiplerini anlatarak bitiren Tunaya, "Çoban Ateşleri" makalesine, İstanbul Hükümetine karşı verdiği savaşı kazanan Müdafaa-i Hukuk hareketinin benimsediği dört siyasal ilkedен bahsederek başlamış, makalesini bu dört ilke çerçevesinde kurmuştur. İlk ilke milli devlet formülüdür, Müdafaa-i Hukukçular, sınırları, nüfusu belli, bağımsız ve halk egemenliğine dayalı bir devlet modeli belirlemişlerdir (1964: 39). İkinci ilke milli devletin tek elden yönetilen basit bir devlet olacağını belirtir (1964: 40). Üçüncü ilke Osmanlı İmparatorluğundan tamamen ayrı bir devlet kurulması ile ilgili olmuştur; dördüncü ve son ilke ise milli devletin tamamıyla bağımsız bir devlet olması ile ilgilidir, devleti yarı özerk konumuna indirgeyecek her türlü girişime bu ilke ile karşı konulmuştur (1964: 40). Tunaya, Müdafaa-i Hukuk'un kaynağının yakın tarihimizin siyasi laboratuvarı olarak nitelendirdiği II. Meşrutiyet dönemi olduğunun altını çizmektedir (1964: 40). Devrimciler devrildikleri mirastan fırkacılık anlayışının getirdiği ölümcül sonuçları görmüşler ve fırkacılığın karşısında durmuşlardır (1964: 41). Tunaya, Müdafaa-i

Hukukçuların ulusal devlet hedeflerine üç aşamada ulaştıklarını belirtmektedir. İlk olarak dağınık ve düzensiz bir şekilde, işgale tepki olarak direniş komiteleri bölgesel kongreler ile merkezi bir yönetime bağlanmaya çalışılmış bu çaba Sivas Kongresinde ifadesini bulmuştur. Sivas Kongresinde bölge bölge kurulan direniş komiteleri, dernekleri tek çatı altında toplanmıştır. Son aşama ise halk egemenliğini ilke edinmiş Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması olmuştur (1964: 41, 42).

Altıncı makale “Batı’nın Sorusu: Türkler Medeni midir?” başlığını taşımaktadır. Tunaya bu makalesinde öncelikle İstiklal Harbi’nin başlangıcını tespit ederek başlamıştır. Tunaya’ya göre İstiklal Harbinin esas olarak başlangıcı meydanlarda verilen askeri savaşların yanı sıra savaşın kendisine anlam ve amaç katan ideolojik yolun tespit edilmesiyle olmuştur (1964: 47). Ardından, Batılı devletlerdeki Türkiye algısını tartışmıştır. Batılı devletler, hasta adam olarak gördükleri Osmanlı İmparatorluğu’nun kurtulabileceğine inanmadıkları gibi Türkleri bir devlet kuracak, yönetebilecek ehliyetle görmemişlerdir (1964: 49). Türklerin yeniden bir devlet kurma meselesini ele almayı bile düşünmemişler, Batı kamuoyunda Türklerin konumunu vahşi olup olmadıkları tartışmalarına indirmişlerdir (1964: 49). Tunaya, uluslararası alanda Türkler bu şekilde itibarsızlaştırılarak cezalandırılmaya çalışılırken ulusal anlamda da İstanbul Hükümetinin, Türklerin suçlandıkları tüm meselelerin sorumlusu olarak İttihat ve Terakki Cemiyetini işaret ettiklerini belirtmektedir (1964: 50). İstanbul Hükümeti ve Birinci Dünya Savaşının kazanan tarafını temsil eden Batılı devletlerin ortak noktası Türklerin savaştan yenik çıktıkları için suçlu olduklarına duydukları inanç olmuştur. Batılı devletler, Türklerin hem suçlu olmaları hem de medeni olmamaları sebebiyle ulusal bir devlet kurmalarını istememişler ve bunun gerçekleşmesini engellemek için çaba sarf etmişlerdir (1964: 52). Tunaya, Batının iddialarına Atatürk’ün şu lafı ile cevap vermiştir: “*Türkiye Cumhuriyetini kurmuş olan halk medenidir. Tarihte medenidir, gerçekte medenidir* (1964: 52).” Milli mücadeleye inanmayan ve Batılı devletlerin yanında durarak mücadeleye ket vurmaya çalışanlara da cevabını yine Mustafa Kemal Atatürk’ün şu sözleri ile vererek makalesini sonlandırmıştır: “*Düşmandan zarar görmek icadır. Fakat kendi ırkından büyük tanıdığı kimselerden zarar görmesi, kalp ve vicdanlar için onulmaz bir yaradır* (1964: 52).”

“Doğu’nun Sorusu: Türkler Mili Bir Devlet Kurmalı mı?” başlığı kitabın yedinci makalesini oluşturmaktadır. Tunaya bir önceki makalesinde Batılı devletlerin

Türkiye'ye yönelik tutumlarını incelemiş, bu makalesinde ise Doğu'nun yani Sovyetler Birliği ve Komünist Enternasyonal'in Türkiye'ye yönelik tutumlarını incelemiştir. Tunaya, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik tutumunu açıklayabilmek için öncelikle Sovyetler Birliği'nin dış politikasında benimsediği tutumunun anlaşılması gerektiğini düşünmüş ve makalesine Sovyetler Birliği dış politikasının dayanaklarını belirterek başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dış politikasında Doğu'ya ayrı bir önem atfedilmiştir. Doğu'da, ulusal karakter gösteren hareketlerin yanı sıra sömürgeci hareketler de ortaya çıkmıştır; Sovyetler Birliği ortaya çıkan ulusal ve sömürgeci hareketleri kaynaştırma yolunu seçmiş, bu hareketleri tüm dünyayı kapsayacak olan sosyalist devrimin başlangıcı olarak yorumlamışlardır (1964: 54). Tüm dünyayı kapsayacak sosyalist devrimin Doğu'da yaşanan siyasal gelişmelere göre ayarlanması ve Doğu'nun Sovyetler Birliği dış politikasında etkili bir öge olarak yer alması ise Birinci Dünya Savaşı sonucunda Alman ve Osmanlı İmparatorluklarının yıkılışı ile olmuştur (1964: 54). Ulusal karakterli hareketlere destek olma prensibine yönelik Komünist Enternasyonal içinde fikir ayrılıkları oluşmuş, II. Kongrede fikir birliği oluşturularak sorun çözüme ulaştırılmamıştır (1964: 56). Nitekim Doğu halklarının durumunu kesin bir şekilde çözüme ulaştırmak için 1 Eylül 1920 tarihinde Bakü Doğu Milletleri Kurultayı sıfatıyla bir toplantı düzenlenmiştir, Bakü'de gerçekleştirilen kongrede Lenin'in tezi kabul görmüş, Burjuva ve demokrat kuvvetlerin kumanda ettikleri ulusal hareketlerin desteklenmesi kabul edilmiştir (1964: 56). Tunaya, Sovyetler Birliği'nden Milli Mücadeleye yaptığı yardımın efsaneleştirildiğini ancak yapılan yardımların daimi olarak Mustafa Kemal ve Türk devrimcileri lehine olmadığını belirtmektedir (1964: 64). Tunaya'nın, Sovyetler Birliği'nin her zaman ulusal mücadele lehine hareket etmediklerine yönelik gösterdiği kanıtlardan birisi Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinde kurduğu siyasal baskı ile ilgilidir. 13 Eylül 1919 tarihinde Türk köylülerinin “gerçek şuralar” kurulması amacıyla burjuva idarecilere isyan etmelerini konusunda teşvik edilmiştir (1964: 64). Tunaya, Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının Batı'nın ve Doğu'nun karşıtlığına ve çabalarına rağmen mücadelelerine devam ettiğini ve hem Batıya hem Doğuya rağmen Milli bir devlet kurduklarını belirtmiştir (1964: 65).

Sekizinci makale “Ankara'dan Dünyaya Bakış” başlığını taşımaktadır. Tunaya bu makalesinde; “Ankara nasıl başkent oldu?, Sevres Antlaşmasının imzalanması neden gecikti?, İtilaf Devletleri milli mücadeleyi nasıl bastırabilirdi?, Milli Müdafaacılar

nasıl bir yol izleyerek başarıya ulaştılar?” sorularına yanıt aramıştır. Bu sorulara ürettiği cevaplarla, Mustafa Kemal Atatürk’ün önderlik ettiği temsil heyetinin ileri görüşlülüğünü, kararlılığını ve realistliğini göstermiştir. Tunaya makalesine “*Ankara nasıl başkent oldu?*” sorusuna yanıt arayarak başlamıştır (1964: 66). Anadolu ve İstanbul tartışması içinde meclisin İstanbul’da açılmasına karar verilmiştir, işgal altındaki bölgelerde, görece güvenli sayılan yerler saptanmış seçimler yapılmıştır (1964: 67). Ancak Mustafa Kemal Atatürk ve ekibi, İstanbul’a gönderilecek vekillerin; ülkenin durumu, geleceği ve uygulanacak hareket planı hakkında bilgilendirilmesi için ön bir toplantı düzenlemek ihtiyacı hissetmişlerdir. Batı Anadolu’nun düşman işgali altında olması sebebiyle temsil heyeti Sivas’tan daha güvenli bir bölge olan Ankara’ya taşınmış, Batı Anadolu’dan seçilen vekiller de Ankara’da bilgilendirilmiştir; Tunaya, Ankara’nın böylece başkent olduğunu belirtmektedir (1964: 67). Tunaya, Milli Müdafaaicî ekibin gelecek planını gerçekçi ve kesin bir şekilde çizebilmek adına ulusal ve uluslararası meseleleri yakından takip ederek sonuçlar çıkardıklarından bahsetmektedir. Ulusal kurtuluş hareketini gerçekleştirenler Sevres Antlaşmasının geç imzalanmasına sebep olan üç sebep belirlemişlerdir. İlk sebep, İtilaf devletlerinin boğazlar konusunda bir anlaşmaya varamaması, İngilizlerin boğazlarda hâkimiyet kurma çabasına Fransa ve İtalya tarafından tepki gösterilmesidir; ikinci sebep, Anadolu’da ortaya çıkan bölgesel direnişler olmuştur (1964: 68). Üçüncü sebep ise Sovyetler Birliği’nin öngörülmedik bir biçimde hızla genişlemesidir (1964: 69). Tunaya, Türk devrimcilerinin İtilaf devletlerinin Türkiye’nin tüm sınırlarını sararak dışarıdan gelebilecek herhangi bir kesmek amacıyla abluka uygulayarak ya da içerideki ayrılıkçı unsurları kışkırtarak Milli Mücadeleyi söndürebileceklerini öngördüklerini belirtmektedir (1964: 69, 70). Mustafa Kemal ve ekibi, İtilaf devletlerinin, içte ayrılıkçı hareketlerin atabilecekleri adımlara yönelik üçayaklı bir kurtuluş programı hazırlamışlardır; ilk aşama Türkiye’nin tam bir ablukaya alınmaması Doğu cephesinde gerekirse Bolşeviklerle anlaşmaktır (1964: 70). İkinci aşama, milli kuvvetleri çoğaltarak merkezi bir teşkilata bağlamak ve son aşama ise İtilaf devletlerinin gerçek yüzünü ortaya çıkartmak için atılğan bir politika izlemek prensibi olarak belirlenmiştir (1964: 70).

Dokuzuncu makale “Milletin Meclisi” başlığını taşımaktadır. Tunaya, Türkiye Büyük Millet Meclisini; “*geniş bir Sivas kongresi, Müdafaa-i Hukukun fülilikten kurtulmuş, hukukiliğe kavuşturulmuş bir organı*” olarak tanımlamaktadır (1964: 75). Meclis

farklılıkları, tezatlıkları içinde barındırmıştır. Tunaya'ya göre tezatları doğuran temel sebep, meclisi oluşturan kişilerin TBMM'nin niteliği ve hedefi konusunda fikir birliğine varmamış olmalarıdır. Bir kısım için TBMM Osmanlı İmparatorluğu parlamentosunun devamı niteliğindeyken bir kısım için yeni devletin kurucu organı görevini üstlenmiştir (1964: 77). Bu denli büyük fikir ayrılıklarının ve tezatlıkların içinden Meclisi saltanatın devamcısı konumundan kurtarmak Mustafa Kemal'in başarısıdır. Tunaya öncelikle meclis içindeki ikilikleri, ardından Mustafa Kemal'in başarısıyla meclisin kurucu meclis haline gelmesinden bahsetmiş ardından TBMM'nin özelliklerini aktarmıştır. Tunaya'ya göre meclisin ilk özelliği halkçı olmasıdır; meclis kapitalizm ve emperyalizm düşmanlığı fikrinden ilham alarak halkçı olmuş, bu halkçı ruh ise laikliği temel devlet politikası haline getirmiştir (1964: 79, 80).

Onuncu makale “Devrimciler ve Batı” başlığını taşımaktadır. Tunaya, bu makalesinde ,daha önceki makalelerinde de ele aldığı gibi, Batı nezdinde Türkiye algısını işlemiş, ardından Mustafa Kemal ve Türk devrimcilerinin cevaplarını irdelemiştir (1964: 87-90). Batı, Türklerin bir devlet kurma, yönetme yetisine sahip olmadığını, Türklerin yeteneksiz ve medeniyetten uzak, barbar insanlar oldukları konusundaki fikirlerinde ısrarcı davranmıştır. Mustafa Kemal ve arkadaşları bu suçlamalar karşısında sessiz kalmamış, kararlı bir duruş sergileyerek geçerli argümanlarla Batı'nın savlarına karşı Türkleri savunmuşlardır.

On birinci makale ise “Devrimciler ve Doğu” başlığını taşımaktadır. Tunaya, makalesinde öncelikle Türk kamuoyundaki Doğu algısından ve bir kurtarıcı olarak görülmesinden bahsetmiştir. Tunaya, Mütareke döneminde Doğu'nun Türklerin yanında görünerek milli mücadeleye destek vermesindeki asıl sebebin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kısa sürede çözüldüğünü belirtmektedir. Ancak mütareke sürecinde Mustafa Kemal ve Türk devrimcilerinin manevra alanlarını arttırabilmek, Milli mücadelenin başarıya ulaşmasını sağlayabilmek amacıyla bir denge politika izlemiştir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği baskısıyla birtakım komünist ve sosyalist oluşumların kurulmasına göz yumulmuş, bazıları ise teşvik edilmiştir (1964: 94). Ancak Müdafaa-i Hukukçular, manevra alanlarını genişlettikleri durumda tüm bu komünist girişimleri kaldırmaya yönelmişlerdir. Tunaya, “Devrimciler ve Doğu” başlıklı makalesinde Mustafa Kemal Atatürk ve onunla birlikte hareket eden devrimci ekibin, bir politik taktik olarak Sovyetler Birliği ile işbirliğine yöneldiğini ancak hiçbir zaman komünizmi benimseme ve Türkiye'ye uygulama gibi bir düşüncelerinin olmadığını anlatmaktadır.

On ikinci makale “Milli İktidar” başlığını taşımaktadır. Milli iktidar makalesi kitap içinde yer alan makalelerde bölüm bölüm incelenmiştir. Tunaya, bu makalesinde temel olarak Milli kurtuluş hareketinin milletçe kalkışılan bir hareketin ifadesi olduğundan bahsetmektedir (1964: 99). Milli mücadele doğrudan halkın isyanın ifadesiyle vücut bulduğuna göre, doğal bir sonucu kayıtsız şartsız bir halk egemenliğe dayalı devlete biçimine yönelmesi olmuştur.

On üçüncü makalenin başlığı “Şark Kafası ile Savaş” olarak belirlenmiştir. Tunaya, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki ıslahat hareketlerinin ya imparatorluğu yarı özerk konuma indirgemek isteyen Batılı devletler ya da Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu’na uyguladığı baskı karşısında ilmiye sınıfının saraya yaptığı baskılar sonucu gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Tunaya’nın burada altını çizdiği nokta, sarayın desteklediği İlmiye sınıfı ile Batılı devletlerarasındaki ilişkinin dışında bir kuvvet olarak Türk halkının ve Türk devriminin ortaya çıktığıdır (1964: 108). Milli mücadele kadrosu hem Türklerin medeni olmadığını savunan Batılı devletlere hem de halka bağımsızlık yerine çoban lazımdır düşüncelerine karşı hem içte hem dışta ideolojik bir savaş da vermiştir (1964: 108, 109).

Kitaptaki son makale “Medeniyet Güneşi” başlığını taşımaktadır. Tunaya bu makalesinde öncelikle Türk devriminin başlangıç noktası olarak saydığı Mustafa Kemal’in şu sözleri ile başlamaktadır:

“...Uysal bir halk kitlesi, Doğu (Asiyâi) geleneklerine bağlı kalmışsa, yanlış ve köstekleyici alışkanlıklar sonunda birtakım kuvvetlerin tekeli altına sürüklenebiliyorsa... Bu kitle adına, millî iradeyi temsil eden aydınlar harekete geçerler. Kitleyi çağdaş bir düzene kavuşturmak için, geri düzenle, bâtil itikatlarla, hurafelerle savaşılır. Devrim yaparlar. Geri düzeni değiştirirler. Bunun için plebisite başvurulmaz (1964: 117)...”

Bu sözlerin ardından, Atatürk’ün ve Atatürkçülüğün Türkiye’nin sosyal ve ekonomik az gelişmişliğin bu sonucu olarak ortaya çıkan “Şark Kafası” ile savaş halinde olduğunu vurgulamaktadır (1964: 118). Tunaya, Atatürk’ün ve Atatürkçülüğün verdiği temel savaştan bahsetmiş akabinde Batıya rağmen Batılı olma çabasının altını çizmiştir. Tunaya’ya göre Mustafa Kemal Atatürk’ün Batı medeniyetini benimsemesi için geçerli sebepleri vardır. Tunaya bu sebepleri maddeleştirerek özetlemiştir. İlk madde, medeniyetin hiçbir din ve ırk tekelinde olamayacağı, çünkü medeniyetin uluslararası bir çabanın ürünü olarak bir çevrenin ortak malı olduğu görüşünü

kapsamaktadır (1964: 121). İkinci madde, neden Batı? sorusuna yanıt niteliğindedir; Batı medeniyeti en ileri noktada tek uygarlık olduğu için Doğudan Batı'ya yönelik zorunluluk haline gelmiştir (1964: 121). Ardından Batılılaşmanın bir Batı hayranlığı ürününü olmadığını vurgulanmış ve Türklerin İslamiyet öncesi tarihini anımsatarak Türklerin de uzun bir medeni geçmişi olduğu altı çizilmiştir (1964: 122).

3.5. Türkiye'nin Siyasi Gelişmeleri: Eski Türkler, İslam Devleti, Osmanlı Devletinin Kuruluşu

Tarık Zafer Tunaya, "Türkiye'nin Siyasi Gelişmeleri: Eski Türkler, İslam Devleti, Osmanlı Devletinin Kuruluşu" başlığını taşıyan eserini ilk olarak 1970 yılında Baha Matbaası aracılığıyla yayınlamıştır. Eser, Siyaset İlmi Serisinin on birinci kitabı olurken, kronolojik olarak yayınlanan beşinci kitap olmuştur. Tunaya eserini "*Milli mücadele milli bir fert olmasını bilmiş ve öyle yaşamış Kemalist*" birisi olarak tanımladığı şair Behçet Kemal Çağlar'ın hatırasına ithaf etmiştir (Tunaya, 1970: 4).

Tarık Zafer Tunaya 1959 yılında "Hürriyetin İlanı, İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar" başlıklı eseriyle başladığı "Siyaset İlmi Serisine" bu eserinin öncesinde son olarak 1966 yılında "Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku" başlıklı eserini vermiştir. Dört yıl aradan sonra 1970 yılında ise "Türkiye'nin Siyasi Gelişmeleri: Eski Türkler, İslam Devleti, Osmanlı Devletinin Kuruluşu" başlıklı eserini yayınlamıştır. Kitabın "Öndeyiş" başlıklı bölümünde kitabın yazılış amacının yanı sıra verilen dört yıllık aranın gerekçeleri anlatılmış ve okuyuculardan özür dilenmiştir (1970: 5). 1964 yılı itibarıyla üniversitelerde reform talebiyle başlayan öğrenci hareketleri yetkili mercilerle uzlaşmamış nitekim 1969 yılında öğrenciler bu kez devrim talebiyle tarih sahnesinde yerlerini almışlardır. Öğrenci hareketlerinin en yoğun yaşandığı yerlerden biri İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi olmuş, Tunaya bu süreçte aldığı idari görevler ve çözümün bir parçası olmayı hedeflediği üniversite reformu problemleri ile ilgilenmesi sebebiyle kitabın hazırlanma sürecinin geciktiğini ifade etmiştir (1970: 5). Kitabın gecikmesine sebep olan bir diğer etmen ise yeni kaynaklara ve belgelere ulaşmada yaşanan problemdir. Tunaya, Osmanlı Devleti'nin anlatmaya yönelik içeriklerin daha önce yayınlamış olduğu eserlerinde mevcut olduğunu ancak ortaya konulacak yeni ve derinlemesine bir araştırmanın ancak yeni kaynaklara ulaştıkça yeşerdiğini belirtmiştir (1970: 4). Tunaya eserinin giriş bölümünde öncelikle Türkiye topraklarında yaşayan fertlerin görevlerini açıklamış, bu görevin bir gereği olarak da

eserini kaleme almıştır. Tunaya'ya göre demokratik düzeni geliştirmek sorununu çözmek bu topraklardan yaşayan her bir vatandaşın görevidir, bu sorunu çözebilmenin en önemli adımı ise günümüze kadar ki gelişme aşamalarını tespit etmek ve anlamaktır (1970: 1). Bu sorunun çözümüne katkıda bulunmak amacıyla eski Türklerden itibaren bir inceleme yapılmıştır.

Tarik Zafer Tunaya eserini” Eski Türklerde ve İslam’da Siyasi Gelişmeler”, “Osmanlı Devleti,” “Milli Devlet” ve ilk üç bölümün sentezi niteliğini taşıyacak bir sonuç bölümüyle toplamda 4 bölüm olacak şekilde tasarlamıştır (1970: 2). Ancak eser 1970 yılında Baha Matbaası tarafından yayınlanan şekliyle “Eski Türklerde ve İslam’da Siyasi Gelişmeler” ve “Osmanlı Devleti” olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır ve günümüze değin eserin başka bir baskısı yapılmamıştır. Birinci bölüm ilk olarak Türklerin İslamiyet öncesine uzanan kökenleri olduğu meselesini irdelemiştir. Türkler milattan önceki dönemden başlayarak devlet kurma ve kurulan devleti sürdüreceği siyasi geleneklere, kurumlara, prensiplere sahip olmuşlardır. Bu bağlamda Tunaya, Türklerin Araplardan farkını şu sözlerle anlatmıştır: *“Türkler, Araplar ve Arap dünyası gibi, Müslümanlığı kabul etmeden önce, ‘Cahiliyye’ devrinde yaşamış, iptidai kabile kadrosundan öteye gidememiş, bedevi kavim parçaları değildiler (1970: 3).”* Tunaya’nın Türklerin devlet kurma geleneğinden bahsetmesinin hemen ardından Araplar ile farkını açıklamaya yönelmesi 1930’lu yıllarda Türk kökenlerinin İslamiyet öncesine dayandırılması çalışmaları ile aynı amacı taşımaktadır. Amaç, daha önce 1960 yılında yayınladığı “Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri” ve 1964 yılında yayınladığı “Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük” eserlerinde de işlediği Batılılaşma meselesi ile alakalıdır. Batılı devletlerin Türklerin medeniyetten uzak barbar bir kavim oldukları ve Batı medeniyeti iddialarına karşılık, 1930’lu yıllarda resmi devlet araştırmaları ile daha sonra ise Cumhuriyet aydınlarının edindiği misyon aracılığıyla Türklerin çok eski bir devlet geleneğine sahip oldukları vurgulanmıştır. Tunaya’nın burada özellikle Arap dünyası karşılaştırmasıyla Türk medeniyetini ve devlet geleneğini vurgulaması ise edindiği misyon, Batı medeniyeti içinde yer alma hakkı iddiasıyla ilgilidir.

Tunaya, Türklerin İslamiyet öncesi süreçten beri devlet kurduklarını göstermek amacıyla milattan önce 220 yılında kurulan ve milattan sonra 940 yılında İslamiyet’i kabul ederek dönüşüm geçiren “Büyük Türk Hakanlığı”nı incelemiştir. Öncelikle hanedanlığın ayırıcı özellikleri aktarılmıştır. Bu özellikler üç maddede

özetlenebilmektedir. İlk özelliği bir Türk devleti olarak Asya'nın çok büyük bir bölümünü Türkleştirmiş olması oluşturmaktadır. İkinci özelliği, ilk olarak Uzak Doğu'da kurulmuş bir devlet iken zaman içinde iklimsel sebeplerle Orta Asya Devleti olması ve Orta Asya'dan ise açık denizlere doğru açılarak evrensel bir imparatorluk niteliği göstermesi oluşturmaktadır (1970: 5). Diğer bir özelliği ise İpek Yolunu elinde tutarak dünya politikasında belirleyici unsurlardan birisi olmasıdır (1970: 5). Büyük Türk Hakanlığının niteliğine dair tarihçiler arasında süregelen bir tartışma mevcuttur. Büyük Türk Hakanlığının bir asrı aşkın süre boyunca, tek bir devlet olarak mı yaşadığı veya birbiriyle iç içe geçen ya da birbirini yok eden çeşitli devletlerin birlikteliğinden meydana gelerek mi varlık sürdüğü ikilemi tartışmanın ana konusu olmuştur (1970: 5). Eserde bu tartışmalara yönelik farklı iddialara yer verilmiş, hanedanlığın bir asrı aşkın süre boyunca kesintisiz bir şekilde tek bir devlet olarak yaşadığını iddia etmenin eldeki kanıtlarla çok zor olduğunu vurgulanmıştır (1970: 7). Büyük Türk Hakanlığı örneği ile *“Türklerde siyasi, idareci, teşkilatçı ve kurucu bir dehanın ve medeniyetin bulunduğu”* altını çizmek istemiş, dolayısıyla tek bir imparatorluk veya birçok devletin kurulmuş olmasının Türklerin kökenlerindeki devlet kurma, medeniyete sahip olma özelliğini etkilemeyeceğini savunmuştur (1970: 8).

Büyük Türk Hakanlığı tartışmasının ardından hakanlığın sınırları dışında başka Türk devletlerinin de var olduğunu ve Türk siyasi geleneklerine sahip olduklarını saptayan Tunaya, bu devletlerin özelliklerini aktarmıştır. Türkler bulundukları ya da sonradan gittikleri yerlerde siyasi bir oluşum kurarken bulundukları bölgenin kendi örf, adet ve geleneklerine uyum sağlamışlar ve bölgede hâkim olan örf, adet, dil, din gibi belirleyici özellikleri benimsemişlerdir (1970: 8, 9). Tunaya, öncelikle kurulan Türk devletlerinin sosyolojik yapısına dair yürütülen tartışmaları ve birbirine karşı görüşleri aktarmış ardından kendi görüşünü belirtmiştir. Tunaya'ya göre, *eski Türk devletlerinin sosyolojik zümrelerine siyasi grupmanlar tekabül etmiş*, boylar birleşerek devleti meydana getirmiş, devlet ise geçirdiği çeşitli gelişme aşamalarından sonra imparatorluk halini almıştır (1970: 11). Eski Türk devletlerine yönelik öncelikle feodalite konusu ele alınmış ardından Batıda görüldüğü şekliyle bir feodalitenin mevcut ve mümkün olup olmadığı tartışılmıştır (1970: 14). Eski Türk devletleri soylular sınıfı güçlü monarşiler özelliğini göstermiş, soylular sınıfı kan bağına göre belirlenmiştir. Tunaya, aristokrasinin güçlü konumunun Türk toplumuna ailevi bir

karakter verdiğini belirtmiş, bu özelliğin Türk devletini federatif bir yapıya yasladığının altını çizmiştir (1970: 14). Feodalite tartışması Wilhelm Radloff ve Zeki Velidi Togan'ın konuya dair tezleri okuyucuya sunulmuş ve Batı tipi bir feodalitenin var olup olmadığı sorusunun ancak daha fazla incelemeyle yanıtlanabileceğini belirtmiştir (1970: 14- 21). Ardından, Batılı devletlerin Türklerin göçebe ve barbar topluluklar oldukları, Batı medeniyeti için tehdit oluşturdukları ve bu medeniyetini içinde yer almamaları gerektiği, iddialarına yanıt niteliğinde göçebelik meselesi incelenmiştir. Tunaya öncelikle yerleşik yaşama geçmiş Türklerin de olduğunu belirtmiş ardından göçebeliliğin medeniyetsizlik anlamına gelmediğinin ancak bir yaşayış tarzı olduğunun altını çizmiştir (1970: 22). Ardından Türkolog László Rásonyi alıntısı ile göçebeliliğin büyük medeniyetlerin kurulması için sağladığı katkıları vurgulanmıştır (1970: 22). Göçebeliliğin kastedildiği gibi kötü bir anlama sahip olmadığına belirtilmesinin ardından Türklerin asıl niteliklerinin “Bozkır Medeniyeti” olduğu belirtilmiştir; Tunaya, bu noktada Bozkır Medeniyetine dair ayrıntılı incelemelerin sayıca çok az olduğunu belirtmiş, Prof. İbrahim Kafesoğlu'nun incelemesini esas aldığını bildirmiştir⁵⁶. Tunaya'nın da desteklediği Bozkır Medeniyeti tezine göre bozkır insanları kendilerini rehavete ve hareketsizliğe yönlendirecek şartlara sahip olmamışlar, aksine şartların çetinliği beraber çalışma ve yardımlaşma fikrini ortaya çıkartmıştır (1970: 23). Bu bağlamda eski Türk İmparatorluğu'nun temel amacı Türklerin toplum olarak dağınık yaşamamalarını sağlamak olmuştur (1970: 27). Türk topluluklarının imparatorluk olarak meydana gelişlerinin ilk aşaması “il” adı verilen siyasi organizasyonların kurulması olmuş, ardından illerin birleşmesi ile hakanlıklar oluşmuş, hakanlıkların bir araya gelmesi ile de ilhanlık adı verilen imparatorluk oluşmuştur (1970: 25). Bu aşamaların akabinde kurulan imparatorlukta hanedan kutsal sayılmış, hanedan dışında herhangi birine itaat etmek uygun görülmemiştir (1970: 31). Bu bağlamda, kut, kutsal sayılan hanedanlığın hükümdarında görülmüştür. İslamiyet'in kabulü ile birlikte hanedanlığın ve kaanın kutsallığı teokratik bir temele oturtulmuş ve bu siyasi prensip süreklilik göstermiştir (1970: 31, 32).

Tunaya, birinci bölümü iki alt başlığa ayırarak, ilk olarak Eski Türk Devletini ve temel özelliklerini inceleyerek Batılı devletler tarafından Türklere yönelik yapılan eleştirilere cevap verme amacını gütmüştür. Tunaya, 1965 yılında halen İslamiyet'in

⁵⁶ Bozkır Medeniyeti Tezi ayrıntıları için bkz. Kafesoğlu, 1957.

sosyal ve siyasal ilkeleri içeren bir devlet düzeni kurabileceğini, bu devlet düzenin yirminci yüzyıl toplumunun ihtiyaç ve taleplerine cevap vererek Batı demokrasisinden üstün olduğunu ileri süren bir kitlenin var olduğunu belirtmiştir (1970: 51). Birinci bölümün “İslam’da Siyasi Gelişmeler” başlıklı ikinci alt başlığı İslamiyet’in gelişim evreleri ve siyasi düzene yönelik içerdiği prensipler, kurumlar işlenerek muhafazakâr ve gelenekçi kitlelerin şeriat, İslam devleti taleplerine cevap niteliği göstermektedir.

“İslam’da Siyasi Gelişmeler” bölümünde Tunaya öncelikle, İslam devlet kuramının neden gelişemediği problemi üzerine yoğunlaşmıştır (1970: 54). İslamiyet’in temelinde, tüm kurallar Tanrı tarafından belirlenmiştir. Kullar için tanımlanan görev ise kurallara itaat ederek uygulamak olmuştur; kanun koyanın Tanrı olması toplumsal düzlemde yasama faaliyeti ve çatışmaları ortaya çıkartmamış ve İslam devlet kuramı gelişmemiştir (1970: 54). Bu bağlamda Doğu ve Batı arasındaki temel farklar, toplumsal ve siyasal alanın kurallarını Tanrı’nın belirlemesi durumundan kaynaklanmaktadır. Tunaya Batı’nın siyasal ilerlemesini şu sözlerle özetleyerek açıklamıştır:

“Batı, önce mutlak iktidar karşısında ferd’i taraf olarak tanımıştır. Daha sonra ferdi hürriyet sırf fikri bir akım olmaktan çıkmış, tamamen dünyevi bir mesele olmuştur. Bu gelişmenin bir sonucu olarak da demokratik devlet, her bakımdan dünyevi bir anayasa mekanizması ile kurulmuştur... Kuvvetler ayrılığı, ferdi haklar ve hürriyetler, genel seçim (siyasi haklar), sosyal haklar (sosyal devlet) gibi prensipler ve müesseseler gelişim savaşının eserleri olmuştur (1970: 55)...”

Batı’nın bu gelişim safhalarını gerçekleştirmesi karşısında Doğu, Batı’yı ve Batı’nın siyasi kurumlarını örnek almak durumunda kalmıştır. Tunaya, Doğu ve Batı arasındaki farkın net olarak anlaşılması için Enver Ziya Karal’dan yaptığı bir alıntı ile savını desteklemiştir. Enver Ziya Karal’ın Doğu, Batı ayrımı şu şekilde olmuştur: “*Batı, Descartes ’tan işe başlamıştır: “Mademki düşünüyorum öyleyse varım!” Doğu ise şu prensipte karar kılmıştır: “Mademki inanıyorum öyleyse varım (1970: 55).”*

Tunaya Batı’nın gelişim evrelerini ve Doğu ile arasındaki farkı anlatmış ardından İslamiyet’in doğuşu ve siyasi hayata dair ilkelerini açıklamıştır. İslamiyet milattan sonra yedinci yüzyılda, Arap coğrafyasında çeşitli dini akımların, sahte peygamberlerin ortaya çıktığı bir dönemde doğmuş, Şeriat “Cahiliyye” devrinin toplumsal hayatını değiştirme amacını taşımıştır (1970: 58- 60). Tunaya bu bağlamda İslamiyet’in devrimci bir karakter taşıdığını belirtmektedir (1970: 60). Tunaya’ya

göre, Peygamberin siyasi dehası ilk olarak Medine’de kurduğu siyasi yapıda görülmüştür (1970: 61). Hazreti Muhammed, Medine’ye yerleşerek sosyal ve siyasi yapıları kurmuş, insanlar arasındaki çeşitli farklılıkları birleştirecek unsur olarak da din bağıını kullanmıştır (1970: 61). İslamiyet’te ideolojik prensipler Tanrı tarafından değiştirilemez nitelikteki kanunlar tarafından belirlenmiş, Tunaya bu prensipleri ümmet, sözleşme, eşitlik, hürriyet ve adalet olmak üzere beş başlıkta incelemiştir (1970: 64). Ümmet, İslam ilkelerinin en önde geleni olmuş, Müslümanların dayanışma içinde birlikte yaşaması emredilmiştir (1970: 65). Bir diğer ilke sözleşmedir. Tunaya, Maide Suresinin “Ey iman edenler! Taahhütleri yerine getirin” ayeti ile başlamasının Tanrı’nın kulları ile bir anlaşma yaptığının göstergesi olduğunu belirtmektedir (1970: 68). Ancak bu anlaşma Jean Jacques Rousseau’nun bahsettiği anlamda bir toplum sözleşmesi olmaktan uzaktır, Jean Jacques Rousseau toplumun insan iradesiyle kurulduğunun ve toplum sözleşmesinin bu bağlamda ortaya çıktığı savından hareket ederken İslamiyet’te insanın ve toplumun yaratıcısı Tanrı’dır ve tüm sosyal hayatın hâkimi de Tanrı olmaktadır (1970: 68). Tunaya, Tanrı’nın kendi yarattığı insanlara serbest irade ögesini vererek kendi koyduğu kurallara kayıtsız şartsız itaat etmelerini istediğini sözleşmenin ise tam bu noktada ortaya çıktığını belirtmektedir (1970: 69). Bir diğer ideolojik prensip eşitliktir. İslamiyet’te kişilerin özgürlüğünden çok eşitliğine önem vermiş ancak bu eşitliği sadece Müslüman erkekler, devletler ve toplumlar arasında tanımlamıştır (1970: 77- 80). Bu bağlamda İslamiyet, Hristiyanlıkta olduğu gibi kendi toplumu içinde herhangi bir sınıfsal ayrımı kabul etmemiştir (1970: 78, 79). Tunaya, İslam sosyal felsefesine en büyük yarayı aldırان meselenin eşitlik ilkesini erkekler üzerinde tanımlamış olması, kadın haklarını erkek hâkimiyetini devam ettiren aile tipi içinde ele almış olması olduğunun altını çizmiştir (1970: 81). İdeolojik prensiplerden bir diğeri hürriyettir. Tanrı kulları ile bir anlaşma yapmış, bu anlaşma karşılığında onlara serbest irade ve tabiattaki her şeyin üzerinde olma hakkı sağlamıştır (1970: 84, 85). Tunaya’nın belirttiği son ve en önemli prensip bütün bir siyasi ahlak teorisini kapsadığı için adalettir (1970: 89). Adaleti yerine getirmek Kur’an-ı Kerim’de doğrudan emredilmiş, adaletten sapmak Tanrı yolundan ayrılmak anlamında kullanılmıştır (1970: 89). Ardından Şeriatın net bir tanımı yapılarak kaynakları belirtilmiştir. Şeriat en net ifadesiyle; Tanrı’nın belirlediği sosyal düzen ilkelerinin tamamına verilen addır (1970: 91). Tunaya, Şeriatın Batıdaki anlamıyla hukuk kurallarından çok daha fazlası, bir hayat şekli olduğunun altını çizmiştir (1970: 92). Şeriat, Kur’an-ı Kerim, Sünnet, İcmaı Ümmet ve Kıyası

Fukaha'dan oluşmaktadır (1970: 92). Peygamber'in vefatının ardından hadisler tartışmaya açılmış, hadislerde boşluklar olduğu iddiasıyla fıkıhların uygulanması yönünden ayrılıklar yaşanmıştır (1970: 105, 106). Bu tartışmaların sonucunda ise dört ayrı mezhep oluşmuştur. Tunaya son olarak İslamiyet'in altın çağının dört halife devrinde Monarşik Teokrasi sistemi içinde yaşandığını ancak dört halife devri sonrasında yozlaşmaların yaşandığını ve altın çağın bir daha yaşanmadığını belirtmiştir (1970: 125, 126).

Eserin ikinci bölümü "Osmanlı Devleti" başlığını taşımaktadır. İkinci bölüm kendi içinde "Selçuklular", "Bizans" ve "Anadolu Beylikleri" olmak üzere üç ayrı alt başlıktan oluşmuştur. Tunaya ilk olarak Selçuklu Devletini incelemeye almıştır. Selçuklu Devleti Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuran devlet olarak ele alınmıştır. Selçuklu Devleti'nin kurduğu düzenin müesseseleri, olayları Osmanlı İmparatorluğu'na yaşama ve yükselme düzlemini oluşturmuştur; bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu, tarihsel anlamda Selçuklu Devleti'nin yalnızca ardılı olmamış, aynı zamanda Selçukluların kurduğu düzeni dönemin şartlarına göre geliştirici olma özelliğini de üstlenmiştir (1970: 161). Büyük Selçuklu İmparatorluğu 1071 yılında Bizans'ı Malazgirt'te yenilgiye uğratmış, böylelikle Türkler Anadolu'ya yerleşebilmişlerdir, Anadolu Selçuklu Devleti ise Malazgirt zaferinden kısa bir süre sonra 1074 yılında kurulmuştur (1970: 163, 164). Anadolu Selçuklu Devleti, ziraat ve ticarete dayalı bir sosyo-ekonomik düzen kurmuştur. Tunaya, Selçukluların kurduğu bu iki dayanaklı sosyo-ekonomik düzenin Batı'dan daha üstün ileri olduğunun altını çizmektedir (1970: 165). Selçuklularda devlet gelirinin en önemli kaynaklarından birisi tarımsal üretim olmuştur. Tarımsal üretim ikta sistemi adı verilen bir yapı üzerinden örgütlenmiş, bu örgütlenme Osmanlı İmparatorluğu'nda tımar sistemi adı ile devam etmiştir (1970: 165). İkta sisteminde devlete ait olan araziler Türkmen beylerine verilmiş, karşılığında Türkmen beylerinin üç adet görevi yerine getirmesi beklenmiştir (1970: 178). Bunlardan ilki, devletten alınan arazinin işlenerek tarımsal üretimin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi, ikincisi üretimin bir kısmının vergi olarak devlet hazinesine bir kısmının ise toprakta çalıştırılan insanlara verilmesi, üçüncüsü ise Sultan'ın savaş emrini alır almaz belli sayıda tuttuğu askerleriyle ordu içinde yer alması olarak sıralanabilmektedir (1970: 178, 179). Tarımsal üretimin istikrarlı bir şekilde devam edebilmesi için devlet gerekli gördüğü önlemleri almış, tebaayı tarımsal üretim bakımından elverişli olan bölgelerde yaşamaya zorunlu tutmuştur; Tunaya,

devletin bu hamlesiyle şer'i hukuk yanında tamamen laik bir hukukun da doğduğunu belirtmektedir (1970: 165). Anadolu Selçuklu Devleti tarımsal üretime verdiği ağırlığın yanı sıra ticarete de ağırlık vermiş, Akdeniz ticaretini canlandırarak Batıyla temaslar kurmuş, ulusal ve uluslararası pazarlar kurmuştur (1970: 166). Tarım ve ticaret sosyo-ekonomik hayatın başat iki unsuruyken bunlara ek olarak fetih unsuru da vardır. Anadolu Selçuklu Devleti'nde fetih, İslam dinini yayma amacından daha çok iktisadi kalkınma aracı olarak kullanılmıştır. Ülke sınırları dışındaki bölgelerde var olan zenginlikler fetih yoluyla imparatorluk hazinesine aktarılmış, bu yoldan hem imparatorluğun geliri arttırılmış hem de kara sınırları genişletilmiştir (1970: 178). Zaman içinde toplumsal ve siyasal yapıda bozulmalar meydana gelmiş, iktisadî sisteminin işleyişinde sapmalar olmuştur, iktisadî sahipleri devletten aldıkları toprakları vakıf kurma yoluyla özel mülkiyete çevirmişler ancak kurulan vakıflar kısa süre içinde Tunaya'nın deyimiyle birer tembelhane ve dilenci yuvasına dönüşmüştür (1970: 194). İçteki gelişmelere ek olarak Moğol istilasının yaşanması Anadolu Selçuklu Devletinin sonunu getirmiştir.

İkinci bölümün ikinci alt başlığında “Bizans İmparatorluğu” incelenmiştir. Tunaya, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda ve yaşantısında Bizans İmparatorluğu'nun hatalarının, kusurlarının toplumsal ve siyasal problemlerinin Osmanlı İmparatorluğu için hayati önemde olabileceğini vurgulamış, Bizans İmparatorluğunun bu sebeple incelenmesi gerektiğini belirtmiştir (1970: 197). Bizans İmparatorluğu incelenirken öncelikle iktidarın el değiştirmesinin dayanaklı köklere bağlanmamasının daimi olarak taht güvensizliğine sebep olduğunu, bu güvensizliğin siyasal ve toplumsal hayata yansıdığı noktası üzerinde durulmuştur (1970: 197). Siyasal düzenin temel öğelerinden biri olan halk, Bizans İmparatorluğu içinde aktif bir unsur olarak yer almış, imparatoru ordu ve senatoyla birlikte seçme yetkisine sahip olmuştur (1970: 200). Ancak zaman içindeki yozlaşma halkı siyasal düzenin başat unsuru konumundan anarşi unsuru konumuna getirmiştir. Siyasal düzenin bir diğer ögesi olan ordu yapılan bir düzenlemeyle paralı profesyonel askerlerden oluşmaya başlamış, ancak süreç içinde paralı askerler fazla para veren tarafın yanına geçerek büyük yenilgilerin alınmasına sebep olmuşlardır (1970: 199). Tunaya, zaman içinde Bizans'ın içi boşalmış bir kalıp gibi çöktüğünü ve can çektiğini, Osmanlı İmparatorluğu'nun ise İstanbul'un fethi ile son darbeyi vurarak Bizans İmparatorluğunu tarihe mal ettiğini belirtmektedir (1970: 207).

İkinci bölümün hacim olarak en az yer kaplayan üçüncü alt başlığında “Anadolu Beylikleri” incelenmiştir. Bu bölümde çökmekte olan Anadolu Selçuklu Devleti vesayeti altında bulunan beylikler çok kısaca incelenmiş, Osmanlı Beyliği’nin hangi beylikler arasından İmparatorluk kurma serüvenine başladığı aktarılmıştır (1970: 207-218).

3.6. İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa

Tarık Zafer Tunaya “İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa” başlıklı eserini ilk olarak 1979 yılında Çağdaş Yayınları aracılığıyla yayınlamıştır. Eserin toplam iki baskısı yapılmış olup, ikinci baskı 1988 yılında Arba Yayınları tarafından yapılmıştır⁵⁷. Tunaya’nın bu eseri 1949 yılından 1979 yılına kadar Cumhuriyet, Vatan ve Milliyet gazetelerinde yazdığı köşe yazılarının derlenmesinden oluşmuştur. Eser başlığının esinlenişi bir müze gezisinde olmuş, Tunaya anısını şu sözlerle aktarmıştır:

“Paris’in şirin müzelerinden birinde, Karnavale’de, Fransız İhtilaline ilişkin eşyaları ve belgeleri seyrediyordum. Gözlerim salonun bir köşesine özenle yerleştirilmiş küçük bir kitaba takıldı. Altındaki etikete eğildim ve okudum: ‘1791 Anayasası.’ Fransa’nın ilk yazılı anayasası. Biraz daha dikkatle bakınca alt satırlardaki müthiş cümle beni dondurdu: ‘İnsan derisi ile kaplanmıştır.’ Bu küçücük, rengi sararmış kitap karşısında hürriyet savaşlarının derinliğini, uzunluğunu, özgürlük denilen şeyin bedava olmadığını insan bir kere daha anlıyor. Sanki her anayasa insan derisiyle kaplı (Tunaya: 1988: 9)...”

Tarık Zafer Tunaya ömrü boyunca Atatürkçülüğü anlatmaya çalışmış, Türkiye Cumhuriyeti’ni tarihi boyunca yaşanmış iki darbe bir muhtıraya şahit olmuş bu şahitlikleri boyunca tutumu hep Atatürk devrimlerini muhafaza etmekten yana olmuştur. Ülkede içinde yaşanan siyasi gelişmeleri de hep bu pencereden izlemiş ve yorumlamıştır. Zafer Toprak’ın da söylediği gibi Türkiye’de aydınlara sürekli farklı ve yeni misyonlar yüklenirken demokrat-eleştirci kişiliğiyle Tarık Zafer Tunaya daima Cumhuriyetçi kalmıştır (Toprak, 91: 23). Tunaya, yazılarını *Hukuk mesleğini geniş anlamıyla ve içeriğiyle seçmiş bir öğretim üyesinin memleket sorunları karşısında gösterdiği merakın ve güncel olayların onun üzerinde bıraktığı etkinin ifadesi olarak* kaleme aldığını belirtmektedir (1988: 7, 8). Eserde toplam otuz bir adet köşe yazısı bulunmaktadır. Çalışmamız kapsamında amacımız Tunaya’nın eserlerinin eleştirisini yapmak veya özetini sunmak değildir. Tunaya’nın ilgili köşe yazılarına

⁵⁷ Çalışmamızda eserin ilk baskısına ulaşamadığımız için 1988 yılında Arba Yayınları tarafından yapılan baskı kullanılmıştır.

birinci ve ikinci bölümde yaşanan siyasi olaylara tepkilerini göstermek amacıyla yer verilmiştir.

3.7. Medeniyetin Bekleme Odasında

Tarık Zafer Tunaya “Medeniyetin Bekleme Odasında” başlıklı eserini 1989 yılında Bağlam Yayınları aracılığı ile yayınlamıştır.

Tunaya, insanın yaşamı boyunca çevresinde gelişen olaylardan, insanların davranışlarından etkilendiğini kimilerinin bu etkileri ve izlenimlerini unuttuğunu kimilerininse bu tecrübeleri kaleme aldığını belirtmiş, bu bağlamda yüzlerce notu ve yazısı olduğunu belirtmiştir. Ancak bunları köşe yazısı ya da makale halinde okuyucuya sunmanın kendisi için uzun vakit alan bir işe dönüştüğünün ve meselenin güncelliğinin gittiği için çoğu kez yayınlamadığını belirtmiştir. Tunaya bu duruma dair hisselerini şu sözlerle açıklamaktadır: “*Sanki kelimelerin renkleri soluyor, başka sorunlar ortaya çıkıyor ve kendimi istediğim yere varabilmek için geç kalmış, vapuru kaçırmış hissediyorum (Tunaya, 1989: 3).*” Tunaya kendisinin günlük gazetelerde düzenli olarak yazamamasının sebebini bu sözlerle açıklamış ancak çevresinden gelen dönütler doğrultusunda yazmış olduğu yazıları günlük gazete köşelerinin uçuculuğundan korumak isteyerek kitaplaştırmıştır. “İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa” başlıklı eserin ardından “Medeniyetin Bekleme Odasında” başlıklı eser de bu amaçla derlenmiştir. Tunaya, 1979 yılında yayınladığı “İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa” eserine dâhil edilemeyen ve daha sonra yazmış olduğu köşe yazılarını ayrıca bunlara ek olarak verdiği bazı röportajları bu eserinde bir araya getirmiştir.

Eserin başlığını oluşturan “Medeniyetin Bekleme Odasında” tanımlaması daha önce İttihat ve Terakki Cemiyeti muhaliflerinden İzzet Fuat Paşa tarafından yapılan bir konuşmada kullanılmıştır, eserin başlığının belirlenmesinde Tunaya’nın esinlendiği konuşma şu şekildedir:

“Düş gören milletler mutsuz milletlerdir. Müesseselerimize, mekteplerimize, Batı’da yaşamış vatandaşlarımıza rağmen biz Asyalı ve hayalci kaldık. Bedenen olduğu kadar fikren de tembel olup, bu iyi ve güzel medeniyetten nasıl ve niçin bu denli uzak kaldığımızı öğrenmek zahmetine katlanmadık... Düzelineceye kadar medeniyetin bekleme odasında kalacağız (1989: 8).”

Tunaya’nın bu eseri 1979 yılında aynı köşe yazılarını derlediği eserinden farklı bir konseptte sahip olmuştur. Daha önce makalelerin eserde yer alış sırası belli bir kurala

bağlanmadan oluşturulmuştur. Ancak bu eserde ise köşe yazıları konularına göre tasnif edilmiştir. Bu bağlamda eserde; “Üniversite ve Gençlik”, “Dünyaya Bakış”, “Dostlarım”, “Tarihin Güncelliği” ve son olarak “Röportajlar” olmak üzere beş bölüm vardır.

SONUÇ

Tarık Zafer Tunaya 7 Şubat 1916 tarihinde, dünya savaşının ortasında, üstelik yenilgiye doğru ilerleyen bir imparatorluk içinde dünyaya gelmiştir. 20 Ocak 1991 tarihinde vefat etmiştir. 75 yıllık ömrü Eric J. Hobsbawm'ın deyimiyle “aşırılıklar çağında” geçmiş, birçok siyasi ve toplumsal gelişmeye tanık olurken birçok sıfatı da bünyesinde barındırmıştır⁵⁸. Tunaya 75 yıllık hayatı boyunca; bir sanatçı, hukukçu, tarihçi ve siyaset bilimci, bu sıfatların ötesinde de bir ömür öğretici ve öğrenci olmak üzere tüm bu sıfatlara sahip bir şekilde hayat sürmüştür. Ancak Tunaya'yı diğer meslektaşlarından ayıran asıl nokta siyasi yönü güçlü bir akademisyen olarak ön plana çıkmasıyla ilgilidir. Siyasi yönü güçlü bir akademisyen olarak ön plana çıkması Türkiye'nin siyasi gelişmelerini inceleyen bir araştırmacı olarak da alanla dinamik bir ilişki kurması sonucunu doğurmuştur. Türk Modernleşmesi ve Türkiye'nin siyasi hayatını yorumlama biçimini siyasi hayatın bir parçası olarak gerçekleştirmiştir.

Tunaya'nın yaşam öyküsünü içeren birinci bölümde Tunaya'nın hayatında göze çarpan en önemli ve belirleyici noktalardan birini Tunaya'nın erken gençlik dönemiyle birlikte içine girmiş olduğu siyasi ilişkiler ağı oluşturmaktadır. Tunaya henüz Saint Benoit Lisesindeki son senesinde Eminönü Halkevinde çalışmaya başlamış, hemen akabinde 1937 senesinde ise Şehremini Halkevi yönetim kadrosunda görev almıştır. Halkevlerinde başlayan siyasi teması doktora öğrenciliği sırasında Cumhuriyet Halk Partisi bünyesinde Talebe Memurluğu görevi ile perçinlenmiş sonraki yıllarda ise tekrar Halkevlerinde aldığı görevler, Devrim Ocakları Genel Başkanlığı, Türkiye'nin Petrol ve Madenlerini Koruma Derneği kuruculuğu ile devam etmiştir. Ancak Tunaya'nın siyasi yönü güçlü bir akademisyen olarak ön plana çıkması 1960 darbesi ardından 147'lik olarak üniversiteden uzaklaştırılması ve 1962 yılında üniversiteye dönmesi süreciyle paralel bir seyir izlemiştir. Tunaya'nın özellikle Devrim Ocakları Genel Başkanlığı yaptığı süreçte kurduğu sosyal ve siyasi ilişkiler ağı, 1960'lı yılların sonlarında İstanbul Üniversitesinde meydana gelen öğrenci hareketlerinde önemli özne olması sonucunu doğurmuştur. Tunaya her ne kadar içinde bulunduğu sosyal ve siyasi ilişkiler ağı aracılığıyla sol cemaatte yer alan öğrenciler ile dirsek temasına sahip olmuş olsa da, öğrenci hareketlerindeki pozisyonunu öğrenciler arasındaki ideolojik

⁵⁸ Ayrıntı için bkz. Hobsbawm, 2019.

kamplaşmada konumlandırmamıştır. Öğrenciler arasında bir taraf olmadan olayları yatıştırmaya çabalamış ve hükümet ile öğrenciler arasında bir uzlaşa sağlamak amacıyla aracılık görevi üstlenmiştir.

Tunaya'nın yaşam öyküsünde öne çıkan bir diğer önemli nokta ise mesleki kariyerinde yakalamış olduğu hızlı yükseliş ivmesidir. Tunaya, 1943 yılında asistan olarak başladığı mesleki kariyerinde 7 yıl içinde doçentliğe yükselmiştir. 1959 yılında ise profesörlüğünü alarak toplamda 16 yıl içinde profesör olmuştur. Tunaya'nın mesleki kariyerindeki hızlı yükselişi hiç kuşkusuz akademik üretkenliği ile yakından ilgilidir. Tunaya yaşamı boyunca, çok sayıda kitap ve makale üretmiş, çeşitli gazetelerde köşe yazıları kaleme almıştır. Ayrıca yurt içi ve yurtdışında çeşitli konferanslara gerek dinleyici gerekse konuşmacı olarak katılım sağlamıştır. Tunaya'nın akademik üretkenliği özellikle 1959 yılı itibariyle başlatmış olduğu "Siyaset İlmi Serisi" ile daha görünür bir hal almıştır. Tunaya bu süreçte, 1970 yılına kadar kaleme aldığı köşe yazılarının yanı sıra ortalama 2 yılda bir yeni bir eser yayınlamıştır. Tunaya'nın akademik üretkenliği yalnızca yayınladığı ve üzerinde çalıştığı eserleri ile sınırlı kalmamış, uzun yıllar kuruluş mücadelesini vermiş olduğu Siyasal Bilimler Fakültesi'ni nihayetinde 1979 yılında kurmasıyla perçinlenmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Tunaya'nın düşünce sisteminde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde aldığı eğitimin etkilerini mercek altına aldık. Bu noktada Hukukçu Maurice Hauriou'ya ait olan Müessese ve Tesis Teorisinin Tunaya'nın düşünce sisteminde etkili olduğu ve eserlerinde bu etkinin izlenebildiği görülmektedir. Müessese ve Tesis Teorisi en geniş çerçevede, müesseselerin temelinde yer alan fıkirlere ve bu fikirlerin sürekliliğine odaklanmıştır. Bu bağlamda Müessese ve Tesis Teorisine göre müessese tanımı şu şekildedir: *"Müessese; toplumsal çevrede gerçekleşen, hukuk nizamıyla devam eden bir iş ve teşebbüs fikri etrafında kudretin teşekkülünden ve bu fikri kabul eden fertlerin kümelenmesinden doğan bir oluşumdur (Tunaya, 1946: 540)."* Fikir öncelikli olarak müessese kurucusu olarak sınıflandırılan kişi tarafından bulunur ve önce küçük bir zümre ardından geniş kitleler bir fikir etrafında toplanmaktadır. Tunaya'nın Atatürk ve Atatürkçülük konusuna karşı beslemiş olduğu hassasiyeti, teorinin Tunaya üzerindeki etkisine örnek olarak yorumlamak mümkündür. Tunaya, Mustafa Kemal'in temel özelliğinin onca fikir arasında belirli bir fikri gün yüzüne çıkararak kitleleri örgütleyebilmesi olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Mustafa Kemal, teoride müessese kurucuları olarak tasnif

edilmiş grup içinde yer almaktadır. Teorinin Tunaya'nın düşünce sistemindeki önemli etkilerinden birisi de Tunaya'nın siyaset laboratuvarı olarak nitelendirdiği İkinci Meşrutiyet Dönemine gösterdiği yoğun ilgide somutlaşmaktadır. Teori, bir müessese örneği olarak devleti ele almıştır. Bireyler, hürriyet ve adalet rejimi içinde yaşayabilme fikrini gerçekleştirmek amacıyla kendi bağımsızlıklarından fedakârlık ederek zaman zaman kendilerine bile karşı koyabilecek fonksiyonlara sahip bir devlet teşkilatı kurmuşlardır. Fikri gerçekleştirme görevini kurmuş oldukları devlete devretmişlerdir. Hauriou bu noktada, bireylerin kendilerine doğrudan fayda olan devletin sağlık, eğitim hizmetleri gibi fonksiyonlarından çok devlet fikrine ilgi duyduklarını ileri sürmüş, savını bireylerin günlük siyasete duydukları ilgi ile desteklemiştir. Tunaya bu savı doğrulayarak, yakın tarihimiz içinde bu durumun en önemli göstergelerinden birisinin İkinci Meşrutiyet döneminde yaşandığını belirtmiştir. Tunaya'ya göre, İkinci Meşrutiyet insanlarının ,tüm o kargaşa durumuna rağmen, devletin pratik işlevlerine odaklanmak yerine siyaseti günlük hayatlarının bir parçası haline getirmeleri, çeşitli dernek ve organizasyonlarla siyasetin öznesi olmak için çaba harcamaları insanların devlet fikrine duyduğu ilginin bir sonucu olmuştur. Teorinin halk ve devlet ilişkisini yöneten ve yönetilen ikiliği üzerinden değil de devletin kurucu unsuru olarak halk ilişkisi üzerinden okuması Tunaya'nın düşünce sisteminde en belirgin izlerden birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Tunaya, yalnızca devlete ait olduğu varsayılan konular da halk unsurunu göz ardı etmemiş, devlet ve halk bağına kurarak bir okuma gerçekleştirmiştir. Tunaya tarihi dönem okumalarında; liderleri/ yönetenleri odak noktası yapan yukarıdan aşağıya bir tarih okuması biçimi yerine yönetilenlerin belirgin özne konumunda bulunduğu bir okuma biçimi benimsemiştir. Liderler hareketlerinin ve kararlarının toplumsal alandaki yankılarına odaklanmıştır. Bu noktada tarihsel süreçte yalnızca “başarı” ivmesi yakalamış siyasi organizasyonlar yerine incelediği dönemde ortaya çıkan tüm siyasi organizasyonlar, fikir akımları ve toplulukları ele almıştır.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde Tunaya'nın eserlerinde Türk modernleşmesini okuma biçimi ele alınmıştır. Tunaya'nın Türk modernleşmesini okuma biçiminde belirgin iki etkinin izini sürmek mümkündür. Bunlardan ilki süreklilik vurgusudur. Tunaya, tarihsel olayları neden sonuç ilişkisi içinde bir zincir olarak yorumlamaktadır ki bu yorumlayış biçimi bizi Tunaya'nın siyaset bilimi anlayışına götürmektedir. Tunaya siyaset bilimi disiplinine yönelik çalışmalarını her

ne kadar Rockefeller Vakfı'ndan aldığı burs imkânı ile Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirmiş olsa da Fransız ekolü kaynaklı bir siyaset bilimi anlayışı benimsemiştir. Bu bağlamda siyaset bilimini yeni olanın köklerini geçmişte arayan ve geçmişle gelecek arasındaki bağlantıyı kendi özgünlüğünde kuran bir disiplin olarak tanımlamış, çalışmalarını bu hat üzerinden oluşturmuştur. Tunaya'nın Türk modernleşmesini okuma biçimindeki izi sürülebilen bir diğer belirgin etki ise kuram olarak asıl sıçrayışını 1960'lı yılların başında yapan Modernleşme Teorileridir. Tunaya tarihsel gelişmeleri gelişmiş- az gelişmiş ikilemi üzerinden yorumlamış ve Türkiye'nin azgelişmiş bir ülke olduğunu belirterek çeşitli kalkınma reçeteleri sunmuştur. Tunaya Türkiye'nin gelişmiş bir ülke olabilmesi için öncelikle ilerici bir zihniyete sahip olması gerektiğini savunarak, ilericiliği diğer modernleşmecilerde de olduğu gibi Batıcılık ile eş anlamlı kullanmıştır. Tunaya'nın sunduğu reçetede en önemli pay laikliğe ait olmuş, başta laiklik olmak üzere Cumhuriyet değerlerinin savunulması ilericilik olarak yorumlanmıştır. Tunaya, laikliğin ve Cumhuriyet değerlerinin karşısındaki her türlü düşünce ve faaliyeti ise gerici olarak nitelendirmiştir. Oluşturduğu ilerici-gerici ikiliğine dayanan yorumlama biçimini Türkiye'nin güncel siyasetini okurken de sürdürmüştür.

Tunaya'nın eserlerinde ve Türk modernleşmesini okuma biçiminde etkili olan Müessesese ve Tesis Teorisi, siyaset bilimi anlayışı ve modernleşme teorilerinin etkisinin üzerinde ve daha kapsayıcı olan etki ise üstlenmiş olduğu aydın misyonu ile ilintilidir. Tunaya, aydınların halkı doğru yönlendirmek ile mükellef olduklarına inanmış ve kendisini de bir Cumhuriyet aydını olarak nitelendirmiştir. Üstlendiği bu aydın misyonunun etkisi eserlerinde de kendisini hissettirmiş, güncel siyasi tartışmaları çalışma kapsamının içine almıştır. Bu bağlamda, eserlerinde inandığı değerler doğrultusunda okuyucularını yönlendirme çabası göze çarpmaktadır. Tunaya'nın kendisine biçtiği misyonu gerçekleştirme biçimi yalnızca akademik görevi ve görevinin getirdiği sorumluluklar ile de sınırlı kalmamıştır. Emekli olduktan sürekli hale getirdiği Çarşamba Toplantıları ile tarihe ve siyasete bilimine ilgi duyan herkese evinin kapılarını açmış, tartışma ortamının geliştiriciliğine inanmıştır.

Çalışmamız başında öncelikli olarak Tunaya'nın sahip olduğu sıfatların ve kimliklerin saptamasını yapmıştık. Çalışmamızın sonucunun gösterdiği üzere, Tunaya bir hukukçu, siyaset bilimci, tarihçi, sanatçı ama bu sıfatlarının ötesinde öğretici ve öğrenci olarak yaşamıştır. Tüm bu kimlikler ise kendisine biçtiği aydın misyonunu

yerine getirmek amacıyla birer araç haline gelmiştir. Öyle ki rahatlamak için çizdiği desenlerde dahi siyasal hayatın yansımalarını bulmak mümkündür. Kimi zaman seçim sonuçlarını beklerken çizdiği desenler ile ruh halini anlatmak istemiş, kimi zaman ise desenlerinde askeri darbeleri yorumlamıştır. Ancak Tunaya'ya dair dikkat çekici noktalardan birisi sahip olduğu tüm kimliklerin iç içe geçmiş olmasıdır. Akademisyen kimliği ile siyasetçi kimliğini birbirinden ayıramadığımız gibi hukukçu ve tarihçi kimliğine birbirinden ayırabilmemiz mümkün değildir. Tunaya kimliklerinin iç içe geçmesinin bir sonucu olarak kurucu sıfatına sahip aktivist bir eğitimci olarak yaşamıştır. Kuruculuk vasfı; halkevinde, devrim ocaklarında, mili petrol hareketi için kurulan derneğe iştirakında öne çıktığı gibi Siyasal Bilimler Fakültesinin kuruluşunda ve Çarşamba toplantılarının düzenleyicisi olarak yer almasında da göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, akademiye bir uçta siyaseti karşı uçta konumlandığımız bir düşünce biçiminde Tunaya; iki ucu birbirine bağlayan ve aradaki mesafeyi tayin eden bir kısaç vazifesini üstlenmiş görülmektedir. Ancak üstlendiği bu kısaç vazifesi, Tunaya için iki uçta sıkışmışlığın ifadesi olmamış bilakis kendisine yüklemiş olduğu Cumhuriyet aydını sorumluluğunun doğal bir çıktısı olmuştur.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Y.:
1965 “Amme Hukukunun Konusu ve Öğretim Metodu,”
Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 20/2, s. 399- 418.
- ABADAN-
UNAT, N.: 1992 **Kum Saatini İzlerken**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- AHMAD, F.:
1991 “Tarık Zafer Tunaya,” **Middle East Studies Association Bulletin**, 25/2, pp. 305- 307.
- ANAR, T.: 2011 **Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri**, Tez (Doktora), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Fatih Andı.
- AKTAN, A.:
1987 “Sunuş,” **Çarşamba Söyleşileri** Ed. Mülkiyeliler Birliği, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, s. iiv.
- ALKAN, M. Ö.:
2004 “Gogol'un Paltosu: Tarık Zafer Tunaya,” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2/1, s. 475- 481
- ALKAN, M. Ö.:
2010 “Tarık Zafer Tunaya’nın Kısa Biyografisi” **Tarık Zafer Tunaya Anısına Yadigar-ı Meşrutiyet**, Der. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 3- 5.

- ALKAN, M. Ö.:
2017 “1960 Darbesi ve Üniversiteden Tasfiyeler: 147’ler Olayı,” **Toplumsal Tarih**, Sayı: 286, s. 58- 69.
- AYBAY, R.:
1992 “Bilge ve Sevecen Hocam: Tarık Zafer Tunaya,” **Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan**, Der. İstanbul Barosu, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, s. 16- 18.
- AYDEMİR, Ş. S.:
2000 **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- BAYKAM, B.:
1998 **68'li Yıllar/ Eylemciler**, İstanbul, İmge Kitabevi.
- BAYKAM, B.:
1999 **68'li Yıllar/ Tanıklar**, İstanbul, İmge Kitabevi.
- BERKES, N.:
2018 **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- BETTS, R. F.:
2004 **Decolonization The Making of the Contemporary World**, New York, Roudledge.
- BİRAND, M. A.,
DÜNDAR C.,
ÇAPLI, B.: 1991 **Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu**, İstanbul, Milliyet Yayınları.

BORAN, T.: 2011

“Atatürk'ün Cenaze Töreni: Yas ve Metanet,”
**Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi
Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 47, s. 487-
450.

BOZDOĞAN, S.:
2005

“Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir
Bakış,” **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**,
Der. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, İstanbul, Tarih
Vakfı Yurt Yayınları, s. 118- 135.

BUĞRA, A.:
2018

**Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal
Politika**, İstanbul, İletişim Yayınları.

CAMELIO, N.:
2015

“The Military Seize the Law, The Drafting of the 1961
Constitution,” **Order and Compromise:
Government Practices in Turkey from the Late
Ottoman Empire to the Early 21st Century**, M.
Aymes, Ed. B. Gourisse & É. Massicard, Boston,
Brill, pp. 121- 145.

CUMHURİYETE
KANAT
GERENLER:
1995

“**Tarık Zafer Tunaya**,” Cumhuriyete Kanat
Gerenler, Yönetmen: Hüsamettin Ünlüoğlu, 15.
Bölüm, TRT.

ÇİÇEK, S.: 2019:

Türkiye’de Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Eğitim-Öğretimi: Alanyazınsal Gelişim ve Eğilimler, Tez (Doktora), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin Özgür.

COŞKUN, İ.:
1989

“Modernleşme Kuramı Üzerine,” **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, 3/1, s. 289- 314.

DEVLET
ARŞİVLERİ
BAŞKANLIĞI:
1944

“**Tarık Zafer Tunaya, Ekrem Öget, Şefik Tugay, Neşet Halil Atay, Sadi Konuk ile Adnan Saygın'ın maaş ve harcırahları,**”

BCA, 490-1/ 1612 - 582 - 1.

DEVLET
ARŞİVLERİ
BAŞKANLIĞI:
1948

“**İstanbul Talebe Memuru Tarık Zafer Tunaya'nın sicil dosyası,**”

BCA, 490-1/ 393 - 1664 - 2.

DEVLET
ARŞİVLERİ
BAŞKANLIĞI:
1959

“**İstanbul Hukuk Fakültesi 1. Esas Teşkilat Hukuku profesörlüğüne Doç. Dr. Tarık Zafer Tunaya'nın tayini,**”

BCA, 30-11-1-0/ 276 - 20 - 13.

DEVLET
ARŞİVLERİ
BAŞKANLIĞI:
1961

**“Kuzey Atlantik Anlaşması Türkiye Daimi
Delegeliğinde Mütihassıs Delegeliğe Prof. Tarık
Zafer Tunaya ve B.M. nezdinde Türkiye Daimi
Mısyon Müşavirliğine de Doç. İsmet Giritli'nin
tayini,”**

BCA, 30-11-1-0/ 285 - 10 - 10.

DEVLET
ARŞİVLERİ
BAŞKANLIĞI:
1962

**“Kuzey Atlantik Anlaşması Konseyi Nezdinde
Türkiye Daimi Delegeliği Mütihassıs Delesi
Prof. Tarık Zafer Tunaya'nın Merkeze alınması,”**

BCA, 30-11-1-0/ 293 - 27 – 16.

DEVLET
YAYINI: 1960

Ak Devrim, Ankara, Devlet Basımevi.

DODD, C. H.:
1969

Politics and Government in Turkey, Manchester,
Manchester University Press.

DOĞAN, N.:
2000

Şerif Mardin ve Türk Modernleşmesi, Tez (Yüksek
Lisans), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Sosyoloji Bölümü, Tez Danışmanı: Prof.
Dr. İsmail Coşkun.

DURBAŞ, R.:
1991

"Uçan Desenler", Cumhuriyet Gazetesi. 30 Ocak.

- ECEVİT, B.: 2020 “Neden Af Edildiler?” (çevrimiçi) **Bülent Ecevit Yazıları** 1950-1961, <http://ecevityazilari.org/items/show/1232>, 3 Mart.
- FEYİZOĞLU, T.: 2017 **Mahir, On'ların Öyküsü**, İstanbul, Totem Yayınları.
- FEYİZOĞLU, T.: 2020 “Türkiye’nin Petrol ve Madenlerini Koruma Derneği,” Söz Gazetesi, (çevrimiçi), <https://www.sozgazetesi.org/koese-yazarlari/turhan-feyizoglu/tuerkiye-nin-petrol-ve-madenlerini-koruma-dernegi/>, 3 Nisan 2020.
- GIDDENS, A.: 1996 **The Consequences of Modernity**, Stanford, Stanford University Press.
- GÖNEY, S.: 2011 “Üniversite Tarihinde Ellili Yıllar ve 27 Mayıs İhtilalinin Etkileri,” **Istanbul University Journal of Sociology**, 3/23, pp. 259- 324.
- GRAY, C. B.: 2010 **The Methodology of Maurice Hauriou: Legal, Sociological, Philosophical**, New York, Rodopi Press.

HANİOĞLU, Ş.:
2020

Tunaya, Tarık Zafer (çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/tunaya-tarik-zafer>, 2
Şubat.

HAURIOU, M.:
1944

“Müessese ve Tesis Teorisi,” Çev. Tarık Zafer
Tunaya, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi**
Mecmuası, 9/ 3-4, s. 672- 683.

HOBBSAWM, E.
J.: 2019

Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı,
İstanbul, Everest Yayınları.

HOOVER
INSTITUTION:
2020

Mission/History (çevrimiçi)
<https://www.hoover.org/about/missionhistory>, 10
Nisan.

İSTANBUL
BAROSU: 1992

Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan, İstanbul,
İstanbul Barosu Yayınları.

İSTANBUL
BİLGİ
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI:
2020

Sacit Kutlu (çevrimiçi)
<https://bilgiyay.com/yazar/sacit-kutlu/>, 23 Mart.

İSTANBUL
BİLGİ
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI:
2020

Tarık Zafer Tunaya (çevrimiçi)
<https://bilgiyay.com/yazar/tarik-zafer-tunaya/>, 2
Şubat.

İSTANBUL
ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL
BİLGİLER
FAKÜLTESİ:
2020

Tarihçe (çevrimiçi)
<https://siyasal.istanbul.edu.tr/tr/content/fakultemiz/tarihce>, 7 Ocak.

İÜ SBF
MEZUNLAR
DERNEĞİ: 2020

**Kurucu Dekanımız Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya
Anıldı** (çevrimiçi)
http://www.isbfmezder.org.tr/yeni/etkinlik_detay.asp?detay=116, 2 Şubat.

KABACALI, A.:
2007

Kültürümüzden İnsan Adaları, İstanbul, Yapı
Kredi Yayınları.

KAFESOĞLU, İ.:
1957

Türkler ve Medeniyet, İstanbul, İstanbul Yayınları.

KALAYCIOĞLU
, E.: 2000

“Tarık Zafer Tunaya Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Siyasal Kurumlar ve Çağdaşlaşma,” **Doğu Batı**, 3/ 12,
s. 111- 120.

KAMERA
ARKASI
GRUBU: 2020

Cumhuriyete Kanat Gerenler, (çevrimiçi),
http://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/belgeseller/cumhuriyetekanatgerenler_1995.html, 10 Eylül.

KARADENİZ, H:
1995

Olaylı Yıllar ve Gençlik, İstanbul, Belge Yayınları.

KARAGÜNDÖST
U, S.: 2010

“Tarık Zafer Tunaya,” **Hukuk Gündemi**, Sayı: 14, s.
66- 68.

KARPAT, K. H.:
1966

“The Turkish Left,” **Journal of Contemporary History**, 1/2, pp. 169- 186.

KARPAT, K. H.:
2004

Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye, Çev.
Sönmez Taner, İstanbul, Bigi Üniversitesi Yayınları.

KEYDER, Ç.:
2006:

“İktisadi Gelişme ve Bunalım: 1950-1980,” **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Çev. Ahmet Günlük ve Aydın Fesen, Der. Irvin C. Schink ve E. Ahmet Tonak, İstanbul, Belge Yayınları, s. 310- 325.

KIRAY, M: 1998

Kentleşme Yazıları, Ankara, Bağlam Yayınları.

KUYAKSİL, A:
2006

Türkiye’de Siyaset Biliminin Gelişimi ve Bir Türk Siyaset Bilimcisi Olarak Prof. Dr. Tark Zafer Tunaya, Tez (Doktora), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yusuf Karakılıçık.

KUYAKSİL, A:
2014

Türkiye’de Siyaset Biliminin Gelişimi ve Tark Zafer Tunaya, Ankara, Orion Kitabevi.

LERNER, D.:
1968

“Modernization: Social Aspects,” **International Encyclopedia of the Social Sciences**, Ed. David L. Sills, New York, The Mcmillan and Free Press, Vol.10, pp. 386- 394.

MARDİN, Ş.:
2011

Türkiye, İslam ve Sekülerizm, Çev. Murat Bozluolcay ve Elçin Gen, Der. Kerem Ünüvar, İstanbul, İletişim Yayınları.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1960

Tunaya “Atatürkçü ideolojiyi belirtmek için uğraşacağız”dedi, 20 Eylül, s. 5.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1960

Tasfiye Üç Ay Süren İnceleme ile Yapıldı, 30 Ekim, s. 1.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1960

Affedilenler Sebeplerini Öğrenmek İstiyorlar, 30 Ekim, s. 5.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1963

Prof. T. Zafer Tunaya T.D.O. G. Başkanı oldu, 8
Nisan, s. 2.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1964

Acı Bir Kayıp, 3 Aralık, s. 2.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1966

Madenleri Koruma Derneği Kuruluyor, 10 Ocak,
s. 1.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1966

**Türkiye Petrol ve Madenleri Koruma Derneği
Kuruldu,** 20 Aralık, s. 1, 9.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1968

Uzlaşma Toplantısı Yapıldı, 22 Haziran, s. 1, 9.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1969

Hukukta Boykot, 22 Mart, s. 7

MİLLİYET
GAZETESİ: 1969

İki Dekan ve Üç Profesör görevlerinden istifa etti,
30 Mayıs, s. 1.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1969

6 Öğrenci Birliği Yargıtaya Gidiyor, 4 Ekim, s. 1,
11.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1971

Erim Anayasa İçin 4 Profesörle Görüştü, 9 Mayıs,
s. 1, 9.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1971

**Tunaya “Anayasanın Mutlaka Değişmesine
Zaruret Yoktur**, 13 Mayıs, s. 1, 9.

MİLLİYET
GAZETESİ:
1971

**Sıkıyönetim İhtarı “Konsolosu Serbest Bırakın ve
Silaha Sarılmayın,”** 18 Mayıs, s. 1, 9.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1971

**Sıkı Yönetime Teslim Olması İstenenler Teslim
Olanlar**, 19 Mayıs, s. 1

MİLLİYET
GAZETESİ: 1971

Üç Profesör ve Bir Asistan Serbest Bırakıldı, 23
Mayıs, s. 1.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1991

Tunaya’nın 131 Deseni Daha Gün Işığında, 24
Ocak, s. 12.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1991

Cardin de Beğendi..., 18 Ocak, s. 11.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1991

Tarık Zafer Tunaya Sokağı, 4 Eylül, s. 1.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1992

Zafer Tarık Tunaya Resim Sergisi, 17 Ocak, s. 11.

MİLLİYET
GAZETESİ: 1995

Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi Sergi, 18 Ocak, s. 25.

MIROW, M. C.:
2019

“Leon Duguit,” **Great Christian Jurists in French History**, Ed. Oliver Descamps & Rafael Domingo, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 358-371.

ODABAŞI, H.:
2003

Her Okuldan Adam Çıkamaz, İstanbul, Zaman Kitap.

ÖRNEK, C.: 2015

Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı Anti Komünizm ve Amerikan Etkisi, İstanbul, Can Yayınları.

ÖYMEN, Ö.:
1987

Bir İhtilal Daha Var 1908-1980, İstanbul, Milliyet Yayınları.

ÖZACUN, O.:
2002

Halkevlerinin Kuruluşu ve Atatürk Döneminde İstanbul Halkevlerinin Faaliyetleri (1932-1938), Tez (Doktora), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Tez Danışmanı: Prof. Dr. İzzettin Önder.

ÖZTÜRK, H:
2020

Türk Modernleşmesine Mukayeseli Bir Bakış: Ali Fuad Başgil ve Tarık Zafer Tunaya, Tez (Doktora), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayten Sezer Arıç.

RESMÎ
GAZETE: 1960

Üniversiteler öğretim üyelerinden bazılarının vazifelerinden affına ve bazılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair kanun, Sayı: 10641, Kanun no: 114, 28 Ekim, s. 6- 7.

RESMÎ
GAZETE: 1960

1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Geçici Kanuna ek «Kurucu Meclis Teşkili» hakkında Kanun, Sayı: 10682, Kanun no: 157, 16 Aralık, s. 2- 6.

RESMÎ
GAZETE: 1962

Üniversite öğretim üyelerinden bazılarının vazifelerinden affına ve bazılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair 27/10/1960 tarihli ve 114 sayılı kanunun bazı maddelerinin kaldırılması ve yeni hükümler eklenmesi hakkında kanun, Sayı: 11086, Kanun no: 43, 18 Nisan, s. 1, 2.

RESMÎ
GAZETE: 1969

Avukatlık Kanunu, Sayı: 13168, Kanun no: 1136, 7 Nisan, s. 1- 20.

RESMÎ
GAZETE: 1981

Yükseköğretim Kanunu, Sayı: 17506, Kanun no:
2547, 6 Kasım, s. 1- 30.

SİYASAL
VAKFI: 2020

İ.Ü. SBF Tarihçesi (çevrimiçi)
<http://www.siyasalvakfi.org/hakkimizda/tarihce/iu-sbf-tarihcesi-1.html>, 7 Mart.

SOSYOLOJISI:
2020

Charles Crozat (çevrimiçi)
<http://sosyolojisi.com/charles-crozat-kimdir-hayati-hakkinda-bilgi/37516.html>, 22 Şubat.

SOYSAL, İ.:
1990

"Sağ Gösterip Sol Vurmak," Milliyet Gazetesi, 6
Haziran.

SURLU, A. Ö.:
2009

"Léon Duguit'nin Devlet ve Hukuk Anlayışı,"
Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XIII/
3-4, s. 107- 132.

TANÖR, B:

**"Tarık Zafer Tunaya," Modern Türkiye'de Siyasi
Düşünce Modernleşme ve Batıcılık Cilt 3**, Ed. Tanıl
Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim
Yayınları, s. 290- 298.

TBMM: 2020

Suat Hayri Ürgüplü (çevrimiçi)
https://www.tbmm.gov.tr/biyog/cumsen_1.htm, 15
Ekim.

TBMM
ALBÜMÜ 4.
CİLT 1960-1983:
2010

TBMM Albümü 4. Cilt 1960-1983, TBMM Basın ve
Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.

T.C. MAARİF
VEKİLLİĞİ:
1941

“İstanbul Üniversitesi Asistanlık Talimatnamesi,”
T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 3/ 104.

T.C. KURUCU
MECLİS: 1961

T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, 11. Birleşim,
30 Ocak.

T.C.
TEMSİLCİLER
MECLİSİ: 1961

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 2.
Birleşim, 10 Ocak.

T.C.
TEMSİLCİLER
MECLİSİ: 1961

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 85.
Birleşim, 13 Temmuz.

TEKELİ, İ.: 1977

**Bağımlı Kentleşme Kırdı ve Kentte Dönüşüm
Süreci**, Ankara, Mimarlar Odası Yayınları.

TEZİÇ, E.: 1992

**“Nerede Kalmıştık?” Tarık Zafer Tunaya’ya
Armağan**, Der. İstanbul Barosu, İstanbul, İstanbul
Barosu Yayınları, s. 14, 15.

THE BRITISH
ACADEMY:
2020

Brief History (çevrimiçi)
<https://www.thebritishacademy.ac.uk/about/brief-history/>, 20 Ağustos.

THE
ROCKEFELLER
FOUNDATION:
1956

Rockefeller Annual Report, The Rockefeller Foundation.

THE
ROCKEFELLER
FOUNDATION:
1957

Rockefeller Annual Report, The Rockefeller Foundation.

TİMUR, T.: 2017

“Günümüzden Geçmişe Üniversitelerde Tasfiyeler,”
Toplumsal Tarih, Sayı: 279, s. 40- 49.

TOPRAK, Z.:
1991:

“Tarık Zafer Tunaya ve Cumhuriyeti Savunmak,”
Tarih ve Toplum, Sayı: 87, s. 23- 27.

TOPRAK, Z.:
1992

“Tarık Zafer Tunaya’nın Ardından” **Tarih ve Demokrasi: Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan**, Der. Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği, İstanbul, Cem Yayınları, s. 13- 28.

TOSUN, Ö.: 1966

“Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya: Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku,” **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 32/2-4, s. 1045- 1049.

TRUMAN
LIBRARY: 2020

Background Essay on Point Four Program
(çevrimiçi)

<https://www.trumanlibrary.gov/public/InternationalAffairs/BackgroundEssay.pdf>, 3 Mayıs.

TUNAYA, T. Z.:
1946

“Müessese Teorisinde Fikir Unsuru ve Bazı Hususiyetleri,” **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 12/ 2-3, s. 537- 560.

TUNAYA, T. Z.:
1946a

“Müessese Teorisinde Fikir, Şahıs, Kuvvet Unsurları Arasındaki Münasebetler ve İşleme Ameliyesi,” **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 12/ 4, s. 1073- 1099.

TUNAYA, T. Z.:
1947

“Müessese Teorisinde Fikir Unsurunun Amme ve Devletler Hukuku Sahalarındaki Değeri,” **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 13/ 2, s. 529- 560.

TUNAYA, T. Z.:
1948

Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Fikir Cereyanları, Tez(Doçentlik), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

TUNAYA, T. Z.:
1952

Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul, Arba Yayınları.

TUNAYA, T. Z.:
1959

Hürriyetin İlanı, İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar, İstanbul, Baha Matbaası.

TUNAYA, T. Z.:
1960

Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, İstanbul, Yedigün Matbaası.

TUNAYA, T. Z.:
1962

İslamcılık Cereyanı, İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Meseleler, İstanbul, Baha Matbaası.

TUNAYA, T. Z.:
1964

Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, İstanbul, Baha Matbaası.

TUNAYA, T. Z.:
1966

Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası

TUNAYA, T. Z.:
1970

Türkiye'nin Siyasi Gelişmeleri Eski Türkler, İslam Devleti, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, İstanbul, Baha Matbaası.

TUNAYA, T. Z.:
1971

Bağımsız Ölebilmek, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ocak.

TUNAYA, T. Z.:
1988

İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa, İstanbul, Arba Yayınları.

TUNAYA, T. Z.:
1988

**Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt I İkinci Meşrutiyet
Dönemi 1908-1918,** İstanbul, Hürriyet Vakfı
Yayınları.

TUNAYA, T. Z.:
1989

Medeniyetin Bekleme Odasında, İstanbul, Bağlam
Yayıncılık.

TUNAYA, T. Z.:
2000

Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İstanbul,
Cumhuriyet Gazetesi Eki.

TUNAYA, T. Z.:
2016

“Önsöz,” Türkiye Siyasal Hayatı, Der. Ali Y.
Sarıbay ve Ersin Kalaycıoğlu, Bursa, Sentez
Yayıncılık.

TUNÇAY M.:
1982

“Yeni Yayınlar Üzerine Mete Tunçay’la Sohbet,”
Söyleşiyi Gerçekleştiren: Şahin Alpay, Cumhuriyet
Gazetesi, 1 Temmuz, s. 5.

TURAN, İ.: 2009

**“Türkiye’de Siyasal Bilimin Gelişmesi: Tarihçe ve
Kurumsal Gelişmeler,” İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi
Dergisi,** Sayı: 40, s. 13- 29.

TÜRK DEVRİM
OCAKLARI
GENEL
MERKEZİ: 1960

Türk Devrim Ocakları Tüzüğü, İstanbul, B. Kervan
Matbaası, 1960.

UNESCO
TÜRKİYE
MİLLÎ
KOMİSYONU:
2020

Sosyal ve Beşeri Bilimler (çevrimiçi)
<https://www.unesco.org.tr/Pages/212/43/Sosyal-ve-Be%C5%9Feri-Bilimler>, 1 Temmuz.

UNESCO
TÜRKİYE
MİLLÎ
KOMİSYONU:
2020

UNESCO Tarihi (çevrimiçi)
<https://www.unesco.org.tr/Pages/99/2>, 1 Temmuz.

ULUS
GAZETESİ: 1960

**Anayasa Komisyonunun Görevlerinden Affedilen
İki Üyesi Açıklama İstedi**, 2 Eylül, s. 1, 3.

ULUS
GAZETESİ: 1960

**Prof. Onar ve Prof. Tunaya dün birer demeç
verdiler**, 4 Eylül, s. 1, 3.

UNWERTH, M.:
2006

**Freud's Requiem: Mourning, Memory, and the
Invisible History of a Summer Walk**, New York,
Continuum Press.

WALLERSTEIN,
I.: 2009

**Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl
İçin Sosyal Bilimi**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul,
Metis Yayınları.

WEIKER, W.:
1967:

1960 Türk İhtilali, Çev. Bilgisi Bulunmuyor,
İstanbul, Cem Yayınevi.

YENİSABAH
GAZETESİ: 1960

Bir M.B.K. Üyesine Göre Af Sebebi, 2 Kasım, s. 3.

YILMAZ, T. S.:
1997

Türkiye'de Gençlik Hareketleri, İstanbul,
Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

ZURCHER, E. J.:
2000

Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İstanbul, İletişim
Yayınları.

EKLER

Ek-1: 1947 Yılı İtibariyle Tarık Zafer Tunaya'nın Halkevinde Çalışması İçin CHP Genel Sekreterliğine Yazılan Dilekçe⁵⁹

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
İstanbul BÖLGESİ
MÜFETTİŞLİĞİ
SAYI: 32

21. II. 1947

C. H. P. Genel Sekreterliği
T. 63238
N. 24. 2. 1947
Eki: YAZILDI

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine,

Yüksek emrinizle kurulan Esnaf ve İşçi Teşekkülleri Bürosu ve Genel Sekreterliğin bu Büro görevine tayin ettiği eski Zonguldak Milletvekili Dr. Rebiî Barkın'ın işe başlaması dolayısıyla İl İdare Kuruluna bağlı Mügavirler heyetinde bu işle vazifelendirilmiş arkadaşlara lüzum kalmamıştır. Ayrıca diğer mügavir arkadaşların kadrola rıda lağvedilmiş bulunmakta dır. Yanlız, Halkevlerinin daha verimli ve hamleli bağarılar sağlayabilmeleri bakımından bir arkadaşla giddetle ihtiyac hissedilmektedir. Filvaki il idare kurulunda Halkevleri işleriyle meşgul bir kâtip mevcut ise de bu arkadaşın bu vazifeye kifayeti bulunmadığı yakın görülmüştür. Sabittir. Binaenaleyh bu vazifenin Eminönü Halkevinde 11 senedenberi fasıla sız surette çalışmış, halen aynı Halkevinin Dil, Edebiyat subesi Başkanı bulunan, İl İdare kurulumuzda talebe müfettişliği ve mügavirlik vazifelerini deruhte etmiş olan Hukuk doktoru Tarık Z. Tunaya'ya tevdiini uygun bulmaktayız. Yüksek tensiplerinize saygılarımızla arz ederiz.

C.H.P. İstanbul İl İdare Kurulu Başkanı
İ. ... H. Şenber

C.H.P. Bölge Müfettişi Kocaeli Milletvekili
Dr. F. F. Bürge

I, VIII
24. II 1947
F-13.

Muhass. Mev. I
25/II/1947
2/05
Baro III c varlık 13

⁵⁹ BCA, 490-1/ 393 - 1664 - 2.

**Ek-2: Tarık Zafer Tunaya'nın CHP Genel Merkezine Yazığı
Mektup⁶⁰**

Sayın İdare Hey'eti Reisliğine

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Büyüklerimin vazifeye davet ettikleri iki seneyi aşan bir müddettenberi Makamınız emrinde, Yüksek Genel Sekreterliğin "Talebe Yurdları ve İstanbul Talebe Memuru talimatnamesi"nin bahsettiği geniş selâhiyetlere istinaden vazife görmekteyim. Sözü geçen talimatnamenin tahmil ettiği büyük mesuliyetin ağırlığına rağmen sayısı on bini aşan Yüksek Tahsil gençliği gibi büyük bir kütle arasında yekûnu daima kaba-
ran ve Yurdlarımızdaki talebelerle yedi yüze baliğ olan himayemiz altın-
daki gençlerle kuvvet ve kudretim nisbetinde her an meşgul oldum. Tali-
matnamenin maddeleri ve Sayın Reislerimin direktifleri vazifemi bir ki-
tabet işinden fazla gençlikle uğraşacak, orta ve yüksek öğretim Müesse-
selerile, bilhassa Üniversiteyle, Parti arasında irtibat tesis edecek bir
mevki haline getiriyordu. Faaliyetimi bu şekilde yönelterek çalışmada
bir çok hususların gerçekleştirilmesine geyret ettim. Talimatnamenin 2.ci
maddesinde kuvvetle tasrih edilmiş olduğu gibi himaye edilen gençlerin
"Fikrî ve ahlâkî durumlarından Vilâyet İdare Hey'eti Raisi" daima haber-
dar edilmiş ve "bunların tahsil ve terbiyeleri ve bilhassa ahlâk ve ka-
rakterleri üzerinde menfi bir tesir yapacak her türlü vaziyetlerden uzak
kalmalarını temin" vazifemin en esaslı şartı olarak kabul edilmiştir. Bu
kadar mes'uliyetli bir vazifenin gayesi her şeyden önce Parti ile genç-
lerin bir birine daha fazla yaklaştırılması ve bu gençlerle birlikte Türk
inkilâbının umdeleri gereğince çalışmak olabilirdi. Bu faaliyetimi Emin-
önü Halkevinde fasılasız surette devam edegelen vaziyetimle tahkim ederek
Yurdlarımıza müsamere tertibi ve Yurdlarımıza mensup gençlerin Dil ve
Edebiyat ve diğer Şubelerinde yardımcı kollarda vazife verdim.

./.

22

⁶⁰ Tunaya mektubunu 1944 yılında, CHP Talebe Memurluğu görevinden istifa etmek ve maddi yardım talep etmek amacıyla kaleme almıştır. BCA, 490-1/ 393 - 1664 - 2.

Sunmuş olduğum yazılı ve sözlü rapor ve istatistiklere göre Yüksek tahsil talebelerinden fakrüzarure içinde olanlarla himayemizde bulunup maddi çalışma imkânlarından mahrum olanlar hakkında Genel Sekreterliğe, Makamınıza, şahsî tanıdıklarla, Eminönü Halkevi Sosyal yardım Şubesine müteaddid taleplerde bulunarak bu gün sayıları hayli çoğalan ve fakirliğin boyunduruğu altında kurtularak sınıflarında başarı gösteren ve Partiye minnetle bağlanan Yurd gençlerini görmek saadetine nail oldum. Ayrıca Siyasetin uhdeme tevdi ettiği vazifeler cümlesinden olarak verilen bir çok işleri (tahkikat, mecmua ve kitap tetkikleri gibi), hususî Yurdlarla irtibat teminini, İranlı talebelerle meşgulliyeti ve nihayet bütün gençlik meselesi hakkında çalışmayı hüsnüniyetle ve büyük müşkülâta göğüs gererek ifaya gayret ettim.

Bütün vazifem esnasında Sayın Reislerimden gördüğüm takdir ve teşci karşısında ancak vazifemi yapmış olmanın viedan rahatlığını ve saadetini duymaktayım. Bu yolda yürümek en köklü bir dileğimdir. Fakat bilindiği üzere, halen Hukuk Fakültesinde Asistan ve doktora talebesiyim. Ve bu ders yılının Mart ayı içinde doktora imtihanlarını vermek mecburiyetindeyim. Hukuk doktoru sıfatını ibraz etmenin memleketim ve Partim için de bir kazanç teşkil edeceği kanaatini beslemekteyim. Bununla beraber Doktora imtihanlarının icap ettirdiği kesif çalışmayı ancak beş ay kadar bir müddet zarfında temin edebileceğim gibi, ~~bu~~ çok bağlı bulunduğum vazifem başında kalarak istenilen neticeyi tahakkuk ettirebileceğimi tahmin etmiyorum. Fakat şunu da derhal ilâve etmeme müsaadenizi dilerim ki bu suretle hareket ettiğim takdirde aldığım ve pederimin hastalığı dolayısıyla şiddetle sarsılmış olan aile bütçesine büyük yardım teşkil eden ücretim kesilecek ve aileme karşı temin ile mükellef bulunduğum yardım tahakkuk etmiyecektir. Yüksek Partimin, Doktora imtihanlarına hazırlanacağım müddet içinde, ücretim tutarında ve altı ay devam etmek üzere, velevki borç dahi olsa, yardımda bulunmasının temini hususunda delâletinizi rica eder, derin saygılarımın kabulünü dilerim.

Talebe Memuru
Tarık Z. Tunaya

Ek-3: Suat Hayri Ürgüplü Tarafından Tarık Zafer Tunaya'nın CHP Talebe Memurluğu Görevine Alınması İçin Yazılan Dilekçe⁶¹

CÜMHURİYET HALK PARTİSİ
İSTANBUL
VİLÂYET İDARE HEYETİ REİSLİĞİ

22.1.1943

4003

39285

25 Ocak 1943

C. H. P. Genel Sekreterliği

Yüksek Makamına

A n k a r a

8.12.1942 tarih ve 7/52558 sayılı yazı karşılığıdır :

Halen açık bulunan Parti talebe memurluğuna çok uzun süren bir araştırma ve tetkik sonunda Üniversite Esas Teşkilât Hukuku Asistanı ve Eminönü Halkevimizin faal uzuvlarından, Parti kademelerimizde vazife almış mazbut, malumatlı, gençlik arasında sevilmiş bir genç olan Tarık Ziya Tunayanın intihap ve inhası yerinde görülmüştür.

Tasvib kararınıza acele intizar eder en derin saygılarımı sunarım.

PB.

4003

VII

KH

25

110

C.H.P. İstanbul Vilâyet İdare Hey'eti Reisi Kayseri Mebusu

S.H.Ürgüplü

34

⁶¹ BCA, 490-1/ 393 - 1664 - 2.

Ek-4: CHP İl İdare Kurulu Başkanlığı Tarafından Tarık Zafer Tunaya'ya Gönderilen Nakdi Yardım⁶²

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

Ankara : / / 194.....

No **25614**

C. H. P. Genel Sekreterliği Yüksek Katına

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ödenecek veya gönderilecek paranın

Bütçe yılı : 1944
Faslı : 5
Maddesi : 2
Tertibi : 0
Mikdarı : 250 Lira Kuruş

Yalnız ikiyüz elli Lira Kuruştur.

Para ödenecek makam veya şahsın öz ve soy adı : C.H.P.İl İdare Kurulu Başkanlığı

Gideceği yer ve adresi : İSTANBUL

Ne için gönderildiği : İstifa ederek ayrılan Eski Talebe memuru Tarık Zafer Tunaya yardım olarak tensip buyurulursa verilmesi için gönderilecektir.

Yukarıda yazılı (250) lira ve kuruşun ödenmesi için XII'nci Büroya havalesine yüksek tensip ve müsaadelerini saygılarımla dilerim.

Büro VII Şefi
Edirne Mebusu

Uygun
XII'nci Büroya
17 / 4 / 1945

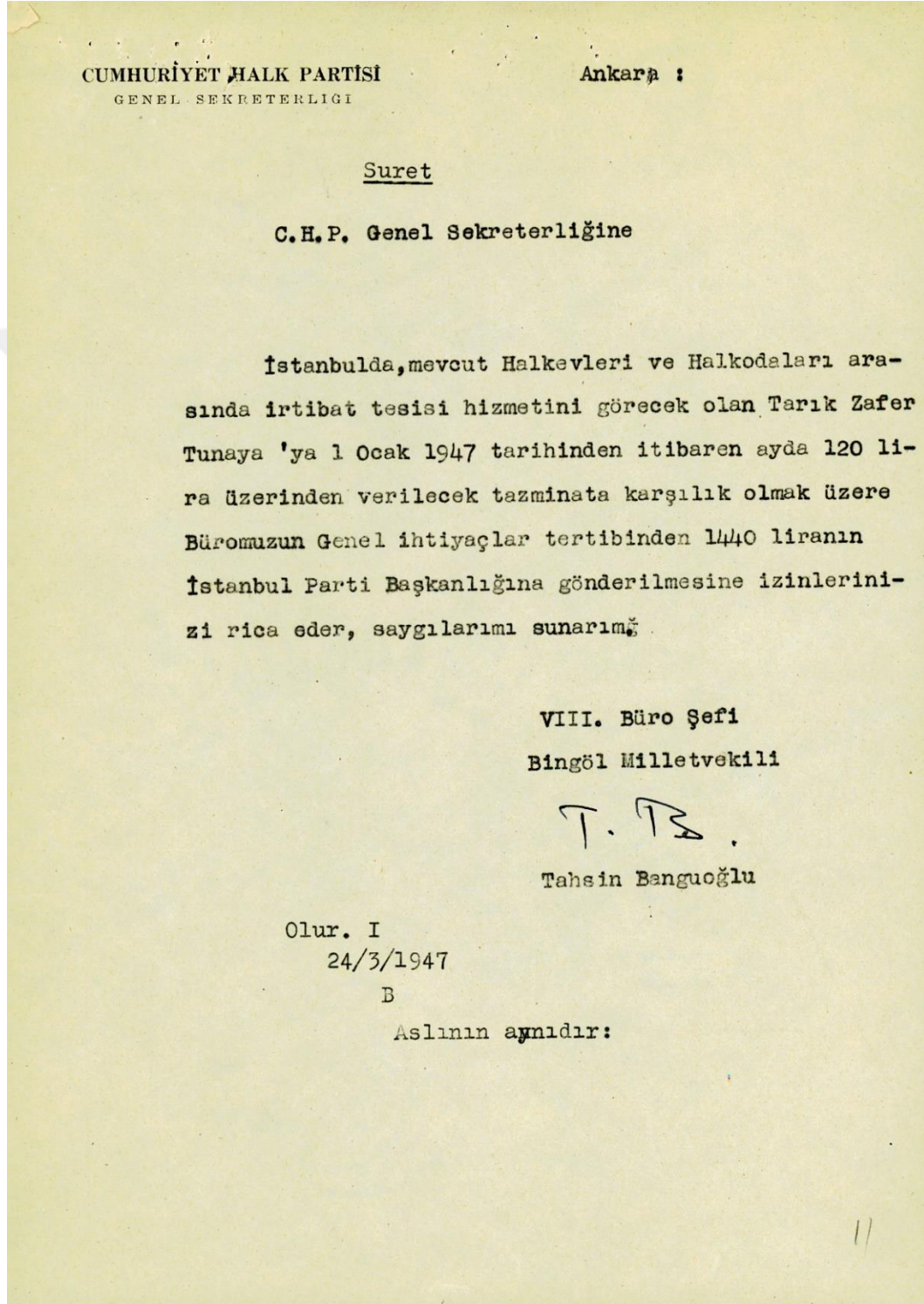
C. H. P. GENEL SEKRETERİ A.
Kırklareli Milletvekili

N. Kansu

11540 16

⁶² BCA, 490-1/ 393 - 1664 - 2.

**Ek-5: 1 Ocak 1947 Tarihi İtibariyle Tarık Zafer Tunaya'nın CHP
Bünyesinde Çalışmaya Başlaması⁶³**

⁶³ BCA, 490-1/ 393 - 1664 - 2.

**Ek-6: Tarık Zafer Tunaya'nın Halkevlerindeki Görevi Karşılığında
CHP Bütçesinden Son Kez Ödeme Yapılması⁶⁴**

Ankara 3.2.1948

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
C.H.P. İl İdare
Kurulu Başkanlığına
İstanbul

3 Şubat 1948

YAZILDI

24/12/1947 gün ve 3262 sayılı yazıya
karşılıktır :

İstanbul Halkevleri ve Odaları arasında
irtibat tesisi hizmeti ile görevlendirmek is-
tediğiniz Dr. Tarık Zafer Tuna için 1948 yı-
lı ^{onun} ilk altı aylık hizmeti karşılığı olarak
720 lira gönderiyoruz .

Halkevlerinin tesis haline konulacağı
gözönüne alınarak diğer altı aya ait paranın
merkezden gönderilmesine imkân bulamadığımızı-
zı bildirir, sevgilerimi sunarım .

F.n.

- J. P. G.

2 / 75743
588

⁶⁴ BCA, 490-1/ 393 - 1664 - 2.

**Ek-7: Tarık Zafer Tunaya'nın I. Esas Teşkilat Kürsüsü
Profesörlüğüne Tayini⁶⁵**

T. C.
MAARİF VEKÂLETİ
Üniversiteler Bürosu
Sayı:.....

Ankara; / /195
Özet:

K A R A R
3/333

1 - İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde münhal bulunan I.Esas Teşkilat Hukuk Kürsüsü Profesörlüğüne, 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 28 inci maddesine göre Fakülte Profesörler Kurulu tarafından seçilmiş ve Senatoa uygun görülmüş olan aynı Kürsü Doçenti Dr.Tarık Zafer Tunaya'nın tayini tensip edilmiştir.

2 - Bu kararın icrasına Maarif Vekili memurdur.

REİSİCUMHUR

Başvekil Maarif V.Vekili

030	11	1		276	20	13
-----	----	---	--	-----	----	----

⁶⁵ BCA, 30-11-1-0/ 276 - 20 - 13.

**Ek-8: Tarık Zafer Tunaya'nın Kuzey Atlantik Anlaşması Türkiye
Daimi Delegeliğinde Mütihassıs Delegeliğine Tayini⁶⁶**

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

K A R A R

308

1- Prof.Tarık Zafer Tunaya 5952 sayılı Kanunla müesses Kuzey Atlantik Antlaşması Nezdinde Türkiye Daimî Delegeliğinde ÜÇÜNCÜ derece ile Mütihassıs Delegeliğe ;
Doç.İsmet Giritli, 5023 sayılı Kanunla müesses Birleşmiş Milletler Nezdinde Türkiye Daimî Misyonunda DÖRDÜNCÜ derece ile Müşavirliğe tâyin edilmişlerdir.

2- Bu kararı Dışışleri Bakanı yürütür.

27/4/1961

DIŞİŞLERİ BAKANI

DEVLET BAŞKANI
ve
BAŞBAKAN
ORGANERAL

030	11	1		285	10	10
-----	----	---	--	-----	----	----

⁶⁶ BCA, 30-11-1-0/ 285 - 10 - 10.

Ek-9: Kuzey Atlantik Anlaşması Konseyi Nezdinde Türkiye Daimi Delegeliği Mütihassıs Delegesi Prof. Tarık Zafer Tunaya'nın Merkeze Alınması⁶⁷

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

K A R A R
1372

1- Kuzey Atlantik Anlaşması Konseyi Nezdinde
Türkiye Daimi Delegeliğinde Mütihassıs Delege Prof.Tarık Zafer
TUNAYA merkeze alınmıştır.

2- Bu kararı Dışişleri Bakanı yürütür.

- 2 Ekim 1962 CUMHURBAŞKANI

Başbakan Dışişleri Bakanı V.

İsmail Lütfi T. Feyziye

030	11	1		293	27	16
-----	----	---	--	-----	----	----

⁶⁷ BCA, 30-11-1-0/ 293 - 27 - 16.

Ek-10: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nin Açılışı⁶⁸

⁶⁸ İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, <https://siyasal.istanbul.edu.tr/tr/content/fakultemiz/tarihce>, 7 Ocak 2020.

Ek-11: Tarık Zafer Tunaya'nın Desen Çalışmalarından Örnekler⁶⁹

⁶⁹ Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği, Tarih ve Demokrasi Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan, İstanbul, Cem Yayınları, 1992.

T. T. T. T. T.
Paris 1972

Ek-12: Türk Devrim Ocakları Tüzüğü⁷⁰

BİRİNCİ BÖLÜM

Genel Hükümler

Madde 1: Derneğin adı Türk Devrim Ocaklarıdır.

Madde 2: Derneğin genel merkezi İstanbul'dadır.

Madde 3: Türk Devrim Ocakları bir fikir ve kültür kuruluşudur, siyasetle uğraşmaz.

İKİNCİ BÖLÜM

Amaç – Ana İlkeler

Madde 4 - AMAÇ:

Medeniyet dünyasının faal bir unsuru olarak Türk Milletinin durmadan yükselmesini sağlamak için Atatürk'ün çizdiği yoldan yürüyerek onun devrimlerini korumak, git gide daha geniş ölçüde halk tabakalarının candan malı olmalarına çalışmak ve biteviye geliştirmektir. Bu uğurda çalışırken ocaklar, Atatürk'ün, Türk Milletinin eşsiz kabiliyetine karşı beslediği derin inanca Türk fertlerindeki şahsiyet duygularına değer verme yolunda kurduğu geleneğe bağlı kalırlar.

Madde 5 - DERNEK AMACININ DAYANDIĞI ANA İLKELER AŞAĞIDADIR:

1-Devrimlerimiz:

Son yüzyıllar içinde fert ve toplum olarak yaptığımız ve gelecekte devam ettirmek zorunda bulunduğumuz ileri hamlelerin arasında Atatürk devrimleri, çağdaş medeniyet seviyesine varmak ve onu aşmak için önemli bir dönüm noktası teşkil eder. Atatürk devrimlerinin iki yönü vardır:

a- Devrimlerin sonunda ortaya çıkan müesseseler,

b-Devrimlerin gösterdiği hedef.

Ocaklar, Atatürk devrimlerinin yarattığı müesseseleri çağdaş medeniyet yolunda merhale olarak kabul eder. Bu müesseseler ileriye doğru merhale, fakat dar düşünüşü temsil eden gericiliğe karşı tutulması gereken değerlerimizdir. Ocaklar için merhale

⁷⁰ Türk Devrim Ocakları Genel Merkezi, Türk Devrim Ocakları Tüzüğü, İstanbul, B. Kervan Matbaası, 1960.

olmayan ve kesin bir inancı belirten taraf devrimlerin taşıdığı zihniyet ve gösterdiği hedeftir. Milletimi milliyet, medeniyet ve şahsiyet ilkelerine göre ve yaratıcı bir duygu ile gelişime sevk eden devrim zihniyetini kökleştirmek, ocakların kuruluş sebebidir.

II- ANA İLKELER:

A- Milliyetçilik:

a) Her türlü daraltıcı düşünceden uzak kalarak milleti müşterek bir şuura bağlayan Atatürk Milliyetçiliği bizim bünye ve darlık davamızdır.

b) Milleti meydana getiren unsurlar teker teker ele alındıkları takdirde de bunların, titizlikle korunmaları gereken toplumsal değerlerimiz oldukları şüphe götürmez. Ancak milliyet unsurlarından birine veya bazılarına, ötekilerden daha farklı bir durum, üstünlük tanımak ve milliyet yapısını yalnız o unsurlarda aramak daraltıcı bir gidiştir. Ocaklar, milliyeti çeşitli unsurların kaynaşmasından doğan ve (MİLLÎ ŞUUR) adı verilen bir sentez olarak kabul eder.

c) Toplumsal varlığımız için daima muhtaç olduğumuz milli şuurun temeli fert vicdanı, amacı da –öz topluluğuna bağlayarak- ferde faydalı olmaktır.

d) Fertlerin tek bir şuura bağlanması toplumun gelişmesinde ilk şarttır. Bu şartın gerçekleşmesi için dil birliğinin başlıca yollardan biri olduğuna inanıyoruz.

e) Ocakları milliyet görüşü, ırk üstünlüğü ilkesine dayanmaz. Ancak, milletimizin bütün insanlık içinde yaşama ve yükselme gücüne karşı sarsılmaz inancımızı belirtir.

f) Ocaklar, milli ve insani şuurun içinde geliştiği aile kuruluşunu kutsal sayar.

g) Ocaklar ve din konusu:

1- Ocaklar için din, ancak fert vicdanını ilgilendiren bir konudur. Bu düşüncemiz anayasamızın 75. maddesinde en olgun şekilde belirtilmiştir.

2- Din ve dünya işlerini birbirinden ayrı tutmak gerektiği, yani laiklik, ocakların değişmez görüşüdür.

B- Medeniyetçilik:

a) Ocaklar, çağdaş medeniyetin yapıcı, ilerleyici olmasını sağlayan manevi, maddi ve fikir şartların, milli özelliklerle kaynaşıp yurdumuzda tam olarak yerleşmesine çalışır ve bu yönden bilhassa akılla ihtiyaçlar arasında ilgi kurabilen bir düşünüşün gerekli bulunduğu inanırlar.

b) Medeniyetin gelişebilmesi için bilime önem verilmesini ve bu konuların incelenmesinde şüphe ve araştırma metodlarının hâkim olması gerekir.

c) Güzel sanatların her bakımdan gelişmesi medeniyetçiliğimizin şartlarından biridir.

C- Şahsiyetçilik

Fertlerin, topluma karşı görevlerini bilir ve haklarını savunur, vatandaş şahsiyetine erişmeleri, başlıca ilkelerimizden biridir. Bu bakımdan ocaklar;

- a) Fertlerde hak, sorum ve dayanışma duygularının küçük yaşlardan başlayarak geliştirilmesini gereğine inanır;
- b) Vatandaş şahsiyeti ile yakından ilgili olan insan hakları fikrinin en geniş ölçüde yayılmasına çalışır,
- c) Fertlerin düşünüş ve davranışlarında geniş görürlüğün hâkim olmasını ister.

D-Ocakların Savaşacağı Cereyanlar

- 1-Komünizm,
- 2- Irkçılık,
- 3- Vatandaşların milli bütünlüğünü daraltan bölgeci görüşler,
- 4- Milliyet, medeniyet ve şahsiyet ilkeleriyle insan hakları yolundaki devrimsel yürüyüşümüze set çekmeğe kalkan her türlü dogmatik görüşler,
- 5- Atatürk devrimciliğinin savaşmış olduğu irtica zihniyetleri,
- 6-Fertte şahsiyet duygusunu ezerek onu ruhsuz bir âlet haline getirmek isteyen görüşler.

MADDE 6- Ocakların başlıca çalışma yolları şunlardır:

- 1-Toplantı ve konuşma,
- 2-Araştırma, derleme, her türlü araçlarla yayma.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Derneğe alınma – Dernekten çıkarılma – Dernekten Çıkma

I – Derneğe alınma:

MADDE 7- Derneğe alınmak için:

- a) T.C. uyruğu olmak.
- b) Kamu hizmetlerinden yasaklı bulunmamak.
- c) Hırsızlık, sahtecilik, rüşvet, ihtilas, dolandırıcılık gibi onur kırıcı bir suçtan ötürü hüküm giymemiş olmak,
- d) Derneğe girme istemini yazı ile bildirmek,
- e) 18 yaşını bitirmiş olmak,
- f) İki üyenin önerisini almak.

MADDE 8- Yer değiştirme olaylarında, üyenin gireceği ocağa baş vurmaşı üzerine eski yerindeki bütün evrakları yeni ocağa devredilir, başkaca bir işlem gerekmeksizin kaydı yapılır.

MADDE 9- 7 nci maddedeki özellikleri taşıyan ocak yönetim kurulunun kararı ile üyeliğe alınırlar.

MADDE 10- Yeni üyelerin kayıtlarına, ocak yönetim kurulunun kabul kararının bildirilmesinden başlayarak bir ay içinde, dernekle ilgili organ ve kişilerce Genel Merkez yönetim kurulu nezdinde itiraz olunabilir. İtiraz sonucu verilen karar kesindir.

MADDE 11- Genel Merkez Yönetim Kurulu, Atatürk devrimleriyle ilgili olarak yararlı çalışmalarda bulunmuş kimselere, tam üyesinin 2/3 oy çokluğu ile onursal üyelik verebilir.

II- Dernekten Çıkarılma:

MADDE 12 - Dernekten çıkarılmayı gerektiren sebepler şunlardır;

- a) 7 nci maddede yazılı özellik ve niteliklerinden birinin yitirilmesi,
- b) Derneğin amacına aykırı işler yapmak,
- c) Bir yıllık ödenti borcu biriktirip de ihtara rağmen ödemekten kaçınmak,
- d) Derneğin çalışma ve onurunu sarsan hareketlerde bulunmak

III- Dernekten Çıkma:

MADDE 13 - Ayrıldığını bir yazı ile bağlı olduğu ocağa bildiren üye dernekten ayrılmış sayılır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Teşkilat

I - Derneğin Kademeleri:

MADDE 14 - Derneğin Genel Merkez ve ocak kademeleri vardır.

MADDE 15 - Derneğin temel kademesi ocak olup, her üye bir ocağa kayıtlıdır. Bölgelerinde ocak bulunmayanlar için üst kademelerin göstereceği ocağa kayıt işlemi yapılır.

MADDE 16 - Bir yerde ocak kurulabilmesi için en az beş kişinin teşebbüste bulunması gerekir.

MADDE 17- Derneğin organları şunlardır :

- a) Kurultay
- b) Ocak genel kurulları
- c) Merkez yönetim kurulu ve Ocak yönetim kurulları,

MADDE 18 - Kurultay'a

a)Delegeler

b) Kurultay bitimine kadar Genel Merkez yönetim kurulu üyeleri, Genel Merkez denetçileri ve Haysiyet Divanı üyeleri.

c) Kurucular, katılırlar.

Ancak kurucular toplantı nisabının hesaplanmasında göz önüne alınamayacağı gibi eksik nisabı da dolduramazlar. Kurucuların oy hakları vardır. Delegelere bağlı bulundukları ocaklara birer delegelik belgesi verilir.

MADDE 19 - KURULTAY, HER YIL MART AYININ İLK YARISINDA TOPLANIR. KURULTAYIN TOPLANTI TARİHİ EN AZ BİR AY ÖNCE BÜTÜN TEŞKİLÂTA BİLDİRİLİR.

MADDE 20 - Kurultay, Derneğin en yüksek karar ve denetleme organıdır. Tüzükte değişiklik yapmak yetkisi yalnız kurultayındır.

MADDE 21 - Kurultayın toplanma, yer, gün ve saati gündemi ile birlikte 7 gün önce gazete ile yayınlanır.

MADDE 22 - Kurultay, üyelerin çoğunluğu ile genel başkan veya vekili açar.

MADDE 23 - Belli günde gerekli çoğunluk sağlanamazsa toplantı, en çok bir hafta, sonraya bırakılır. İkinci toplantıda çoğunluk aranmaz.

MADDE 24 - Kurultay kararları Genel Merkez yönetim kurulunca bütün ocaklara ve Ocaklar tarafından üyelere duyurulur. Kurultay çalışmalar hakkında Kurultay başkanlığınca bir beyanname yayınlanır.

MADDE 25 - Kurultay şu durumlarda olağan üstü toplantıya çağrılır:

- a) Son olağan kurultay tarihinde devrim ocaklarına kayıtlı üyelere 1/5 inin isteği,
- b) Genel Merkez Yönetim Kurulu'nun kararı,
- c) Denetçilerin hepsinin ya da Haysiyet Divanı Başkanının tasvibi ile çoğunluğun isteği
- d) Üç ocaktan az olmamak şartıyla ocaklar yönetim kurullarının 1/3 isteği.

MADDE 26 - Kurultaya katılmak için ocaklar 5, ayrıca her yüz üye için 3 delege seçerler. Yüzlerden geri kalan ve elliye geçen sayılar yüz kabul edilir.

MADDE 27- Her ocak üye sayısını kurultaydan bir ay önce, delegelerin listesini kurultay tarihine kadar Genel Merkeze bildirir.

MADDE 28 - Ocak genel kurulu Ocağa kayıtlı üyelere teşkil eder.

MADDE 29 - OCAKLAR YILDA BİR DEFA OLAĞAN TOPLANTI YAPARLAR. OCAKLARIN YILLIK OLAĞAN TOPLANTILARI EN GEÇ OCAK AYI İÇİNDE YAPILMIŞ OLMALIDIR.

MADDE 30 - Ocak genel kurulları şu durumlarda olağanüstü toplantı yaparlar:

- a) Üyelerden 1/5 inin isteği,
- b) Ocak yönetim kurulunun kararı,
- c) Genel yönetim kurulunun kararı

MADDE 31- Her ocak, kongresinde alınan kararları bir raporla merkeze bildirir.

MADDE 32 - Ocak kongresini ocak başkanı veya vekili açar.

MADDE 33 - Genel yönetim kurulu kurultayda, ocak yönetim kurulları ocak kongrelerinde, aynı sayıda yedekleriyle birlikte, gizli oyla seçilirler. Ocak yönetim kuruluna seçilen üyelerin adları ve görevleri Genel Merkeze bildirilir.

MADDE 34 - Yönetim kurulları Genel Merkezde 9, ocaklarda kongre kararına göre 5 veya 7 kişidir.

MADDE 35 - Yönetim kurulları içlerinden gizli oyla bir başkan, bir başkan vekili, bir sayman, bir yazman seçerler.

MADDE 36 - Yönetim kurullarının başlıca görevleri şunlardır :

- a) Kendi genel kurul toplantısında görüşülecek yıllık çalışma raporu hazırlamak,
- b) Genel kurul toplantısında alınan kararları uygulamak,
- c) Genel yönetim kurulu kararlarını uygulamak
- ç) Derneğin kendi kademesine ait işleri düzenlemek,
- d) Çalışmalar hakkında her üç ayda bir Genel yönetim kuruluna rapor vermek,
- e) Teşkilât kurmak ve var olan teşkilâtı genişletmek,
- f) Bu tüzük ve ilgili mevzuat ile kendilerine verilen görevleri yapmak.

MADDE 37- Derneğin bütününü ilgilendiren devrim ocaklarını temsil yetkisi genel yönetim kurulundadır.

II. Ocaklararası Danışma Kurulları:

MADDE 38 - Birden fazla ocak bulunan illerde ocak başkanları ile ocak yönetim kurullarının aralarından seçecekleri birer temsilcilerden meydana gelen Ocaklararası danışma kurulları vardır.

MADDE 39 - Ocaklararası danışma kurulu üyeleri aralarından bir yazman seçerler. Yazışmaları ve toplantıları yazman yönetir.

MADDE 40 - Ocaklararası danışma kurulu en az iki ayda bir toplanır.

MADDE 41 - İstisari bir organ olan Ocaklararası danışma kurulunun başlıca görevleri şunlardır:

- a) Ocaklara ait işleri görüşmek
- b) Bulunduğu ildeki ocakların gelişmesine, yeni ocakların kurulmasına çalışmak.

III. Haysiyet DİVANI

A - Teşekkülü:

MADDE 42 - Merkezde kurultayca seçilmiş Haysiyet Divanı vardır. Haysiyet Divanı üyelerinin sayısı beştir. Yedeklerde aynı sayıdadır.

Haysiyet divanı üyeleri aralarında bir başkan seçerler.

B - Görevleri:

MADDE 43 - Haysiyet Divanı dernekle ilgili organ ve kişilerin şikayetleri üzerine:

- a) Derneğin tüzük ve kararlarına aykırı işler yapanlar,
- b) Derneğin ciddiyeti ile bağdaştırılması mümkün olmayan hareketlerde bulunanlar,
- c) Tüzüğün 12. Maddesinde yazılı hareketlerde bulunanlar hakkında soruşturma yapar.

MADDE 44 - Haysiyet divanı kararları kesindir. Hükümlünün çıkarma kararına karşı kurultaya başvurma hakkı vardır.

C - Cezalar:

MADDE 45 - Haysiyet divanının vereceği cezalar şunlardır :

- a) Uyarma
- b) İhtar
- c) Görevden alıkoyma
- d) Geçici çıkarma
- e) Çıkarma

BEŞİNCİ BÖLÜM

Derneğin Çalışma Kolları ve Temsilcileri

I - Çalışma Kolları:

MADDE 46 - Çalışma kolları ile bunların teşkilât ve görevleri ocak yönetim kurulları tarafından düzenlenir.

MADDE 47 - Başlıca çalışma kolları şunlardır:

- a) Yayın,
- b) Monografi,
- c) Türk folkloru,
- ç) Devrim araştırmaları,
- d) Dil,
- e) Tarih,
- f) Türk büyüklerini anma ve tanıtma.

II - Temsilciler:

MADDE 48 - Genel yönetim kurulunun alacağı gereklilik kararına dayanarak dernek teşkilâtı bulunmayan yerlerde devamlı veya geçici bir görevin yapılması için temsilciler bulundurulabilir.

MADDE 49 - Temsilciler, derneği yalnız kendilerine verilen işlerde temsil ederler. İşlemlerinden ötürü derneğe karşı sorumludurlar.

ALTINCI BÖLÜM

Mali Hükümler

I - Gelirler:

MADDE 50 - Derneğin gelir kaynakları şunlardır:

- a) Ayda en az 25 kuruş olmak üzere üyelerin yüklenecekleri ödenti,
- b) Dernek yararına yapılacak balo, konser, temsil, piyango ve tertiplerden elde edilecek gelirler,
- c) Derneğe yapılacak türlü bağışlar, yardımlar

MADDE 51- Ocaklar gelirlerinin %20'sini genel merkeze yollarlar.

MADDE 52 - Genel başkan 100, Ocak Başkanları 50 liraya kadar yönetim kurulu kararı olmaksızın sarf yapabilirler. Bir sarf hesabı kapatılmadan yeni bir sarf yapılamaz.

II - Derneğin hesapları ve denetleme:

MADDE 53 - Her kademenin hesapları o kademe kurulundaki sayman üye tarafından tutulur.

MADDE 54 - Derneğin hesaplarının denetlenmesi için Genel Merkez ve Ocaklarda 3 asli ve 2 yedek denetçi seçilir.

MADDE 55 - Denetçiler raporlarını, bağlı bulundukları kademe kongresinden en az 15 gün önce, o kademe yönetim kuruluna verirler.

YEDİNCİ BÖLÜM

Fesih ve Tasfiye

MADDE 56 - Kurultay, üyelerden 4/5 inin bulunması ve bulunanlardan 2/3 sinin kararı ile derneğe fesh edebilir.

MADDE 57 - Tasfiye Komisyonu:

- a) Genel başkan ve genel yönetim kurulunun göstereceği vekili,
- b) Genel sayman,
- c) Feshe karar veren kurultayca bu iş için seçilecek en az 3 kişiden kurulur.

Hükümetten tasfiye komisyonunda bulunmak üzere bir temsilci istenir.

MADDE 58 - Derneğin tasfiye sonunda artan para, mal ve hakları(İnkılâp Tarihi Enstitüsü) ne verilir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Çeşitli Hükümler

MADDE 59 - Kurultayda ve ocak kongrelerinde kararlar açık oyla verilir. Gizli oya başvurma bu yolda verilen önerenin çoğunlukla kabulüne bağlıdır.

MADDE 60 - Seçimler gizli oyla yapılır. Kongrelerde başkanlık divanı seçimleri bundan müstesnadır.

MADDE 61 - Dernek teşkilâtında her hangi bir göreve seçilecek kişilerin delege olmaları mecburiyeti yoktur.

MADDE 62 - Kurultay ve kongrelerde yönetim kurullarınca düzenlenen gündem konularından her biri, lehte, aleyhte ve üzerinde en az birer kişi konuşmadıkça çoğunluk kararı olsa bile gündemden çıkarılamaz. Gündeme eklenmesi teklif edilen her hangi bir konu için de hüküm böyledir. Bu madde hükümlerinin uygulanması, söz isteyenlerin bulunmamasına bağlıdır.

MADDE 63 - Kurultay ve kongrelerde kararlar çoğunlukla alınır.

Tüzükte değişiklik teklifinin kurultayda görüşülebilmesi için teklif, genel yönetim kurulunca veya kurultay üyelerinden 1/10 u tarafından yapılmalıdır.

1,2,3 üncü maddelerle bu madde (63 üncü madde) üzerinde değişikliğin muteber olabilmesi için kurultay üyelerinin 2/3 hazır bulunması ve teklifin 2/3 çoğunlukla kabulü şarttır.

4 ve 5 inci maddelerle 63üncü maddenin bu son fıkrası değiştirilemez.

MADDE 64 - Genel yönetim kurulu ile Haysiyet divanında üyelerin en çok 1/3 i aynı partiden olabilir. Devrim ocaklarının Genel Başkanı aynı zamanda her hangi bir partinin genel başkanı olamaz.

MADDE 65 - Tüzükte bir kayda rastlanmıyan hallerde Cemiyet Kanunu hükümleri uygulanır.

GEÇİCİ MADDE- SEKİZİNCİ KURULTAYDA DEĞİŞTİRİLEN 19 VE 29 UNCU MADDELER HÜKÜMLERİ 1961 DEN İTİBAREN YÜRÜRLÜĞE GİRECEKTİR.

Madde 66 - KURUCULAR:

- 1) Anlı Turan, T.C. Avukat, Ankara Yenışehir Meşrutiyet C. Hatay Sok. Doğançay Apt. D.4
- 2) Arıburnu Kemal, T.C. Memur Cebeci Talatpaşa Bul.No.156
- 3) Arıman Orhan, T.C. Öğretmen, İstanbul Kemerhatun Duranç Sok. No:17

- 4) Aşkun Necati, T.C. Memur, Ankara Yenihayat Çay Sok. No.2
- 5) Atilla Osman, T.C. Gazeteci Altıntaş Mah. Boyacılar Sok. No.3
- 6) Aydın Orhan, T.C. Etnoloji Asistan, Ankara - Cebeci Köylüler Sok. No.20
- 7) Bahadır Osman, T.C. Avukat, Cebeci Öğrenci Yurdu
- 8) Benderlioğlu Bozkurt, T.C. Öğrenci, Teknik Öğretmen Okulu.
- 9) Bilen Mürüvet, T. C. Öğrenci, Kız Teknik Öğretmen Okulu
- 10) Çağlar Behçet Kemal, T.C. Gazeteci, İstanbul, Beşiktaş Yıldız C. 54/9
- 11) Çalış Orhan, T.C. Öğrenci, Ankara, Köprübaşı Mah., .Poyraz Sok., No.15
- 12) Çelikkhan A. İhsan, T.C. Öğrenci, Ankara Yeni evler S. No.22
- 13) Çeliktin Kemal, T.C. Öğrenci, Ankara Kurtuluş Misafir S. No.22
- 14) Dağtan Adnan, T.C. Gazeteci, İstanbul Fener Aşıkpaşa S. No.34
- 15) Dinç İsmail, T.C. St. Avukat, Ankara Nallıhan Aliaga Mah.
- 16) Ergin Yılmaz, T.C Öğrenci, Ankara Turgut Reis Mah. Uzunyol No, 5
- 17) Gencan Tahir Nejat, T.C Öğretmen, İstanbul Beyazıt Soğanağa Demiröz A.21.
- 18) Gençosman Aydın, T.C Öğrenci, Ankara Turgut Reis mah. Bostancılar s. No. 33
- 19) Gökberk Macit, T.C Profesör, İstanbul Büyük Ada Albayrak S. No. 12
- 20) Kalkan Raşit, T.C Memur, Ankara Öncebeci Değirmenüstü No. 220-Ç
- 21) Kınık İbrahim, T.C Öğrenci, Ankara Cebeci Öğrenci Yurdu
- 22) Konun Erdoğan, T.C Doktor, İstanbul Şişli Arpasuyu S. No.10.
- 23) Manizade Derviş, T.C Doktor, İstanbul Tarlabası C. No.99
- 24) Meto Erdoğan, T.C Doktor, İstanbul Taksim Mete C. Sürer A. 14/10
- 25) Nisari Aydın, T.C Gazeteci, İstanbul Bostancı Altın-tepe Cihadiye Yolu No.5
- 26) Omay İbrahim Saffet, T.C Avukat, Ankara Maltepe Onur S. No:5
- 27) Örencik Kadri, T.C Öğrenci, İstanbul Fener Yıldırım Cad. No. 132
- 28) Özbay Aziz, T.C Memur, Ankara Aydınlık Evler No.65
- 29) Özerdim Muadere, T.C Çince Doçenti, Ankara Anafartalar Nilüfer S. 6/A
- 30) Özerdim Sami, T.C Memur, Ankara Anafartalar Nilüfer S.6/A
- 31) Özcan Vedat, T.C Öğrenci, İstanbul Meşrutiyet C.No.127
- 32) Öztürk Halil Nimetullah, T.C Profesör, İstanbul Beyazıt Ağaçesme S. No.8
- 33) Öztürk Kâzım, T.C Öğrenci, Ankara Cebeci Öğrenci Yurdu
- 34) Posat Münir, T.C Öğrenci İstanbul Beyazıt Mithatpaşa C. Yenidevir S. No. 5
- 35) Serhatoğlu Rıza Gür, T.C Memur, Ankara Hacıbayram Yayık S. No. 4
- 36) Sevig Vasfi Raşit, T.C Ord. Prof. Ankara Atatürk Bul. No. 242
- 37) Sinanoğlu Samim, T.C Filoloji Doçenti, Ankara Cebeci Evren S. No.5

- 38) Sinanoğlu Suat, T.C Filoloji Doçenti, Ankara İhlamur S. 12/1
- 39) Sipahioğlu Mehmet Torun, T.C Öğrenci, İstanbul Kadıköy Telefon C. No. 141
- 40) Soyer Uğur, T.C Doktor, Ankara Meşrutiyet C. Bayındır S. No.64/8
- 41) Sözman Ahmet, T.C Öğrenci, İstanbul Kadıköy, Ali Suavi S.No.23
- 42) Tunakan Semih, T.C Antropoloji Doçenti, Ankara Yenışehir Hanımeli S. No.5/6
- 43) Yalçınkaya Tayyar, T.C Memur, Ankara İncesu tepesi No. 124
- 44) Yaman Selâhattin, T.C Memur, Ankara Serçe S. No:21 A. Peker Ap. D.2

